

૨૭૦૬

સલુકની દીકરીનું જરા કોદું
તો જીવો!

પારસીઓની સંસારી હાલતનો ચીતાર આપ-
નારી અને સ્ત્રીઓની સારી માઠી વરત-
નુકથી ઘેરને થતા ફાયદા ગેરફાયદા
દેખાડનારી.

સંસારી રમુજ વારતા.

જાનેવારી ૧૮૮૦ થી જુન ૧૮૮૦ સુધીનાં
“દાતરડું” પત્ર ઉપરથી.

(ખીજ આવૃત્તી.)

મુંબઈ મઘે

મુંબઈ સમાચાર છાપખાનામાં
માણેકજી બરજોરજી મીનાચેડેર હોમજીનાએ
છાપયું છે.

સને ૧૮૮૬ ઇસવી.

૨૭૦૬

સલુકની દીકરીનું જરા કોહું તો જુવો !

“મરે” મારી સલુકની દીકરી ! મારી ડા-
હી દીકરી ! મારી ગહવેર દીકરી ! પણ શું ક-
રયે માય ? જાંહાં મુવું નસીબજ આરે થાયું,
જાહાં મુવાં હાયનાં લાગતાંજ કમજાત મલયાં
તાંહાં તેના શું આસરે ? અખમ્મ રહી તે તો
ધણખી ઓરતા કરેચ કે મહીરે રેહી મહીરાને
સુખી કરે. કેહેતી આવરાજી તે તો ધણખી અ-
ખખરા કરેચ કે સાસરે જાઈ સાસરે ઘેર લી-
લાલિહેર કરે. પણ તેમ થાએજ કેમ માય ?
અભાગણીની દેહે જોધયે તો બાગેલાં હાંદલાં
જીવી; અભાગણીનું પાવાનું જોધયે તો ચ-
ક્ષીના દાણા જીરું; અભાગણીનો સવભાવ
જોધએ તો ખરીયલ છાણું જીવે. તેખી માય
સંધુ વણાઈ જાતે, જો મુવાં તેનાં હાયનાં લા-
ગતાં પાધરાં હોતે તો. અભાગણીને મહીરે ઘેર
જોધયે તો બાઈ ભાજાનું દુધ; સાસરે
ઘેર જોધયે તો સાસુ સસરાનો જીલમ. અ-
ભાગીયો તેના ધણી થાતોખી જરા સુજ ગુ-
જનો હોતે તો હું એટલી ખરી મરતે નહી. હું

રાત ને દીસ એનાજ બલાપામાં તવાઈ ગલાઈ
જાગ્ય. એ દીકરી વરે તો મારું જીવતર છે.
મારે મનથી એ દીકરી નહીં પણ દીકરો છે.
માય એની મદદના જીવને કંઈ થાશે કેની
તો હું તો મારો જીવ કહાડી પછાડી નાખશ
જો ! બધો જીવ આપી દેજો રે એને ! મર
મારી સલુકની દીકરી ! ”

દોલીયાનાં ધનબાઈજી પોતાનાં ઘરમાં
રહેલી ભાડુતણીઓ આગલ એ મુજબ પોતા
નાં દીલના ઉભરા કહાડે છે. તેમના આ ઉભરા
જોઈને વાંચનારી બાઈઓને તેમની ઉપર દયા
લાગશે, અને તેણીઓ જાણવાને ખંટી થશે
કે, ધનબાઈજીની આ “સલુકની દીકરી” કોણ
છે હમો તેની ઓલખાણ કરાવયે છંધયે.
ધનબાઈજીની આ સલુકની દીકરીનું નામ
હીરાંબાઈ કરીને છે. પણ માયની તે એકલી,
લાડકી અને વલી “સલુકની દીકરી” હોવાથી
ધનબાઈજી તેને હમિશ “હીલાં” એવાં લાડકાં
નામથીજ ખેલાવે છે. તેણી વીસ વરસની ખી
લતી જીવાંનીએ પુગેલી છે. તેણી પરણેલી છે
પણ કીયાં પરણેલી છે તે આપણે હવે પછી
જોઈશું. તેણી કેવી હાલતમાં છે—સુખી છે કે
દુખી—તે તો ધનબાઈજીના બિલા બલાપામાં
આપણે જોઈ શકાં. પણ હવે હીલાંને પોતાને

જોઈને આપણે આતરી કર્યે કે તે ખરેખર તેવીજ છે કે નહીં.

હજી તો ધનબાઈજીના ઊપલા બલાપાને જવાબ દેવાને તેવણનાં બાડુતો પોતાના હોટ પટપટાવે છે, તેટલે આપણાં હીરાંબાઈ પોતે ત્યાં આવી લાગાં. તેવણે માથે તાણીને એક કાલા રંગનાં કપડાંનો પાટો બાંધેલો છે. વાંચનારી બાઈઓએ ધીઆનમાં રાખ્યું કે, હીરાંબાઈ પોતાને “સદાનાં માંદાં” ગણેછે, અને તેથી તેવણુ ઘણું કરીને ઘરમાં બારે માસ માથે પાટો બાંધેલો રાખે છે. વલી તેવણુના પગમાં ગરમ હસતાકીંગ પેહેડેલાં છે. અંગમાં ફલાનલનું બદન છે. તેવણુ ધીરે ધીરે કાંસતાં કુસતાં મોડું કચવાવતાં આવયાં. આવતાંને વાર જાણે કેવીએક થાક ચહુડી હોય તેમ ફસડાઈને માયની આગલ મિસી પડયાં. તેમને જોતાંજ માયનો જીવ સુકાઈ જગાઈ ગયો. તેવણુ તે મનો ખરડો પસવારતાં અને તેમના હાથ પગ આંપતાં બોલયાં—“દીકરી હીલ્લાં, કાંય મદદ કરુ હૈય કાંય ? શું છે તારા જીવને ?”

હીરાંબાઈએ આ સાંભલતાં મોડું તો એવું કીધું કે જાણે તેવણુને જવાબ દેવાનીબી શકતી નથી. તોપણુ તેવણુ હંમેશ પોતાનાં માયના સખુનને માન આપતાં આવયાં છે, અને

તેથી તેવણના સંપુનનાં માન આતર તેવણ બોલયાં—“નહી રે માયજી, જીવને શું હોય વલી મને કંઈ નથી. તમે ના અમથા જીવ બાલયા કરો. જે મુવાંને જીવ બાલવાના છે તેઓની અલાખલાને નહી, ને તમે ખીચારાં શું કરવા અમથાં રનમસ થાયોય ?”

એટલું બોલતાંજ હીરાંબાઈએ આંખના ડોલા વીચી દીધા અને હાથ વટે માથું દાખવા માંડ્યું. તેવણને ઘણોએક દીલાસો આપવા પછી ધનબાઈજીએ પુછ્યું—“દીકરી, તેં કંઈ મોંઝામાં નાખ્યું કે ?” આ બોલો સાંભળતાંજ હીરાંબાઈએ જાણે વામીટ થતું હોય તેમ મોઢું કવડું કીધું, અને ના કેડવાને બદલે માતર “ચટ” કરીને જવાબ દીધો. તેથી ધનબાઈજી જરા તણાઈને બોલયાં—“દીકરી, તું એમ શું મદદના સીના સેરવેય ? એમ ખાવા પીવાનું બી મેલી દેશે તો પછી જીવશે કેમ ?” ધનબાઈજીનાં આ બોલવાને ટેકો આપવાને તેમના બાડુતોમાંનાં એક મકાઈ બોલયાં—“હીરાંમાય, તમે એમ ના કરો. મદદના જીવને નહીં ગમતું હોય તોખી બુકબાચક ખાવાનું તોરાઓ, મુવું ખાધા પીધા વગર તો પેટમાં આકરવીકર થાય ને બીલડું ફૂપ વધે.” આથી ધનબાઈજીને હી મત આવી, અને તેવણ બોલયાં—“જોવ માય

તમારું પેટ તારું. તમે સમજોય તો બુલ બાં-
જોય કેની ? જો દીકરી હોદલાં, હવે મારું નહી,
તો પરાયાં માણસનું તો કહ્યું માન, ને બુક
બાચક મોંડામાં નાખીને જીવડોરવ.”

હીરાંબાઈ ખાવાનાં તો મુદત હતાંજ ન
હી, પણ જ્યારે માએ અને માસીને તોલનાં
બાડુતે એવી એવી ઘણી મોંઢોંસ અને સાથે
કાકલુદી કીધી, ત્યારેજ તેવણે એક બે બુક મોં
ડામાં નાખવાને કબુલ કીધું. તેવણને ખવાડવા
મોટે ધનબાઈજી તયાંથી ઊઠ્યાં. મકાઈ અને
ખીજી બાડુતણીએ પોતાને ડેકાણે ગઈ, અને
આ બંને માય દીકરાં પોતાની રાંધણીમાં ગયાં.
તયાં ખાવાની જે જે વાણી હતી તે ધનબાઈજી
એ હીરાંબાઈને દેખાડી. તેમાંથી હીરાંબાઈએ
કંઈજ નહીં લીધું, કંઈજ નહીં ખાધું, પણ મા
તર ઘઉંની એક જુરા રોટલી, રોસ કીધેલી મ
રધીના તરણ ચાર કટકા અને તરેલો એક ઘમ
ણો લઈ જમ તેમ કરી ગલે ઊતાર્યું. તે પછી
જરા પેટમાં ઠંડક વલે કરીને માએ થોડા કરી
ચાવલ આપ્યા તે સેરવ્યા. આવી રીતે બે બુક
ઊઘાલવાથી તેવણનું મોડું બગડ્યું હશે, એવું
ધારીને ધનબાઈજીએ મોડું સમારવા મોટે તેવ
ણને થોડો મુરખો આપ્યો, જે ઠંડીના દહાડામાં
ખાવાને મોટે તુરતનોજ બનાવિલો હતો. તે

જોકે હીરાંબાઈ ખાવાનાં તો નહીંજ હતાં, તોખી માયના સખુનને ખાતર ધીરે રહીને સધતો પેટમાં ઉતારયો, અને કંઠાકીને ખોલયાં કે-“માંયજી હવે ખસ !” પણ માયનો જીવ તે કંઈ રહે ? તેવણનાં એક સગાંને ઘેરથી એક મોટું “કરીસટમસ કેક” આવેલું હતું, તેમાંથી પા રતલ જીરો એક કપડો કાપીને આપયો તે ખી હીરાંબાઈ ના કેહતાં ગયાં ને સવાદ લમ્પ લ ધીને ખાતાં ગયાં ! પણ આ સધલી ચીજો મીઠી હતી; તે ખાવાથી હીરાંબાઈનું મોંડું વ ધારે બગડ્યું. તેથી તેવણે મોંડાનો સવાદ વા લવા માટે કંઈ ખાતો ખારી ચોજ માંગી. સારે ભાવગે તે તકવારજી હતી. આ કેકનીજ સાથે કેટલીક ફરટ અને સુરતી પનીર આવેલાં હતાં. તેનો ખુમચો એમનો એમ માએ દીકરીની આ ગલ ધરયો. તેમાંથી આ “સલુકની દીકરીએ” કંઈજ નહી ખાધું, પણ એ પનીર ખાધાં; અને આઠ દશ લીલી દરાખ, એક એ કમલા એ તરણ સંતરા, એક ફેલું અને એક દાડમ માતર વારા ફરતો મોંડામાં ઉછાલયાં. પણ તેથીખી હીરાંબાઈ નાં મોંડાંને પટ વલયો નહીં. તેવણનાં મોંડામાં ફીકપરફીક આવવા લાગી. તે બંધ કરવાને માટે માએ કેટલાએક સુકા મેચો હાજર કીધા, અને તેમાંથી દીકરીએ બદામ, પસતાં, દરાખ, અં

સહુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૭

છર અને જરડઆલુને સારી પેઠે ધનસાફ આ પયો. એ પછી કંઈભી વધુ ખાવાને હીરાંખાઈ એ સોગંદ ખાઈને ના કહ્યું; અને છેલે પીવાનું પાણી માંગ્યું.

પણ ધનખાઈજી તેથી છછણી પડ્યાં. તેવણે કહ્યું કે, “દીકરી, તું તો કંઈ સમજતીજ નથી. એમ તે કંઈ પાણી પીવાનું હોય ? તે ખાઈ ખાઈને ખાધું શું કે વલી પાણી પીશે ? ખાલી પેઠમાં પાણી જાય તો પેઠ ઉપસીને પવન થાય!” આ ડાકડરી વાત હીરાંખાઈનાં ધવાનમાં તુરત ઉતરી. તેવણુ પાણી નહીં પીવાને કબુલ થયાં, પણ “તયારે તરસે જીભ સુકાઈને જીવ તણાઈ આવેવ્ય તેનું કેમ ?” એવો સવાલ તેવણે પુછ્યો. માએ તે સાંભલતાંજ સોડાવાટર અને લે મનેડની શીશીઆ હાજર કીધી, પણ તે હીરાંખાઈને ગમી નહીં; અને બોલ્યાં કે, “માયજી જો હોય તો એક ટાનીક વાટરની શોથી પાવો કે પેઠમાંની બાખાર જરા હેઠી પડે !” આ સાંભલતાંજ માએ ટાનીકની શીશી મંગાવી હાજર કીધી. તે પીતાંજ હીરાંખાઈએ એક “ધરરર” કરી મોટો અટકાર ખાધો. આ અટકાર તેવણનાં પેઠમાંથી એવો જવાબ લાવ્યો કે, હવે બસ કરો, પેઠમાં એક ઈચ્છીનીબી જગા ખાલી નથી !

અહીં હીરાંબાઈને ઇનસાફ આપવા આ તર વાંચનારી બાઈઓને જણાવવાની હમી જરૂર જોઈએ છે કે, તેવણે કંઈ પોતાનાં માનો સંપત્તિ માનીને આંખે જ વેલા એવી રીતે બુક બાચક આધુ' છે એમ સમજવું નહીં; તેવણે હંમેશાં એ જ મુજબ જમતાં આવેલાં છે.

એવી રીતે બુકબાચક આધારી જેમ હીરાંબાઈનો પોતાનો જીવ હોં પડયો તેમજ તેવણનાં માનો જીવ પણ હોં પડયો. પછી તે વણે કહ્યું કે, “દોકરી હીલ્લાં, હવે જરા પલંગ પર હોઠી પોઠીને લેટી જા. મદદ ક્યારની ઠાકી હંફી ગઈ તો જીવને જરા કરાર થાય.” હીલ્લાં પોતાનાં માતાજીના સંપત્તિને માન આપી તુરત ઊઠ્યાં, અને કાંસતાં કુસતાં જઈને ઘાતરની પલંગ પર લેટી ગયાં.

હીરાંબાઈ બુકબાચક મોડામાં નાખીને જ વાં પલંગ પર લાંબા થઈ લેટી ગયાં તેવાજ એક તરફથી તેમનાં મા ધનબાઈ જી તેમને બંદુસ અને ગોદરું આઠાવવા મંડી ગયાં, અને બીજી તરફથી હીરાંબાઈ પોતે તેવણને પુછવા લાગ્યાં કે, “જીવોની માયજી, મારું અંગ ગરમ છે કે ઠંડું? જીવોની મારાં મોડાં ઉપર બાંખાર દે આયજ કે નહીં? જીવોની વાર મારા હાથ પગ કલેજ કે નહીં?” ધનબાઈ જી જોકે ડાકટર

સલુકની દીકરીનું જરા કોડું તો જુએ! ૯

તો છેજ નહી તોપણ હીરાંબાઈનું શરીર ત-
પાસી બાંધ્યાં—“અરે દીકરી, બાપ્પરનું થું
પુછેચ! બાપ્પાર તે કંઈ મુઘ બાપ્પાર જેવી
બાપ્પાર! નરી જાણે તારાં દીકરાં તો આગ
સલગીચ. તેનો તાપ તે મારાં દીકરાં વઢીક
લાગેચ. મરેરે મરે! ક્યારે તારી મદદનો દડા
ડો પબારાઈ જશે!” આથી હીરાંબાઈનો કા-
સણ કુસણમાં વધારે થઈ પડ્યો, અને ધન-
બાઈજીનો જીવ ઉડી ગઈ જવા લાગો. હવે
કરવું કેમ તેના વીચારમાં તેવણ ગભરાવા લાગાં,
પણ તેણે આદાની મેહરબાનીથી દાદરપર ધર-
ધર ચડુડતા ડાકટર સાહેબ આવી લાગા.

આ ડાકટર સાહેબ પોતાના આદાની ફર-
જ બજાવે તે આગમજ, વાંચનારી બાઈઓને
હમો તેમની સાથે બોલખાણ કરાવી આપીયે
છે. આ ડાકટર જાતે ફરંગી છે. તેવણનું
નામ ડી. એક્સ. પડેરા કરીને છે. તેવણ ધન-
બાઈજીને ઘેરના ખાસ ડાકટર છે, હીરાંબાઈની
“સદાની માંદગી”થી કંઈજ નહી તો તેણે
થોડાક વરસમાં હજારેક રૂપયાનો તડકો મા-
ર્યો હશે. તેવણ જેવા આવવા કે હીરાંબાઈનો
ઓરડો તેમનાં ઘેરની ભાકુતણીઓથી ભરાઈ
ગયો, અને આખાં ઘરમાં ફજબલાટ થઈ ર-
હ્યો. ડાકટરને આવતા જોતાંજ હીરાંબાઈએ

ઊઠીને ખેસવા માંગયું. પણ તેવણુના જીવ બ-
ગડી આવે માટે ધન્યાધજીએ તેવણુને તેમ ક-
રતાં અટકાવયાં, અને ડાકર સાહેબ પણ બો-
લયા—“અધ્યા, હીલ્લાખોઈ, મત ઉઠો, મત ઉ-
ઠો; સો રહો.” એ પછી ડાકર સાહેબે સોના-
નું ઘડયાલ કહાડીને તેમાં ઘણીજ ગંભીરાધથી
જોવા સાથે હીરાંબાઈની નાડ તપાસવા માંડી;
નાડ જોઈને જીભ તપાસી; જીભ તપાસીને ભું-
ગલી મેઝી છાતી પણ તપાસી; અને છાતી ત-
પાસયા પછી વજી છાતીપર આંગલી ટોકી જો-
ઈ; તે પછી વજી હીરાંબાઈની આંખના ડોળા
ચીરીને જોયા. તયાર બાદ છેલ્લે તેણે હસતું બો-
લું કરીને ડોક હીલવયું, અને ડોક હીલવીને પુ-
છ્યું—“અધ્યા, હીલ્લાખોઈ, તુમેરી તખીયત ક-
એસી હે ?” હીરાંબાઈએ જવાબ દીધો (અ-
લબતે કાંસીને)—“ડાકર સાખ, મેંતો વેલ હે,
પણ દેખો સાખ, જરા મારા જીવકુ ખોત અન-
ધજી હે ! થોરા હમકા જીવકુ કુચ ગમતા નહી,
ને તેથી હમ ખોત અનવેલ રેહતા હું ! ડાકર
સાખ, હમકુ કુચ સમજ નહી પરતા કે હમ કયા
કરયે !”

વાંચનારો બાઈઓએ આહીં ધયાનમાં
રાખવું કે, હીરાંબાઈ જોમ તેમની માની એક
“સહુકની દોકરી”છે, તેમ ઘણી અખરાક, શી-

એલી બણેલી તથા બધી વાતે પાહાવરદી દીકરી પણ છે. તેવણને ગુજરાતી બીજી અને તરીજી ચોપડી આવડે છે, તથા અંગરેજીમાં “ડોગ” એટલે “કુતરો” ને “કોક” એટલે “મરઘો” એ સહી આવડે છે. તેથી તેવણ તેમજ તેવણનાં મા માને છે કે, તેવણ અંગરેજી અને તે સાથે વલી હીંદુસતાની ભાષા પણ જાણે છે; અને તેથી હોરાંબાધ પોતાના ડાકટર સાથે વાત કરતાં હંમેશાં આ બંને ભાષાનો ખીચડો કરીનેજ બોલતાં આવેલાં છે. હમણાં પણ તેવણે તેવીજ વેલાતી-હીંદુસતાની ભાષામાં ડાકટરને જવાબ દીધો. તેમાં તેવણે પોતાને “વેલ” જણાવયાં તો ખરાં, પણ તે તેવણનાં માને એછું પડ્યું તેથી તેવણ વચે તાપસી પુરી ઉઠ્યાં,—“નહી ડાકટરજી, હીંદલાં કંઈ વેલ બેલ નથી. એની મદદનો જીવતો ઘણોજ બગડેલો છે, પણ આપણને હીંમત આપવાને માટે એ તો હંમેશાં એમ બોલેય.”

ડાકટર સાહેબ બોલયા—“કુચ ફીકર નહીં, કુચ ચીંતા નહીં; ડરો મત; હીંદલાંબાધકુ અમ જલદી અદ્ધા કરેગા. લેકીન ઈને કુચ ખાના ખાયા ?”

ધનબાઈજી-નહીરે ડાકટર સાબ, ખાનુ શું ખાવાનું ખર્યુંય ? અમધું સેજ કંઈ બુક ખાચક મોડાંમાં નાખ્યુંય !

ડાકટર-અછા, કીયા ખાયા ?
ધનખાઈજી-ખે જુક ધર્જીની રોટલી !

ડાકટર-અછા, દુસરા કુચ ?
ધનખાઈજી-ખે જુક કરી ચાવલ !

ડાકટર-અછા દુસરા કુચ ?
ધનખાઈજી-જરા મરઘીની કરચ !

ડાકટર-અછા, દુસરા કુચ ?
ધનખાઈજી-જરા લગાર મુરખો ને કીસ-

મીસ કેકની કરચ !

ડાકટર-ખસ, ઇતનાહી ? દુસરા કુચ ?

ધનખાઈજી-સેજસાજ ફરેટ ને મેવાના
ખે ચાર દાણા !

ડાકટર-છટ છટ છટ ! ઇટના કીયા ખી-
સાદ ? કુચ જસતી ખીલાના ચખચે. ખાયગા
નહી જખ અછા કીયા હોયગા ? ખાયગા નહીં
જખ મર જાયગા.

ધનખાઈજી-પણ ડાકટર સાખ, નહીજ
ખાય તયારે હું શું કરું ? કંઈ નાહું ખચું હોય
તો મારીનેખી ખવાડું.

ડાકટર—કુચ ફીકર નહીં, કુચ ચીંતા
નહીં; આજ અમ દુસરી દવા દેગા. ઓ દવા
ખોત અછીદે. ઊસમે “ટાનીક” ખાયગા. ઉસસે
ખોત જુખ લગેગા; ઓર હીલ્લાખોઠ અછી ત-
રેહસે ખાના ખાયગા.

સહુકની દીકરીનું જ્ય કોઈ તો જીવે ! ૧૩

એ મુજબ કહી ડાકટરે ચરચર દવા લખી આપી, અને ધનબાહુએ ફેરાના બે રૂપયા આપયા તે લઈ તેવણુ હસતે માંડે ચાલતા થયા.

પણ હજી તો આ ડાકટર સાહેબ હેઠા ઉતરી રહ્યા નહીં તેટલે હીરાંબાઈની બીમારી જોવા આવેલાં બહરાંઓ તેની ઉપર ટીકા કરવા મંડી ગયાં, અને તેના “હાથ સારા નથી” તથા તેની “દવા તો ગરમ” છે, એવાં એવાં મત આપવા લાગાં. એટલું જ કરીને તેઓ અટક્યાં નહીં, પણ હીરાંબાઈને તેમની આ બચબરેલી માંદગીમાંથી સારાં કરવા માટે જીદા જીદા ડાકટરો, વહાદો અને હકમીઓને બોલાવવાની બલામણુ અને બોહસામોહસ કરવા લાગાં. મકાઈ ડાસાં કહે છે, “હસપોટાલના મોઠા ગોરા ડાકટરને બોલાવો; તેના વગર હીરાંબાઈનું દુઃખ સારું થવાનું નથી.” ત્યારે કુરાઈ કાકી કહે છે, “તે તો નામનોજ મોટો ડાકટર છે માય. તેનેથી તો જીંજ્યો પાપટખી ભાગતો નથી. મારી દીકરીના નરણુવધના ભતરીખની છોકરીને એવીજ માંદગી લાગેલી બિતી, તેની દવાઈ એ હસપોટાલના ડાકટરે ઘણીખી કીધી પણ કંઈ વલણું નહીં. તેથી અંતે કુકરાગલીમે વાલા પેલા વો હોરા ડાકટરને બોલાવયો, તેણે તરણુ દડાડામાં તેને ફરતી હરતી કરી આપી. વાસતે માય

તમે બધી વાત રહેવા દધને તે પોડરાનેજ તેડા વો. તેના હાથ ધણેજ સારા છે.” પણ આ વાત ભાંયતણે વાલાં આશીઆધને પસંદ આવી નહી. તેવણુ ટચકો કરીને બોલ્યાં—“મુવો રે તે પોડરા; તેતો મુવો નામનોજ મોટો છે. તે સધલાની વાત માંડી વાલો ને હજુ બીલાડા ગલીમે વાલા પેલા હીંદુ કાણુ વધદને બોલાવો; તે એકજ પડીકામાં પાર કરી મેલશે. અબધું રેડી મારો જીઠાણીની નરણુનો દીકરીની મદધને કંઈ બિગુંજ નહીં ને સંધી વાત ધડીપલ પર ઉતી, પણ એ વધદેજ તેને સારી કરીને જશ લીધો.” હજુ તો આશીઆધ પોતાની વાત પુરી કરી રહ્યા નહી તેટલે કાતરયાપર રહેનાર બાડુ નજનઘ બોલ્યાં—“માય એ બધાં કાંકાં છે, બધું માંડી વાલો તમે મુગાં મુગાં પેલા પારસી ડાકર નશવાનશાડુંનેજ બોલાવો. તેવાણુ ધણાજ હુથયાર છે, ધણાજ ભપકાદાર છે ને વલો પાલકીમાં બેસીનેજ ફરેચ. વાસતે તેના હાથ વગર હીરાંઆધનો શુકરવાર થવાનો નથી.”

હીરાંઆધને તેમની માંદગીમાં જોવા મલેલાં તેમનાં ભરબાડુ તથા મોહલામાંનાં બધરાંઓની સભા તરફથી જીદાજીદા ડાકરો, વધદો અ ને હકીમજીએને બોલાવવાની ઉપત્તી અરધો ડગલ દરખાસતો મેલાધ, તેમાંની એકાદ કદાચ

પસાર થઈ જાત, પણ તેણે હીરાંબાઈના મામા નશરવાનજી આવી લાગા. હીરાંબાઈના આ મામા આપણને ધયાનમાં રાખવા જોગ છે. તે વણુ અધાર ઊંમરના અને જમાનાના આધેલા છે. તેવણની ઉપર દુનયાની લીલી મુકી ધણી પડેલી છે. તેવણે ધણાં દુખ દરદ ભોગવેલાં છે, અને ધણા ધણા ડાકઠરો અજમાવેલા છે. તેથી તેવણ માદાં માણસોની તેમજ ડાકઠરોની પીછા-ન સારી રીતે કરી જાણે છે. ધનબાઈજી તેવણ ને ધણાં માને છે, અને તેથી તેમનાં ઘરમાં નથરવાનજી મામાના સખુન ધણા પોશાય છે. તેવણ હીરાંબાઈની માંદગી વીશે કેટલોક શક ધરાવે છે. હીરાંબાઈના સઘલા એનચાલા જોતાં તેવણે એવું મત બાંધ્યું છે કે, તેમાં ખરેખરી માંદગીના કરતાં વેહેમ અને હરામખોરી વધારે છે. તેથી તેવણ આ વેલા જવા પોતાનાં બેનને ધર આવયા, અને હીરાંબાઈનાં દુખના સંબંધમાં બધરાંબોની ઉપલી દરખાસતો સાંભળી, તેવાજ કુદી પડયા, અને ઉપલા સઘલા ડાકઠરો, વહદો તથા હકીમજીઓમાંથી કોઈને પણ તેડવાને સાફ ના પાડી અને પોતેજ પોતાની ખાતરીના એક પારસી ડાકઠરને મોકલવા જણાવ્યું, તેની તારીફમાં તેવણ એટલુંજ બોલયા કે, “તે ડાકઠર ધણાજ ચાલાક, અજમાયશી, જી

મરે પોંડ્યેલા અને વલી સાદા છે. તેવણુ મારા
 મીતર છે; અને પધસા કમાવાનો લોભ ન રા-
 ખતાં દરદીને ખરી સલાહ આપી દેય છે. મા-
 રી પુરતી ખાતરી છે કે, તેવણુ હીરાંબાઇનું ખ-
 રું દરદ પીછાની શકશે, અને તેમને તતકાલ
 સારાં કરી નાખશે ” એટલુંજ કહી બીજી દીને
 તે ડાકટરને મોકલવા જણાવી તેવણુ તયાંથી
 ચાલતા થયા.

એ ઠેરાવ મુજબ બીજી દીને તે પારસી
 ડાકટર આવી લાગા. પહેલાં તેા તેમની નજદીક
 સરેસતા મુજબ બધરાએએ, આગલ આવી-
 ગયલા ડાકટરોની ઢીંગ કહાડી, અને આ ન-
 વા ડાકટરને સાતમે આસમાને ચડાવયાં
 અને મત પણ આપી દીધું કે, “મરું રે તમારા
 હાથને તેા હમેશનોજ જશ છે.” પણ એ વીચા-
 રમાં તેએએ તુરંત પોતાને ઠગાયલાં જોયાં,
 કારણુ આ ડાકટરે તેમને એવી બકબક કરતાં
 એકદમ અટકાવયાં, અને બારીકીથી તપાસીને
 એવું મત આપ્યું કે, “એવણુને ખરેખર તેા
 કંઈજ દરદ કે માંદગી નથી. ફક્ત વહેમથી એ-
 વણુને પોતાની હાલત દરદી લાગેછે. એવણુને
 દવાની કસી જરૂર નથી; અને તે છતાં જો
 દવા પાશો તેા એાર બવીષમાં એવણુને તે જ
 કસાન કરશે. માટે મારી ટુક અને સારી સ-

લાડ એજ છે કે, એવણની દવા તદન છોડી દેવો. એવણની સારામાં સારી દવા એજ કે એ વણને, પલંગપર નાખી મેલવાને બદલે ઘરમાં અને બાહર ફરતાં હરતાં રાખો, અને ઘરનું થોડું થોડું અગતબ્બેગ કામકાજ પણ કરાવો. એવણને સડવાર સાંજ ખુલી હવામાં ફરવા મોકલો, અને કોઈની રીતે કામમાં રોકાયલાં રાખો. તેથી એવણનું બદન કશાંશે અને એવણનું ભિજનું ખુલું પડી તેમાં બરાબલા વેહમી વીચારો ઝટ નીકલી જશે ! ”

ડાકટરનું આ બોલવું સઘત્તાને તો માત્ર ર કડવું જોરે જવું લાગ્યું, પણ હીરાબાઈનું તો તે માત્ર થઈ પડ્યું. સરવે બાઈરાં એક બીજાંને ઈશારતથી કહેવા લાગ્યાં કે એ ડાકટરમાં કંઈ દમ નહીં મળે; અને અંતે ડાકટર જ્યારે દવા આપવા વગર ચાલી ગયા ત્યારે તો તેમને કટકા વઘીક મારવામાં આવ્યા !

પણ ત્યારે હવે કરવું કેમ ? શું આપણાં માંદાં હીરાબાઈને દવા દાર વગરજ નાખી મેલવાં ? શું તેમની કબજા અને પેટીપર એકઠી થયલી ડાઘને એ ડાઘને જોડી શીશીઓ અને શીશીઓ કોડી નાખવાં ? નહીં ! ખચીત નહીં ! તે તો ઘણું ઘાતકી કામ થાય ! ત્યારે કરવું શું ? એ સવાલથી આપણે લગાર

ગુચવાધયે છધયે. પણ હીરાંબાધને જોવા આવેલાં પેલાં દોહડ ચતુર બધરાં કંઈ ગુચવાયાં નહીં. તેઓએ લાગણી એક નવો ઊપાય શોધી કહાડયો. તેઓ એક પછી એક બાંહમણુ, શેવડા, જોશી, જોગી અને સાધુઓને બોલાવવાની તથા માનતા સમ્પત્તા કરવાની બલામણુ કરવા લાગ્યાં. દુરાધ બોલયાં—“ધનબાધજી માય, તમે જો તમારી એક પુરી સલુકની દીકરીનો કાજગરો જીવ બચાવવાજ માંગતાં હોયો તો ડાકરની ને દવાધની વાત લગાડી મેલો, ને કંઈ બાહારની માનતા સમ્પત્તા કરો. મુવો કંઈ શરીરનો રોગ હોય, મુઠું કંઈ દીલ જું દરદ હોય, તો દવાધ લાગુ પડે કેની ? આટલો આટલો વખત થયો કુવો ભરાય એટલી દવાધ હીલ્લાનાં પેટમાં ગઈ તે છતાં હજુ દુખ સારું થયું નહીં તો હવે વધુ દવાધ કરીને શું કરશો ? મુવા ડાકરોબી શું કરે ? તેમને ઘેર બેઠાં તેડાવે તયારે તેઓ દવા નહીં આપે તો બીજું શું કરે ? પણ તેઓને કંઈ કોઈનાં બીતરની ખબર છે ? તેઓ કંઈ માનતા સમ્પત્તાની વાત સમજેમ ! ધનબાધજી હું તો તમને અસલથીજ દેહતી આવતીતી કે એ પાણીએ કંઈ વાલ ચરવાના નહીં; હીલ્લાને બહાં છે વાંહાં કંઈ બાહારની કસર છે; તે માનતા સમ્પ-

તા વગર કેદી લણક નીકલવાની નથી. તે મા-
ર કહેલું માન્યું નહીં ને સુના જેવી દીકરીને
આટલે નાખી મેલી. જોવો ધનબાઈજી, હજીર
ખી મારું માનો ને કોઈ પાકા પોહચેલા બાહ
મણુ સેવડાને બોલાવો.” કુરાઈના આ વીચા-
રને ટેકા આપવાને મકાઈ તયારજ હતાં. તેવ-
ણુ બોલ્યાં—“તેવું તમારું પેટ તારું કુરાઈ ! ધ-
નબાઈજીને કહેતાં કહેતાં મારીખી જીભ ધસાઈ
ગઈ.” હજી તો મકાઈ બોલી રહ્યાં ન-
હી તેટલે નજીકાકીની બોલવાની વારી આવી.
તેવણુ પણ બાહમણુ સેવડાની તરફેણમાં
મત આપ્યું, અને વલી તેના ટેકામાં દાખલો
આપ્યો કે, “મારાં આગલે ઘેરનાં ઘેરવારાંની
છોકરીનાં દીલમાં જીત બરાયલો ઉતો, તે જાણ
યા જોયા વગર તે લોક દવાઈ કરી કરીને વાજ
વર્યાં, પણ તેથી કંઈ વલ્યું નહીં, ને જ્યારે
એક સાધુએ આવી તે જીતને કહાડી શીશીમાં
ગિતારેયા તયારેજ તે છોકરી સારી થઈ !” પણ
નજીકાકીના કરતાં સામાં ઘેરવાલાં બીજાઈજી
જેવણુ પોતાને ઘણું પાહાવરદાં ગણતાં હતાં; તે-
વણુ વધારે સરસ રીતે બાહમણુ સેવડાની હી-
માયત કીધી, અને તેના ટેકામાં દાખલો પણ તે
વોજ સરસ આપ્યો. તેવણુ બોલ્યાં—“જી બરું
મારી બાણેજનાં પેટમાં એક વખત અંચીતો

દુખાગે થઈ આવ્યો તે ઘણાં ઘણા ગિપાયો
 કીધા તોખી તે દુખતું નરમ નહીં પડ્યું. મેં
 તો તરફ બાંધીને તરતજ કહ્યું કે, અખમ્મ રહીને
 જાણું છે તાંણાં મહીના રહેલા છે, પણ તેના વ-
 ર તો કહેજે ના નહી હું તો બસ સુધરેલો જાં-
 ગલોજ થઈ જઈ. એમ કરીને, માય, લાગલો
 તે તો ઇસિપીટાજના મોટા ડાકટરને તેડી લા-
 વ્યો; ને તે ડાકટરે આવીને ભાંગેના વાટીઓ
 કે એને તો પવનનું દુખેય. પણ મુખે પવ-
 ન શના ને વાત શું ! તેની દવાઈ કરી કરીને
 અંતે થાકાં ને નહીજ વલ્યું તયારે મેંજ હર-
 સે સેવડાને બોલાવ્યો. તે સેવડાએ પણ પોતા-
 નાં મંતરવંતરથી જોઈને કહ્યું કે, એને તો
 મહીનાજ છે. પછી તેણે ગિપાય કરવા માંડ્યા
 તયારેજ મુખું તે દુખતું નરમ પડ્યું.” બીજા
 ઇજની વાત અહીંજ પુરી થઈ હોત, પણ તેઠ-
 લે આસીબાઈએ તેમને સવાલ પુછ્યો કે, “પ-
 લુ માય, તયારે તે અખમ્મ રહી વીયાઈ નહી
 કે?” તેના બીજાઈએ જવાબ દીધો કે, “ન.
 હી માએ વીઆય કાંણથી ? તેના ટપકામાં કે-
 ઠાં છોકરાંજ લખેલાં નહી; તેથી મહીના રહેલા
 તે છતાં છોકરું સુકાઈ ગીયું ને છોર બંધાઈ, તે
 મુઠ્ઠા હજુર જેમની તેમ છે !!” આ દોહડ ડાહા
 પણ ભરેલી વાત સાંભલી આસીબાઈ બોલયાં—

“મરેરે મરે !” ડોલાઈ બાજયાં “માય, એવી દણ રાતી ચાલ !” અને ધનબાઈજી બોલયાં—“હા માય હા, મુવો દણડો કરે તે ડોઈ નડી કરે !”

હીરાંબાઈને જોવા આવેલાં બધરિંઓએ શેવડા અને સાધુ બાવાઓને બોલાવવાની જરૂર વીશે ઉપલી ચરચા ચલાવવા પછી અં- તે એવું નકી યધું કે, હવે ડાકઠર અને દવાની વાત પડતી મેલીને હીરાંબાઈનું દુખ શું છે તે ડોઈ સાધુ પાસેજ નકી કરાવયું, અને તેનો ઉ- પાય પણ તેનીજ પાસેજ કરાવવો. પણ કીયા સાધુને બોલાવવો ? આ સવાલનો નીવેડો પણ પેલાં હુશ્યાર બીખાઈજી લાવયાં. તેવણ બોલ- યાં કે,—“માય, આજ ઘણા મહીના થાયા કા- શીયી એક સાધુ આવીને બાહિરકોઠની ગઠર ગલીમાં બિતરેલોછે, તેને બોલાવો. તે ધંતરમંતર ઘણું જાણેચ. તે બીખારીને ધનવાન કરેચ; વાંજણીને છોકરાં આપેચ; ને દુકામાં તમે જે ચાહો તે કરેચ ને જે માગો તે આપેચ. તેની વહી સેહેજ દીવસમાં અને એક અરધી પણ લીધા વગર ! બસ તે પછસા લેવાની વાતને- જ હરામ ગણેચ અને પછસાનું નામ સાંભ- લતાંજ છછણી પડેચ.”

આ વાત ધનબાઈજીનાં ધયાનમાં ઉ- તરી. તેવણ સમજ્યાં કે આ તો તવારે કોઈ

અરે બાદનો લાલ મલી ગયો. પણ હીરાંબા-
 ઘને એ વાત પસંદ આવી નહીં, કારણ તેવણ
 જેમ પોતાને ઘણાં હુશ્યાર અને શીખેલાં સ-
 મન્ને છે તેમ ઘણાં સુધરેલાં પણ સમન્ને છે. જો
 કે તેવણ પગથી તે માયાં સુધી વેહમથી બરેલાં
 છે, તોખી જાહેરમાં તેવણ સુધારાવાલાં ગણા
 વાનું ડાલ ધાલે છે. તેથી તેવણે એવી વેહમ બ-
 રી કીરીઆ કરવાને પેહલે તો સાફ ના પાડી,
 પણ જ્યારે માએ ઘણા કાલાવાલા કીધા અને
 વધી માસીને તોલની પેલી બાડુતણીઓએ
 બોહિસાબોહસ કીધી, ત્યારે કંઈજ નહીં પણ
 તેઓના સખુનને ખાતર તેવણે એ વાત ક-
 બુલ કીધી, અને અંતે પેલા હશવરી સાધુને
 બોલાવવામાં આવ્યો.

આ સાધુ અરેઅરે એક “સફેદ સાધુ”
 છે. તેનું મોડું અને બદન તો ઠીકડાંનાં જવાં
 કાલાં છે, પણ તેણે પગથી માયાં સુધી એક સુ-
 ખ સફેદ લુગડું ઓઢેલું છે, તેથી તે જાતે કાલો
 છતાં દેખાવમાં સફેદ સાધુ લાગે છે. તેનાં મોડાં
 તથા કપાલ ઉપર રાખના તેમજ ધસેલાં સુ-
 ખડના આડા અવલા ઘણાએક પટા પાડેલા
 છે, જેથી તેનું મોડું તાબુતમાંના વાધના જેવું
 વધારે લાગે છે. તેની આંખ લાલ ચોલ જવાં
 છે. એ સધલું સાથે મલીને તેનો દેખાવ ધ-

જો ખેડોલ અને ભયંકર લાગે છે; પણ આપણાં હીનાંબાઈ, તેમનાં મા અને તેમની પેલી ધરમની માસીએને તો તે એક આકાશવાસી કુરેશતાના જેવા લાગેછે. એ સાધુએ આવીને નહીં હીરાંબાઈની નાડ જોઈ કે નહીં તેમનાં શરીરની હાલત તપાસી એવી સઘલી વાતને તો એાર તેણે પુછકારી કહાડીને ખાટી જણાવી. તેને બદલે તેણે માત્ર થોડાએક એાખા મંગાવી તેની જીદી જીદી ઢગલો કરીને તેની અંદર હીરાંબાઈનાં ઘરેહ રાસી તપાસયાં. તેમજ એક લખ્વી મંગાવી તેની અંદર કેટલીક સોએ ભાકી કંઈ મંતર બણીને તેને મતરી જોયું. તેમ જોતાંજ તેના ડોલા ફરી ગયા. તેણે પોતાનું મોડું એવું શોકાતુર કરી નાખ્યું કે, સઘલાં બધરાંએનાં દીલમાં ફાર પડી પણ તેથી હીરાંબાઈની મદદના તો જાણે જીવજ નીકલી જવા લાગો. તેણે આ સાધુબાવાને ઘણા નરમ અને દુખ ભરયા આવાજ પુછ્યું (અલબત્તે પેલી પેલાતી-હીંદુસતાની ભાષામાં) કે, “સાધુ બાવા. હમકુ એવા લગતા કે તુમારે જોનેમેં હમારી થકી કુચ અછા નહીં આયા. વાસતે તુમ ઉતાવલે અમકુ જણાવી દેએ તો ખાત સાઈ, કાંએજે હમકુ ખરી બીહીક લાગતી હે !”

સાધુબાવાએ ગંભીરાધથી જવાબ દીધો-“બેદી (!) તું ખરી ખબરદાર હય. તુ ખરી કા-

બેલ લરકી હય. તુને હમારા દીલકા બેદ સખ
એકદમ પકર લીયા. લેકીન, બેટી (!) તુમેરા દુ-
ખ બહોત ખરાબ હય. તુમેરા દુખકા ખયાન
મુજસે કહા નહી જાતા. મમ્ ! મગર કુચ ફી-
કર નહી. ઓ દુખકુ હમ દો તીન દીનમે સ-
કા કરદેંગે !” આથી હીરાંબાઈને, ધનબાઈ-
જીને અને બીજાં સરવેને ઘણીક ધીરજ આ-
વી ખરી, પણ આ ભયંકર દુખ શું છે તે
તેઓએ જાણવા માગ્યું. તે એકદમ જણાવી
દેઈ તેમને ગભરાટમાં નાખવાને સાધુબાવાએ
પેહલાં તો સાફ ના પાડ્યું. પણ જ્યારે હીરાંબા
ઈએ પોતાની વેલાતી-હીંદુસતાની ભાષામાં
તેને ઘણાએક સમજાવયો ત્યારે તેને તે જણા-
વવાની ફરજ પડી.

હીરાંબાઈનું આ દુખ શું અને કેવું છે?
તે ઘણુંજ ભયંકર છે. સાધુબાવાના જણાવ-
વા મુજબ, નથી તેમને કંઈ દરદ કે નથી કંઈ
રોગ. તેવણને તો કોઈએ “કંઈ કરી મુકેલું”
છે ! તે એવું “કરી મુકેલું” છે કે તેવણની
છાતીમાં દુખ થયા કરે અને તેવણનું શરીર વ-
ગર દરદે દરદો રહે; તેવણનું મગજ ચક્રોલ
રહે અને તેવણનો જીવ ઠરેજ નહી ! સાધુ-
બાવાએ વધારે ખુલાસો કીધો કે, હીરાંબાઈ
એક કાલીચઊદસની રાંતે પોતાનાં ઘરમાંના કુ-

વા આગલ ગયાં હતાં તે વેલા તેઓ આ “કરી મુકેલાં”ની જપટમાં આવેલાં હોવાં જોધયે !” સાધુબાવાનાં આ મતને ટેકો આપવાને ધન-બાહુએ તાપસી પુરી કે, હા, થોડાંએક વર-સની વાટ પર દીવાનીના “ભારી દહાડા”માં હીરાંબાહને કુવા આગલથી પસાર થતાં પથ-રની ટેસ લાગી હતી, તેવણને એક છીંક આ-વીને “હાચ્છી” થઈ હતી, અને તેથી તેવણ ચોકચાં હતાં ખરાં ! આથી સાધુબાવાને વધારે ઉલટ આવી અને તે મુઠ્ઠના આંકડા મર-ડતો બોલ્યો—“તો કયા હમેરા એલમમેં કુચ કસુર હય ? સુનો બાહ, હમારા એલમ અ-યસા અકસીર હય કે જો કુચ હજાર ખરસ-કી મુદત પર બનાવ બના હોવે સોહી કહા જવે ! આર જો કુછ જદુઘ પાતાલમેં છુપ ખેઠી હોવે સોહી જમીનમે નીકલ આકે ખ-રી રહેવે !”

હીરાંબાહનું દુખ પારખવા તથા તેનો ઉ-પાય કરવા આવેલા પેલા સાધુ બાવાએ પોતા-નાં ધંતર મંતરની તારીફમાં ભારે આપલુસી ભરેલા સંખુન કહયાથી ધનબાહુ, તેમની સ-હીઓ અને તેમની બાહુતણીઓ સરવે છક થ-ઈ ગયાં. હીરાંબાહ પોતે પણ સાધુ બાવાની કા-બેલયત ઉપર કીદા થઈ ગયાં અને તેઓ બંને વચે આ પરમાણે વાત આગલ ચાલી:—

હીરાંબાઈ-જ્ય તો સાધુ સાખ, હમકુ ઘણીજ જલદી અધી કર મેલો ! હમ તુમેરા ગુણ નહી વીસરેગી ! હમ તુમેરી મેહનતકા પુરતા પધસા દેજીગી !

સાધુબાવા-(લગાર ગુસે થઇને) છટ ! એ કયા ખોલતી ખેટી (!) પેસા કીયા ? દહિલત કીયા ? જર કીયા ? જવાહેર કીયા ? એ તો હમકુ ઠીકરા લગતા હય ! સાધુ લોગકું પેસેકાં કયા હાજત હયે ? સુન ખેટી (!) હમ કુચ્છ ઠગારે સાધુ નહી હે. હમ સચે સાધુ હે. હમ ખોદાકા નામપે દુખી લોગકા દુખ કાટકે સારે આલમકુ મદદ કરતે હે. હમ ખોદાકે લાલ હે, અએર ખોદા હમારા શાહેદ હે, પેસેકુ હમ લોક જીંગલી નહી લગાતે હે, એ તો અસ, લેકીન પેસેકી તરફ હમ નજરબી નહી ફેંકતે હે !

હીરાંબાઈ-એ તો સાચું, સાધુ બાવા, પણ ત્યારે તુમ ખાતા શું હે ? તુમારા ગુજરાન સાથી ચાલતા હે ? તુમકુ માલુમ હે કેની કે પધસા વગર તો ગુજરાન નહી ચાલેગા ?

સાધુબાવા-(હસતું મોઝું કરીને) શાખાશ ખેટી (!) છતે રહો ! તુમને ખાત અધી તરફ લગાઈ ! તુમેરી હોશવારીકી મેં કયા તારીફ કરે ! લેકીન સુન ખેટી (!) હમ સચચે સાધુ લોગકે છનેકે ખાસતે ખાના અએર પીના

સહુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૨૭

અઝોર ઝોરાક, અઝોર પોશાક, અઝોર
ભોજન, અઝોર જમન, અઝોર ખાન અ-
ઝોર પાનકી કુચ જરૂર નહી હય ! હમ લોક
ખાને પીને ખગર છ શકતે હેં ! હમ લોક હ-
વાકુ ખાતેં હેં અઝોર પવનકુ પીતેં હે. હમેરે
તનકી તનદરસતીકે લીયે દર એક હકતેમેં લી-
મરેકે પતેકા કરવા કરવા રસ પોતે હેં ! અઝોર
મહોનમેં એક દરે સુકે ધાસકે દો પુલયાં ખા-
તેં હેં ! દુસરી સખડી ચીજ હમ સચચે સા-
ધુ લોગકુ હરામ અઝોર નાવાજ્ય હેં.

ધનખાઈજી-(ભારે અન્યખીથી) ખાદા-
એબી દુનયામાં કેવા ગુણી માણસો પેદા કીધા-
ચ ! એવા લોક હોય નહી તો પછી દુનયાજ
કેમ ચાલે !

ભીખઈજી-(ગરરી લઇને) તો શું માય,
હું કંઈ ખાટું કેડતીતી ? મેં તમને પેહલેથીજ
કહ્યું તું કેની, કે એ સાધુ ધણે ચમતકારી છે ?
પણ માય, આગલ તો ચાલો; એના ગુણ તો
હવે પછી માલમ પડશે !

એવી એવી વાતો થયા પછી અને અર-
સપરસ એક બીજાંને વખાણોથી રીઝવયા પ-
છી શેવટે આ “ખાવા”એ “બેટી હીરાંખાઈની”
છાતીમાંનું પેલું “કરી મુકેલું” દુખ દુર કરવા
નો ઊપાય ફરમાવયો. તેણે ચુકુલામાંની થોડીક

રાખ મંગાવી તેને મંતરીને ધનપાઘણને આપી, અને કહ્યું કે, દર રોજ સહવારે સુરજ ઊગવા અગાઉ એ રાખમાંથી એક ચમટી નેટલી રાખ દરયાનાં પાણીમાં નખાવવી, અને તેની સાથે એક નાઝીયેર તરતું નખાવવું, અને તે રાખ નાખેલી જગામાંનું દરયાનું પાણી મંગાવી હીરાંખાઈની છાતી ઉપર દહાડામાં તરણ વાર ચોપડવું; પણ ને સ્ત્રી આ રાખ દરયામાં નાખવા જય તેણીને કહેવું કે રાખ પાણીમાં નાખતી વેલા “ખુંમર ખાલી મહાકાલી-ખુંમર ખાલી મહાકાલી!” એવા ધંતર મંતરના બોલો સાડી સતાવીસ વખત બોલવા; તેમજ દરયાનું પાણી બરી લઈને પાછું ફરતી વેલા સીધી રીતે ચાલી જવું નહી, પણ સાડી સાડતરીસ કદમ સુધી પાછલે પગેજ ચાલી જવું, અને તેમ ચાલતાં “સમુદર માતા ધુમ ધાતા-સમુદર માતા ધુમ ધાતા!” એવા મંતરના બોલો બોલવા કરવા !

સાધુ બાવાના ફરમાવવા મુજબ આ કીર્યાકરમ તરણ દહાડા સુધી કીધું, પણ તેથી હીરાંખાઈને કંઈ ફરક પડેલો લાગેો નહીં. આ વાત જોકે સાધુબાવાની સઘલી ધરપજને ઊંધી વાલનારી હતી, તોપણ તેનો જવાબ સાધુબાવા ખાસે તદ્યાર હતો, તેણે જણાવ્યું કે, હીરાં-

સણકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૨૯

ખાધનું આ દુખ સારું નહીં થયું તેનું કારણ
એજ કે, તે દુખને ઉતરતું ધારીને મેં ઉતરતો
હાજાર દેખાડ્યો હતો. આથી ધનખાધજીએ
ચહુડતો ઉપાય કરવાને તેને કાલાવાજા કીધા,
અને તે મુજબ આ સાધુ ખાવાએ ચહુડતો
ઉપાય બતાવ્યો. તેણે વલી થોડીક રાખ મત-
રી આપીને ફરમાવ્યું કે, આ રાખને તેજ અને
સીંદુરમાં મેલવીને દર રોજ ખરાખર સુરજ ઉગે
તેજ વખતે ચાપકેશવરના દેહડાંમાંના હરમાન
આગલ જઈ તેને તેનું ટીલું કરવું; તે હરમાન
આગલ એક ધીનો દીવો મેલવો; અને તે દે-
હડાંના રખેવાજને રૂપા નાણાં તરીકે એક
ખેઆની આપવી; આ કીરયા પાંચ દહાડા
સુધી કરવી; વલી તે કરતી વેલા તે હરમાન
આગલ દશ વખત નાખધસણી કરવી; અને
પછી માથાપરના બાલ છુટા મેલવીને તે હરમા-
નની આસપાસ સાડા સતર ફેરા ખાવા અ-
થવા પરદક્ષીણા કરવી; અને તેમ ફેરા ખાતાં
“સટમ સટા દુખ કટા-સટમ સટા દુખ કટા”
એવા ધંતરમંતરના બોલો બોલવા કરવા ! આ
કીરયા કોઈ ઘણીજ ચાજાક બધરી પાસે કરાવ-
વાને સાધુખાવાએ ફરમાવ્યું; અને તેથી પે-
લાં હુશ્યાર બીજાજી, જેણે આ સાધુખાવા
ને મેલવી આપ્યો હતો, તેણે પોતે જ તે સં

ધણું કીધું. એ કીરયા કરમથી હીરાંબાઇનું દુખ
સારું થયું કે નહીં તે કેલવું મુશ્કેલ છે. ભીખમણ
ની પોતાની આંખમાં તો અલખતે હીરાંબાઈ
સારાં થયલાં દેખાયાં. ધનબાઇની આંખમાં
જોકે તેમની દીકરી સારી થયલી લાગી નહીં
તોખી ભીખમણના કેલવાથી તેવણે માની લીધું
કે, હીરાંબાઈ તદ્દન તો નહીં પણ થોડાં ધણાં
સારાં થયાં છે. પણ હીરાંબાઈને પોતાને કેમ
લાગેછે? તેવણે એ વીશે હજી ધમ્મપચ્છ છે.
તેવણનું મત એવું છે કે હજી મારું દુખ ખરા-
ખર સારું થયું નથી; પણ જ્યારે તેવણે જોયું
કે માય પોતે અને વલી હુશયાર ભીખમણ
મને સારી થયલી વીચારે છે ત્યારે અલખતે
તેવણ પણ એવું કેલવા લાગાં કે, મને જરા ત-
કાવત પડયો છે. આ તકાવત ચાલુ રેલવાને દશ
પંદર દહાડા થયા નહીં તેટલે વલી તેવણને લા-
ગું કે, ના, મારું દુખ કંઈ સારું થયું નથી,
હું તો હજી માદીજ છું! તેમની એ વાતને
તેમનાં માએ ટેકા આપ્યો. ધનબાઇને ટેકા
આપનાં જોઈને ભીખમણને પણ તેમ કરવાની
ફરજ પડી, અને અંતે સઘલા એકમત થયાં કે,
હીરાંબાઇનું દુખ કંઈ સારું થયું નથી, અથ-
વા જો સારું થયું હોય તો તે વલી પાછું લાગુ
પડયું છે! ભાગ પીચારાં હીરાંબાઈના અને

સહુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૩૫

તેમની માંદગીના ! અતે પેલા સાધુ જ્યારે હીરાંબાઈની ખખર અંતર પુછવા પાછો આવ્યો ત્યારે તેને એ વાત જણાવવામાં આવી. સાધુબાવાએ જોયું કે જો નબલાઈનો દેખાવ કરશ તો હાથમાં આવેલી સોનાની ચલ્લી જતી રહેશે, તેથી તે એક સારો ધાઈ પડીને તથા ગુસા ભર્યો દેખાવ કરીને બોલ્યો—“જ્ય તો એ દુખ કબી નીકલ જાનેકા નહી. એ દુખ બરા કાતેલ હય ! યાદ રખો હમારા સુખન, એ નવજવાન ખેટી અખ એક મહીનેકી મુદતમે ખસ મર જાયગી !”

હીરાંબાઈનું દુખ એવું મુજ છે કે, જો આંધતા ઉપાય નહી થયા તો તેવજુ મહીનાની મુદતમાં મરી જશે, એવી વાત પેલા સાધુબાવાને મોહિતે સાંભલતાં જ હીરાંબાઈની છાતી ખેસી જવા લાગી; ધનબાઈએ ધબર ધબર કુટ્યું અને ભરભાડતણીઓમાં કલખલાટ ચાલી રહ્યો. સરવેએ કાલાવાલા કરીને તથા પગે હાથે લાગીને સાધુબાવાને કહ્યું કે, કંઈ બી કરીને હીરાંબાઈની મદદને મરતી ખચાવો, અને એ દુખ કાં સારું નહી થાય તેનું કારણ જણાવો. એના જવાબમાં ઘણું જ શોકાતુર મોહિતું કરીને સાધુબાવા બોલ્યા—“બાઈ, ગભરાઓ મત ! ડરો મત ! દુનયામેં કુઅબી દુખ અચસા નહી

હય કે જસકા ઉપાય હમ કર નહી શકે. મગર દુખ દુખ બીચ બહોત તકાવત હય. બેટી (!) હીરાંબાઇકા દુખ સગસે ખરાબ હય. ઇસકી ઉપર જો જાદુ લગવાઇ હે ઉસકુ તોડનેકે ખાસતે બરે બરે જીનો અઝોર દેવતાઓકુ બોલવાના અછયે. ઉસકા મંતર ખરા હય; ઉસકા ધંતર ખરા હય; ઉસકા જંતર ખરા હય; અઝોર ઉસકી કીરયાબી ખરી ખતરસગદી હય. ઓ તુ-મ લોગસે બન શકનેકી નહી, જબ હમ કીયા કરે!" આ સાંભલી ધનબાઇજીના હોશકોશ ઉડી ગયા. તેવણે સાંધુને પગે લાગીને કહ્યું- "સાંધુબાવા, એમ જાણો કે, મારી હીરાંબાઇ તમારીજ દીકરી છે. એને ટાઇબી ઉપાયથી સારી કરો. જીવશે તો તમને દુવા દેશે ને મરશે તાંહાવેર તમારો ગુણ નહી વીસરશે. તમે જો કેહો તે કીરીયા કરવાને હમે તઇયાર છઇયે. ખરચ કરવાને પણ હમે બીડીતાં નથી. મારી હીરાંને તોલની દીકરીના કરતાં મને કંઇ મુવા પહંસા ટકા વધારે પયારા નથી."

ધનબાઇજીના આ કાલાવાલાથી તથા તેવાજ કાલાવાલા પેલાં હુશયાર ભીખજીએ કરયાથી અંતે આ સાંધુબાવાએ હીરાંબાઇનાં દુખનેા છેલો અને સગીથી સરસ ઉપાય ખતાવયો. તે ઉપાય આકાશવાસી દેવતાઓ અને

પતાલવાસી રાક્ષસોને જમીનપર ખોલાવી તેમને રીઝવીને તેમની પાસે દુધ સાફ કરાવવાનો છે. તેમને રીઝવવા માટે આ સાધુખાવાએ ઘણીએક ચીજો મધ રાતે મથાણુમાં મેલવા ફરમાવી. તે ચીજો ઘણીજ નજીવી છે, અને તેની એક નાની સરખી ટીપ હેઠલ મુજબ છે:-

એક સોનાની,	એક રૂ-	ચાર કોરાં પાનાની
પાની,	એક પીતલની	ચોપડી.
અને એક તરંગાની		ચાર ખડયા.
મલીને ચાર નાની		ચાર કલમ.
હીંગલીઓ.		ચાર દોહડયાંનાં પાન.
સંદેહ સોજાં ચાર જ-		ચાર દોહડયાંની સો
તનાં કપડાંના ચાર		પારી.
ટાકા.		ચાર દોહડયાંનાં લવંગ.
પીતલની ચાર લોટી,		ચાર આનાની એલચી.
તરંગાની ચાર ખુ-		ચાર નાલચેર.
મચી.		ચાર દોહડયાંના સીંદુર.
કોપરખરાસના ચાર		ચાર દોહડયાંના કંકુ.
કાંસ્યા.		ચાર મુરેલી માણસનાં
દરેક જાતનો અના		માથાંની ટુમરી.
જ ચચાર શેર.		ચાર વાઘના નખ.
દરેક જાતનો કઠોલ		ચાર રીંહના દાંત.
ચચાર શેર.		ચાર બાલારીછના બાલ.
ચાર શેર ઘી.		ચાર સાંપની પ્રાંચરી.
ચાર શેર ગોલ.		ચાર ચાંચરની ચરખી.
ચાર શેર ખાંડ.		ચાર ચઢલીનાં બેનાં.

આર મોટાં ગલાસમાં આર સરડાની કલેજ.

આર ધીના દીવા. આર ગધિડાના કાન !

એ વગેરે બીજી અનેક પરકારની ચીજો એક એક નહી, બધે નહી, તરણ તરણ નહી, પણ ચચારજ મશાણમાં મેલવા કરમાવી. તે મેલવાનો વખત કાલીચઉદ્ભવની અંધારી રાતે બરાબર બાર વાગાનો ઠેરવયો. આ સઘલી ચીજો મશાણમાં મેલાયા પછી બીજી કેટલીક જાદુ મંત્રની ચીજો તથા જડી બુટીઓ પોતા તરફથી તેમાં મેલીને તેની ઉપર ચોકસ બાણતર બાણાવવાને કરમાવયું. આ બાણતર કરવાને ચાર બરાહમણો જોઈયે, અને તે દરેકને ચચાર મેલીને સોલ રૂપીઆ આપવાના જોઈયે, તેમજ ઊપલી સઘલી ચીજો પણ તેમનેજ આપી દેવી જોઈયે, એમ કહયું. અલબત્તે સાધુબાવા પોતે પોતાની તરફથી ધનતર મંતર બાણવાના તે તો જુદું. પણ પોતાની મેહનતને માટે તો એક અરધી પણ લેવાને તેણે જાણે જાણું અને હાથ ધસી ધસીને ના પાડયું. વલી આ સઘલી ચીજો મશાણમાં કેમ લઈ જવી તે માટે તેણે એવો હોકમ કીધો કે, તે લઈ જનારે પોતાના પગ અને માથું ઊંઘાડાંજ રાખવાં અને આંખે પાટા બાંધીનેજ ચાલી જવું ! એવી રીતે ધંતર મંતરની કીરયા કરવાનું નકી થયું; પણ તેના

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જુવો! ૩૫

સામનનું કેમ કરવું? અનાજ વગેરે મલી શકતી ચીજો તો અલખતે ધનખાઈએ તથા-
યાર કરી આપી, પણ વાઘનાં નખ અને આં-
ચરની ચરખી જેવી ચીજોને માટે તેણે ના-
પાડી અને તે સાધુ ખાવાને પોતાનેજ મેલવી
લેવા કહ્યું. સાધુ પોતાની મેહનત માટે તો
એક અરધીખી લેતો નથી તો નથીજ પણ
આ ચીજો મેલવી લાવવા માટેના રૂપયા, જે
પચાસ સુધી થવાની ગણતરી દેખાડી, તે પણ
પોતાના હાથમાં લેવાને ના પાડ્યું; અને
તેને માટે અંતે એવું કહ્યું કે એ રૂપયા તેના
એક ચેલાના હાથમાં આપવા, જે ઉપલી
ચીજો મેલવી લાવશે. એ રીતે એ અડચણ
તો મટી, પણ હજી એક અડચણ બા-
કો રહી. ઉપલી સમ્મલી ચીજો મધરાતને વ-
ખતે મથાણમાં લઈ જવાની અને ખરાબમાણે
વગેરેને ખાલાવવાની કડાકુટ કોણ કરે? એટલું
બધું કામ બજાવવાને આપણાં ધનખાઈએ તો
અશક્ત છેજ પણ તેમનાં પેલાં હુશયાર સલાહ-
કાર બીજાઈએ અશક્ત છે. તેથી તેઓએ
તે સમ્મલું કરવાને સાધુખાવાને પોતાનેજ આ-
જે કરી; પણ તેમ કરવાને તેણે પોતાના અ-
ધીકાર અને દરજ્જાથી ઊતરતું જણાવીને ના
કહ્યું. અંતે જ્યારે ઘણાજ કાજાવાલા થયા

તયારે પોતાના એક એલાને લાવીને તેની પાસે ઉપલો સધલો સામાન તથા રૂપયા વગેરે તે ઊઠાવી ગયો, અને ખેસતી મકર શંકરાંતીને દીને હીરાંબાઈને સારાં થયલાં જોવા આવવાનો વા-યદો દઈ ગયો !

પણ અહીં આપણે એક અગતનો સવા-લ તપાસવાનો છે. સાંધુબાવાના કહેવાથી આ-પણી આઠજી તો ખાતરી થઈ કે, હીરાંબાઈને કોઈએ “કરી મુકેલું” છે; પણ તે કરી મુકનાર કોણ ? એવું કોણ મુજ માણસ છે, કે જોણે હી-લાં જોઈ એક “સલુકની દીકરી” ઉપર એવું ધાતકી કરમ કરવાને પસંદ કીધું ? એ વાત નકી કરવાને હીરાંબાઈને, ધનબાઈજીને અને તેમની પેલી કુટુંબમાવસી ભાડુતણીએ અને સહીએને વીલમ લાગે નહી. તેઓએ પોતાની બાહોશીથી તુરત શોધી કહાડ્યું કે, એ કરતુક કરનાર કોઈજ નહી પણ શીરીનબાઈ છે ! ધન-બાઈજી બોલયાં-“હારે હા માય, ઘેરના ગોધા-એજ એ આંખ ફેડીય. એ બસતે ગેઈએ તો હમને ખુવાર ને પાયમાલ કરી નાખ્યાંય.” બીજાઈજીએ ટેકો આપ્યો, “હું તો એ ડાકણ-નાં મોંડાં ઉપરથીજ પારખતીતી કે જાંડા છે તાંહાં એ રાંડ મીંઠી મસકલી કંઈ જાંડાં પાણીમાં ફરેય. મુવાં એવાં માણસને જોદાય મારી કાંય

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૩૭

નહી નાખતો !” અને છેલ્લે હીરાંબાઈએ નકી કીધું કે, “મને પણ મહીરાં મુઠ્ઠી શીરીન ઊપરજ શક છે. એ મરે ! એનાં મુવાં દોજખમે જાય ! એને મારાં દીલનું દુખ આપું ! એને મારાં ઘરનો ઘરો પખોરી આપું !”

વાંચનારી બાઈઓ, જે શીરીનબાઈને આ લોકો આવી જુરા ગાણો દેય છે તે કોણ છે ? તે આપણાં હીરાંબાઈની એક પુરી ભાગ્યદંડ અને ધનબાઈજીની એક પુરી વહુ છે. તે તેની સાસુ નરણના જણાવવા મુજબ ખરેખર કમળત અને કરતુકની બરેલી છે કે નહીં, અને તેણીએ જ હીરાંબાઈને કરી મુકાવયું છે કે નહીં, તે વીશે હવે આપણે ખાતરી કરયે. તે ખાતરી, હીરાંબાઈ અને ધનબાઈજીના ખોલવા ઉપરથી નહીં, પણ ખુદ શીરીનબાઈનાં કામ ઉપરથી કરયે; કારણ ધનબાઈજીની “હીલા” કેવી સલુકની દીકરી” છે તે પણ આપણે તેણીના ખોલવા ઉપરથી નહીં પણ તેણીના કામ ઉપરથી જ નકી કરતાં ચાલયે છઈયે.

શીરીનબાઈ કોણ છે તે આપણે ઉપર મુજબ જોયું; હવે આપણે તેણીની કંઈક વધારે પીછાન કરયે. શીરીનબાઈ, હીરાંબાઈથી તરણ વરસ નાની-સતર વરસની વયની-એક નવજીવાન અને ખુબસુરત સ્ત્રી છે. તેણી ધ-

છાં ગરીબ માઆપની એક છોકરી છે. વલી ગરીબ તો ગરીબ પણ તેવાં માઆપ પણ તે-
 છીને માથે વાંસે નથી. તેઓ તેછીને નાની મે-
 લી યુજરી ગયાં હતાં. તેથી તેછી પોતાના એક
 મામાને ત્યાં બિધરોને મોટી થયલી છે. તેના
 આ મામા જોકે ઘણા ગરીબ તોપણ જાતે લા-
 યકી વાલા છે. તેમને ઘર શીરીનઆઈનો ઉધ-
 રભવ ઘણી મેહનત જોડમતમાં તોપણ પયાર
 અને લાયકી સાથ થયેલો છે. તેછી બાર વરસ
 સુધી પોતાના મામાને ત્યાં રહી, પણ તે પછી
 સમજમાં આવતાંજ તેછીએ પોતાને સાસરે
 ઘેરે રેડવા માંડ્યું છે; અને સાસરે ઘરના તા-
 ના તપલા અને હાકાટકા છતાં તેછી અત્યાર
 સુધી એકસરખી રીતે ત્યાંજ રહીછે. પણ તેથી
 તેનાં સાસુ નરણ કંઈ ખુશી થતાં નથી. આર
 તેઓ શીરીનઆઈને તાના મારે છે કે, “તું તો
 હમારે માથે પડેલી! તું તો હમારાં ઘરનો બો-
 જો ! તું તો હમારી જનમની જન્મલ !” પણ
 શીરીનઆઈ તેથી ગુસે થતી નથી કે ગભરાઈ
 જતી નથી. તેછી સખુરી અને સંતોષથી-લાય-
 કી અને ઉલટથી-બસ પોતાને સાસરેજ પગ
 આબીને રહીછે. તેછી બહાર ભટકવા તો નહી
 જ, સહીમોતરીએને ઘેરે તો નહીજ, પણ પો-
 તાના મામાને ઘેરે પણ પણ ઘણી જરૂર હોવા

સહુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જુવો ! ૩૯

વગર જતી નથી. તેણી હીરાંબાઈની પેઠે “સદા-
ની માંદી” નથી, પણ તનદરેસતી બરેલી અ-
ને હસતા મુખડાની છે. તેથી હીરાંબાઈ
અને તેવણનાં મા હમેશ વેહમ રાખે છે,
“જાણું છે તાણું એ પેટખરી, બાણમણુ શેવડા
કરે છે.” તેણી હીરાંબાઈની પેઠે માથે પોટા કદી
બાંધતી નથી. તેથી જ્યારેબી હીરાંબાઈના મી-
જાજ જાય છે ત્યારે તેણીને ગાલા દીયે છે કે
“તુને મારાં માથાંનું દુખ આપું રે ! તુને મારાં
માથાંના પોટા આપું રે !” તેણી હીરાંબાઈ-
ની પેઠે સહુવારે સાત આઠ વાગા વેર આટલા
ઉપર કદી પડી રહેતી નથી; પણ હમેશાં બા-
મદાદ આગમજ બીછાણાં પરથી ઊઠે છે, અને
નાહી ઘોઘ ઘેરનું અગત જોગ કામકાજ કર-
વામાં રોકાય છે. તેનું આ સાસરું ઘર જોકે
પાંચ પછસે સુખી છે, અને તેથી ઘરમાં કામ-
કાજ કરવાને માણસ રાખેલું છે, તોપણ શીરી-
નબાઈ ઘરનું કામકાજ કરવામાં કદી પછાત-
પડતી નથી. બીછાણેથી ઊઠતાંજ તે પોતે નાહી
ઘોઘ તઘ્યાર રહે છે, અને પોતાના આવંદ બી-
છાણેથી ઊઠે તેટલે તેને માટે નાહાવાનું પાણી
તથા બદલવાનાં કપડાં વગેરે કહાડી તઘ્યાર રા-
ખે છે, તથા ગીત ગાતી ગાતી પોતાના ઓરડાની
કબજ, ટેબલ વગેરે સામન પોતેજ સાફસુક કરી

સમ્મલી ચીજો ગોઠવગોઠવ કરે છે. એ જોડે તેણી ઘરમાં તેમજ કુવા ઉપર ચોક પુરી બંદગી કરી બાદ પાસે રોજ રજા તથા બલાઈ માંગે છે. તેથી હીરાંબાઈ અને તેવણનાં માએનાં પેટમાં ફાર પડે છે કે, “એ તો સકારે જાહીને કંઈ ચીઠી કાકરા બાલે છે, અને કંઈ મતરેલી ચીજ કુવામાં નાખીને હીરાંબાઈ ઉપર કરતુક ચલાવે છે.” તેણી હીરાંબાઈની પેઠે કુત્રયું ભાવકતા મરી જતી નથી, પણ રાંધણીમાં જઈને તેમજ ઘરમાં દરેક ઘટતે ડોકાણે ફરતી રહીને રાંધવા સીધવાનાં તેમજ બીજાં દરેક કામ ઉપર ચોકસી રાખે છે, તથા તે કામ બજાવવામાં ચાકરને ઘટતી મદદ કરે છે, અને તેવાં કામોથી કુરસત પામતાં જ સીવવા પેટરવા તથા બરવા ચુંડવાના ઉદ્યોગમાં મડે છે. તેથી હીરાંબાઈ અને તેવણનાં મા કહે છે કે, “એને તો હરામનું ખાવાનું મલયું એ તેનું જોર આવેલું છે !” તેણી નવરાસની વેલા હીરાંબાઈની પેઠે લોકોની તાતનીંદા અને કાણાં-સોરી કરવામાં કહાડતી નથી, પણ નયસપેપર તથા ચોપડી ચોપાનયાં વાંચવામાં કહાડે છે. ત્યારે વલી હીરાંબાઈ અને તેવણનાં મા કહે છે કે, “કામકાજ કરવાનું મુકી દઈને એણે તો છ-કેલપણું માંડ્યું છે,” તેણી હીરાંબાઈની પેઠે “કફા કાવેલો” શીખીને કામેલ ગણાવાનું ડોલ ધાલ-

તી નથી, પણ ગુજરાતી સાત ચોપડી અને અંગરેજી ચાર પાંચ ચોપડી શીખેલી છે, તે છતાં જાણે કંઈ જાણતીજ નહીં હોય એવી રીતનો દેખાવ રાખે છે. તોપણ હીરાંબાઈ અને તે વણનાં મા કહે છે કે, “એતો ગોઠપીઠ શીખીને આખલી ગેઈચ ને મડમ થાવા નીકલીય !” તેણી હીરાંબાઈની પેઠે કાંસોકુસીને અને તણકા કરીને વાત કરતી નથી, પણ જાણિપણે, હસતે મુખડે, નરમાસથી અને જ હોથી વાત કરે છે. તેથી હીરાંબાઈ અને તેવણનાં મા કહે છે કે, “એતો મીઠી મસકલી છે !” પણ જ્યારે જરૂર પડે છે, અને પોતાનો ટેક જાલવવા માટે શીરીનબાઈ લગાર ગુસાથી વાત કરે છે, ત્યારે હીરાંબાઈ આંખમાંથી આસું લાવીને કહે છે કે, “માય શું કરયે, ધરમાતો બિાજાનું રાજ મુવાં મારાં સાસરાં મુજ ત્યારે એવી લાંડીઆના તાનાતપલા ખમવા પડેય કેની !”

શીરીનબાઈની હાલત તેમનાં સાસુ નરણુ વચ્ચે એવી છે. તે શીરીનબાઈ સમજતાં નહીં હોય એમ નથી. તેવણ સમજે છે તો સધલું, પણ મોઠાં દીઝ અને સારી સમજને લીધે લઈ ચલાવે છે. તેવણ જાણે છે કે હીરાંબાઈ અને જણુબાઈ જો પોતાની આવી મુરબાઈથી મને કંઈ કરી શકતાં નથી. તેવણ સમજે છે કે, બિાંસનું કુ-

તરું કદાચજ કરડી શકેછે. એટલી હીમત રા-
 અવાનું તેવણને કારણ છે. તેવણને પોતાના
 ખાવંદ સોરાખાશા, જ્યોત્સના અલખતાં હીરાંખાઈ-
 ના ભાઈ અને ધનખાઈના દીકરા થાય, તેવ-
 ણની સાથ પુરતી સમજુતી અને ભારે પરીતી
 છે. તેનું કારણ પણ શીરીનખાઈની લાયકી
 અને મોહ્યત છે. સોરાખશાની વરતણુક
 પણ પરથમ તો કેટલેક દરજ્જે તેવણનાં મા-
 ખેહેનનાં જીવી હતી. તેવણ તેણીઓના હા-
 થમાં એક રમકડાં સરખા હતા, અને તેણી-
 ઓના કાન ભરવાથી વારંવાર શીરીનખાઈ સાથ
 ચીકડાં ફાડતા, બલકે તેણીને વગર વાંકે
 કોઈ વાર મારતા વટીક હતા; પણ તેથી ઘણીક
 અધીરો સ્ત્રીઓની પેઠે શીરીનખાઈ ગભરાઈને
 અથવા નાફરમાની કરીને પોતાને મહીરે અ-
 થવા સગાંને ઘેર જઈ રહેતાં ન હતાં. શીરી-
 નખાઈનો ખાતરી હતી કે, મારો ખાવીંદ જાતે
 તો સારાં દીકરો છે, પણ મા ખેનની કુસલવ-
 ણીથીજ એવી વરતણુક ચલાવેછે. એટલા માટે
 તેને સુધારી તેનું દીક જીતી લેવાની શીરીન-
 ખાઈએ કોશિશ કીધી; અને પોતાના મજબુત
 ઠેરાવ, સાચા પયાર અને સંપૂર્ણ તાબેદારીથી
 તેમ કરવામાં અતે ઝાઝાની મેહરખાતીથી તે
 વણ ફતેહ પામ્યાં. તેવણે સમજુતીથી, દાખ-

લાથી અને બનતા બનાવોથી પોતાના ખાવ-
દની ખાતરી કરી આપી કે, હીરાંબાઈ, તેવણનાં
મા ધનબાઈજી માને છે તેવી “સલુકની દીકરી”
નથી પણ “કસલુકની દીકરી” છે. જેમ જેમ
સોરાબશાની એવી ખાતરી થતી ગઈ તેમ તેમ
તેવણ હીરાંબાઈ તરફ બેઢીલ થતા ગયા, અને
જેમ જેમ તેવણ હીરાંબાઈ તરફ બેઢીલ થતા
ગયા તેમ તેમ તેણીની તેમજ પોતાનાં મા ધ-
નબાઈજીની ખફગીમાં આવતા ગયા.

સોરાબશા પોતાનાં મા બેનની ખફગીમાં
આવતા ગયા, તેની દરકાર તેવણ ઝાઝી કરતે
નહી, અને હીરાંબાઈને તેના ખરા આકારમાં
ઊંઘાડી પાડી તેણીને સુધારવાની કોશિશ કરતે;
પણ તેમાં તેવણને એક મોટો અટકાવ નડ્યો.
તે અટકાવ તેવણના બાવા દોલીબાનો છે. દો-
લીબા જોકે સોરાબશાને અતીશે ચાહેછે, તોપ-
ણ ધનબાઈજીની ચાલુ સમજાવટ અને અસ-
રને લીધે તેવણનો પયાર હીરાંબાઈ ઉપર ધણો
વધારે છે. દોલીબા ધણો સમજી, પરમાણીક
અને માયાલું દીલના છે, તોપણ પોતાની બા-
યડી અને દીકરીની ચાપલુસી તથા કુકતીથી
ઠગાતા જાય છે. હીરાંબાઈને તેવણ ખરેખરી
“સદાની દુખી” માને છે, અને તેથી તેણીને
જો કોઈ દુકારો કહેછે તો તેને કાઢીજ આવે છે.

તેવણુ જાતે ચાલાક છે, પણ ધણા જુના વ-
ખતના, અસલી વીચારના અને હાલના સ-
રખી ફેલવાણી લીધા વગરના છે, અને તેથીજ
તેવણુ પોતાની ખાયડી અને દીકરીની ખરી
હાલત ખરાખર પીછાની શકતા નથી. તેવણુ
મધ્યમ સથીતીના છે; તેવણુ પાસે પાંચ પદ્ધ-
સાની પુંજ અને એક જાતીકું ઘેર છે; અને
તેથી તેવણુ આસપાસ ફેટલીક અગત અને
મામા ધરાવેછે. તેવણુ દરેક વાતે સુખી છે;
પણ તેવણુનું, બલકે તેવણુનાં આખાં ઘેરનું,
મોટાંમાં મોટું દુખ તેવણુની દીકરી હીરાંખાઈ
છે. તેવણુને ઘેરની ખરી હાલત સમજાવવા
ની કોશિશ તેવણુના દીકરા સોરાખશાએ બે ત-
રણ વાર કરી જોઈ. પણ તેનું પરીણામ માહુ
નીપજતું જણાયું. તેથી, તેમજ ઘેરમાં કંકાસ
વધતો લાગ્યાથી, સોરાખશાએ તે વાત ઊપર પુરો
મુકવામાંજ ડાહપણ વીચાર્યું. આ ડાહપણ
સોરાખશાનું પોતાનું નથી. તેવણુ તો પોતા-
ના આકલા સવભાવને લીધે કંઈ ભાંજીને ભુ-
કાઓ કરી ચુકા હોત, પણ શીરીનખાઈએ તે-
વણુને ઘણીક રીતે સમજાવીને ટાડા પાડેલા છે,
અને શેવટે આ ખંને ધણી ધણીયાણીએ મલી
એવો ઠેરાવ કીધેલો છે કે, “જો પાપી હશે તે
પાપે કુખશે; આપણે સખુરી પકડીને સંજાલ
અને મુલેહથી આપણો રસતો કાપવો.”

શીરીનબાઈ અને સોરાબશાની આટલી નાખતી અને આટલી લાયકી છતાં હીરાંબાઈ પોતાનાં કરતુક છોડતાં નથી. તેવણુ બાઈ ભાઈ જાઈની ઘેર આદવાને એકબી તક બાકી મેલતાં નથી. એમ કરવાનું કારણ હીરાંબાઈની માતર અદેખાઈનું જ નથી. બીજું બી એક કારણ છે. તે એ કે, તેવણુ માંદગીના દેખાવ કરી મહીરાં ઘેરમાં પડી રહી જે હરામની માજ કરવા માંગે છે, તેમાં તેવણુને પોતાનાં આ ભાઈ ભાઈની અડચણ દીસે છે. તે એવી રીતે કે. તેવણુ બાહરથી જીવે અને અંદરથી જીવે જે દેખાવ કરે છે, તે ઘરમાં શીરીનબાઈને જોવાની વારંવાર તક મળે છે, અને શીરીનબાઈની મારફતે તેવણુના ભરતાર સોરાબશા જાણી શકે છે. ઘણીવાર એવું બન્યું કે, હીરાંબાઈ આ ઘડીએ લોકોની આગલ પોતાનાં દુખને મોટે પરહેજ કરવાની તથા કંઈ જ નહીં ખાવાની ફરયાદ કરતાં, અને બાઈ ઘડીએ રાંધણીમાં હલુસે ભરાઈને સારી સારી ચીજોના ડબ્બસા મારતાં, શીરીનબાઈની નજરે પડ્યાં. ઘણીવાર તેવણુ શીરીનબાઈની તેમજ સોરાબશાની આંખમાં બહામણુ સેવડાઓની ચીઠી દોહવાતાં સપડાઈ ગયાં. ઘણીવાર પોતે એશકીપણાંને અને સેંટો પાટલી પાડવાને ધીકારવા છતાં

પોતાના કોઈ ઓલખીતા મરદ મીતરે. આવે તે વેલા પોતે એથકી થઇ સેટે પાટલી કરી તયાર થઇ રહેતાં જાણાઈ આવયાં. ઘણીવાર જે માણસના મોડાં પર તેમની તારીફ કીધેલી તેમની પોઠ પાછલ તેમની તાત નીંદા કરતાં તેવણુ ઊઘાડાં પડ્યાં. ઘણીવાર ઘરમાં બનેલી વાતથી ઉલટીજ વાત પોતાના બાપને સમજાવતાં તેવણુ પકડાઈ આવયાં. એવી રીતે દરરોજ તેમને હરકંઈ વાતમાં આંધ થવું પડતું. તેથી હીરાબાઈ એવું ઇછે છે કે, કોઈબી રીતે આ કાસર પતે-એટલે શીરીનબાઈ અને સોરાબશા આ ઘરમાંથી નીકળીને જીવ્યાં રહે. પણ એવી વાત તેવણુ સીધી રીતે કહી શકતાં નથી. તેથી તેવણુ ચોઠાં કાડીને ગલે પડવાની વાત કરે છે. એવી રીતે ગલે પડવાની તેમને હાલ એક નવી તક મળી છે.

આગલ જાણાવયા મુજબ હીરાંબાઈ પાસે પેલા સફેદ સાધુ આવી ગયો તે વાત શીરીનબાઈ તો પેહેલેથીજ જાણે છે, પણ સોરાબશાને તે પાછલથી જાણાઈ. તેનું કારણ એ કે તેવણુ તે વેલા મુંબઈથી બાહરે કંઈ કામસર ગયલા હતા. તેવણુ જ્યારે પાછા આવયા ત્યારે શીરીનબાઈએ તેમને સાધુબાવાની સઘલી કહાણી કહી. તે કંઈ હીરાંબાઈની અદેખાઈથી

કહી નહી, પણ પોતાના આવંદને પોતાના ઘેરની ખરી હાલતથી જાણીતો રાખવાનાજ હેતુથી કહી. તે વાત સાંભળતાંજ સોરાખશાનો પીટો ઉછલી આવ્યો. તેવણે ઠેરાવ કીધો કે, એવી વેહમી ચાલ માટે હીરાંબાઈને કંઈ પણ ચક્રુનમ લગાડવી, અને પેલા ડગારા સાધુને પકડાવીને સજા કરાવવી. શરીરબાઈએ જોયું- કે વાત વધી જશે, અને ઘરમાં નવેસરથી કજીએ જાગશે, તેથી તેવણે સોરાખશાને તેમ નહી કરવાની સલાહ આપી. સોરાખશા જોકે શરીરબાઈની દરેક સારી સલાહ માને છે, તોખી આ વેલા તેવણુ એટલા ઊંસડેરાયા કે પોતાનાજ વીચાર પરમાણે કરવાની હક લીધી. અંતે ઘણાજ કાલાવાલાથી સમજાવતાં તેવણે એટલું કબુલ કીધું કે, તુરતવેલા ઘરમાં એ વાત છેડવી નહીં. પણ સાધુબાવાની જાલ કરી તેના મુદ્દો મેલવવાને તો તેવણુ બલતવારીથી તયાર થયા. તેવણે પેહેલાં, તે સાધુનાં ઠેકાણાંને પટો મેલવયો. તે પછી તે ઠેકાણે જઈ તજવીજ ચલાવી. તેમાં એવું માન્ય પડ્યું કે, તે સાધુતો મુખ્યથી કોઈ નાહસી ગયો છે ! વલી એવું પણ માલમ પડ્યું કે, તે ઘણીએક પારસણાના સેકંડો રૂપયા, અને તરેલવાર ઘરેણાં લઈને નાહસી ગયો છે. જમ હીરાંબાઈનું “કરી મુ-

કેલું” દુર કરવા માટે તેણે ધનબાઈજીને ચીર-
યાં, તેમ બીજી ઘણી વહેમી પારસણોને ખાલી
કરી મેલેલી જણાઈ. અનેક કમખખત પારસણો
તેને ખારણે આવી તેને નાહસી ગયેલા જોઈ
તેની ઠગાઈ અને પોતાની મુરખાઈ માટે ફોક
મુકતી દેખાઈ. પણ આ ઠગારો સાધુ ક્યાં
નાહસી ગયો છે ? એ જાણવાને સોરાખશા-
એ ઘણીબી કાશેશ કીધી પણ ફોકર. અંતે
તેણે નીરાશ થઈને ઠાકા. પણ તેથી તેણેનું
ઉસફેરાયલું દીલ નરમ પડ્યું નહી. તેણે
ઘોર વધારે ઉસફેરણીમાં આવવા, અને શીરી-
નખાઈને જણાવવા વગર એકદમ પોતાનાં મા
અને ખેડન આગલ જઈ સાધુખાવાની વાત
છેડી ખેડા ! એ વેલા જોકે સોરાખશાની ઉ-
સફેરણી અને ગુસો હદ બાહરે ગયોછે,
તોપણ પોતાની વહાલી મોહરદાર શીરી-
નખાઈની સલાહ ધ્યાનમાં રાખીને તેણે
પોતાનાં મા ખેડન સાથે તોર જોરથી વાત કરી
નહી. તેણે “હસીને હાડ ભાંજવા” સરખી
વાત કરી. તેણે હીરાંખાઈને કહ્યું-“એન,
તમને એ શું વેહજાં લાગ્યાં છે ? તમે એવા વે-
હેમ છોડી દેઓ, અને નકામી પધસાની ખુ-
હારી ના કરો. એ સાધુ તો એક જખરો ઠ-
ગારો છે, અને જેમ તમારા તેમજ બીજા ધ-

સહુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૪૯

ણાં જનના રૂપયા લઈકેડે વટેણા વાવી ગયો છે. તે કરતાં જો તમને ખરેજ કંઈ દુખ દરદ હોય તો મને બિદ જાલીને કેહેવો, કે હું મારા પોતાના મીતર ડાકટરને લાવી તમારી દવા કરાજી, ને તમને સદાની માંદગીમાંથી સારાં કરું.”

સોરાખશાએ પેના સાધુની ઠગાઈની તથા તેના નાહાસી જવાની વાત કહી ઠપકો આપ્યો તે વેલા તો તેવણનાં બેન હીરાંબાઈ અને તેવણનાં મા ધનબાઈજી ચક્રુનમનાં મારવાં અપાડાજ કરી ગયાં, પણ સોરાખશા ઘેરમાંથી બાહરે ગયા પછી તેઓએ તેમની વાતનો લાભ લેવા માંડ્યો. શીરીનબાઈ સાથે ચીઠડાં ફાડી તેમને સતાવવાને તેઓ ઘણાં મઠતાં, પણ શીરીનબાઈ તેવું બહાનું આપતાંજ નહીં. તેથી આ સાધુની વાતનું બહાનું હીરાંબાઈને મનથી એક “સોનાની ચક્ષી” થઈ પડી. એ બહાને તેણે ઘરમાં શીરીનબાઈ સામે નવેસરથી તોફાન મચાવ્યું. બંને મા દીકરીએ શીરીનબાઈને દમ બાંધીને ગાલો દેવા માંડી, અને તેવણની ઊપર બોલતાન બેલ્યું કે, પોતાના વરને કુલવીને હીરાંબાઈને નાહક સતાવે છે. એ વાત તેઓએ સાધારણ રીતેજ કરવા માંડી નહીં, પણ તેને માટે એક મોટી લડાઈ જગાડી. તે લડાઈ એવી કે

તેના જુમખલાડાથી ભરબાડુતો તેમજ મોહ-
લાનાં લોકો દોલીયાનાં ઘરમાં જમાવ થયાં,
અને તે ઘેર કેટલોક વખત સુધી મધ્ધી બજાર
બની રહ્યું. વાંચનારી બાઈઓ કદાચ અજબ
થઈને પુછશે કે, હીરાંબાઈ તો મરતતોલ સીક
છે, ત્યારે તેવણથી એવડી મોટે જુમો કેમ પ-
ડાઈ ? કદાચ તેવણનાં દોલમાં ચેતાન તો નહીં
ભરાયો હોય ? પણ એમાં અજબ થવાનું કંઈ
નથી. હીરાંબાઈ ગમે એવાં માદાં હોય છે તે
છતાં લડવાની વખતે તેવણને નવું જોર આવે
છે, અને તેવણનું માથું ફૂંચે છે તો માથે પેલા
કાલો પાટો બાંધીનેબી લડે છે. તેમ આ વેત્રા
પણ તેવણને નવું જોર આવ્યું છે, અને તેવણ
માથે પાટો બાંધીને લડવા નીકળ્યાં છે.

વાંચનારી બાઈઓ કદાચ આહીં એમ
ધારશે કે, હીરાંબાઈનાં આ તોફાનથી શીરીન-
બાઈ પણ લાંબા હોય કરીને મેદાન પડ્યાં હશે.
પણ નહીં. એ પેલા શીરીનબાઈ પોતાના આ-
રડામાં પોતાના વરને વાગો સીવવામાં રોકાયલાં
છે. તેવણ તેજ કામમાં મશગુલ રહ્યાં. તેવણે
જોયું કે વાત બેઠેકી છે તો ખરી. તેવણે વી-
ચાર કીધો કે હવે કરવું કેમ. તેવણને સજીથી
બેઠેતર રસતો એ દોસયો કે, હીરાંબાઈ અને
ધનબાઈની વચે ન જતાં જાણે બાણતાંજ

નહી હોય તેમ બેસી રહેવું, એટલે નાપાક શે-
તાન પોતાની મેલે ડાબો થશે. પણ એ ધાર-
ણામાં શીરીનબાઈ ઠગાયાં. જોમ શીરીનબાઈ
વધારે ચુપ રહ્યાં તેમ હીરાંબાઈનું જોશ વધ-
તું જ ગયું; અને જોમ તેવણનું જોશ વધતું
ગયું તેમ તેમની લડાઈનો તમાશો જોવાને લોક
પણ વધતું ગયું. ત્યારે હવે શીરીનબાઈની
ધીરજ હીંકી ગઈ. તેવણ નીરદોષ અને હીમત-
વાન છતાં તેવણની છાતી ધપકવા લાગી. તેથી
તેવણ અંતે પોતાની જગાથી ઊઠ્યાં અને હી-
રાંબાઈ પાસે આવી તેમને પટાવી પસવારીને
તાડાં પાડવાનો કોશિશ કરવા લાગાં. પણ તેથી
હીરાંબાઈનાં દીવમાં બરાયલો ભુત કંઈ નરમ
પડ્યો નહીં. તેવણે જોરથી એક અછાત મા-
રીને શીરીનબાઈનો હાથ પોતાનાં શરીર ઉપર
થી ખસાડી નાખ્યો. તેમ કરતાં શીરીનબાઈનાં
ચીતલ બાગી ગયાં, તેમજ હીરાંબાઈનાં પો-
તાનાં ઘોસલો પણ ફુટી ગયાં ! આથી હીરાંબા-
ઈને પોતાની લડાઈ ચાલુ રાખવાનું વલી
નવું બહાનું મળ્યું. તેવણ છાતી અને માથું
ફુટીને તથા લાંબા હાથો કરીને જુમ પાડવા
લાગાં કે, “કોઈ આવો રે આઈ બાઈઓ ! કોઈ
જીવે રે માય મમ્મઈઓ ! કોઈ જીવે રે સગી
વહાલીઓ ! આય પેટ ખરી, આય મહીરાં મુઠ,

આય ભસતે ગઈ, આય ફાટી મુઈ, આય બા-
પલા ખાઈ, આય ડાકણ, આય ચુડેલ, આય
વંતરી, આય માછણ, આય કાબા,—મને મા-
રેય તે ! જીવો રે માય જામ્યો, આય મારી
ભાજામ્યે મારાં ઘોસલાં ફાડી નાખ્યાં તે !
ઓ તું ભાજાઈની થાતી મરે રે ! ઓ તું સા
સરેની રહેતી ખાટલે પડે રે ! ઓ તું લડતી વ
હડતીને જામ પકરે રે ! માય હવે હું શું કરું ?
હવે કણં જાજ ? આય દુઝા કોણની આગલ
કેહું ? હવે મારેથી નહીં જીવાય જા ! હવે હું
નહીં જીવવાની જા ! હવે તો બસ હું મરીજ
જાજ ! હવે તો હું બસ એકદમજ આપઘાત
કરું ! હવે તો હું હમણાંની હમણાંજ કુવો પુરું !
ખીસો માય, ચાલો માય, મને જાવા દેવો ! મને
મરવા દેવો ! મને કુવો પુરવા દેવો ! મને અઠ-
કાવો ના !” એવી એવી હજારો જુરા ગાલો દેતાં,
એવા એવા તરહેવાર બુમાટા પાડતાં, છાતી અને
માથું કુટતાં, પગો અને હાથો પછાડતાં, છુટે
માંથે અને જંધાડે પગે, લાલ ડાલે અને કુંકારા
મારતા દમ્મે, આપણાં “સદાનાં માદાં” હીલ્લાઓ
ઈ—આપણાં ધનખાઈની “સલુકની દીકરી”—
કુવો પુરવા નીકલ્યાં !

વાંચનારી બાનુઓ, આ વખતની જી-
મબેશ વીશે તમે શું ધારો છો ? ગરીબ બી-

આરાં શીરીનબાઈની હાલતનો તમે શું વીચાર કીધો ? પોતાના સઘલાં ડાહાપણ, સઘલી આ-લાકી અને સઘલાં નીરદોષપણાં સાથે આ વેલા હીરાંબાઈનાં આ તોફાનથી બાપડાં શીરીનબાઈ તદ્દન ગભરાઈ ગયાં. શું કરવું તે તેવણને સુજ પડતું નથી. કોણનો સલાહ લેવી તે તેવણને મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. તમાશો જોવા આવેલી લગભગ સઘલી બધરીઓ હીલાબાઈની તરફ દીલસોજ દેખાડે છે; અને શીરીનબાઈને ચુપ રહેલાં જોઈ તેવણને ગુનેહગાર ઠેરવી સઘલીઓ તેવણને ટુપવા મંડો ગઈ છે. આથી શીરીન-બાઈનાં ગભરાઈનો પાર નહીં રહ્યો. તેવણ કંરકર ધુજવા લાગ્યાં. તેવણની આંખમાંથી તરતર આસું ગલવા લાગ્યાં. હીરાંબાઈને કુવે પુરવા જતાં અટકાવવાને તેવણે પોતાથી બનતી કોશિશ કીધી. તેવણ તેમને પગે વટીક પડ્યાં. તે વણે માફ પણ માંગી. પણ જોનું નામ “હીલાબાઈ” તે કંઈ સમજે ? કદી નહીં. સરવેએ હીલાબાઈની જીંદગીની આશા છોડી. સરવેના જીવ સંકેતો આજવાયા. સરવે જોઈ તેવણને પકડીને અટકાવવા મંડ્યાં. પણ ફેકટ. હવે કરવું કેમ ? શું હીલાબાઈને કુવો પુરવા દઈએ ? શું તેમને પોતાનો કાજગરો જીવ આહવા દઈએ ? નહીં ! જ્યાં હીલાબાઈ મજબુત છે તેવાં

તેવણનાં બરબાહુત બધરાંઓ-તેમની પેલી ધ-
રમની માસી કાકીઓ-પણ છે. તેઓમાંથી એકે
પોતાના જીવના કસમ આધા, બીજાએ “મને
રડે જો” કરી કહ્યું, તરીજાએ હીલાબોધને
“ડાહી દીકરી” કહી પઠાવયાં, ચોથીએ શીરી-
નબાધને મોડું છુટતી ગાલો દધ તેમને ધનસાક
આપયો, પાંચમીએ તેમનો ખરડો પસવારયો,
છઠ્ઠીએ તેમનું માથું દાખ્યું, સાતમીએ તેમને
કોટી કીધી, આઠમીએ તેમને ધસડયાં, નવમી-
એ તેમને ફસડયાં, અંતે સાથે દશમીએ મલીને
તેમને તેમના ઓરડામાં લઈ જઈ પલંગ ઉપર
પોઢારયાં !

હીરાંબાઈ પલંગ ઉપર પોઢયાં તો ખરાં,
પણ રડતાં અંતે રણમસ થતાં તેવણની “મદધ-
નો” જીવ બગડી આવયો. તેવણની છાતી ખેસી
ગઈ “મરેરે મરે-બીચારી ઉપર એકેવો સીતમ!
બીચારીના એ કેવા ગરેહ ! બીચારીધીદેમ જી-
વાય ! શું હણતાંમે સઉજ હણે !” એ પ્રમાણે
સઘલાં બધરાં તેમની દયા આવડે લાગાં. તેમને
હુશીયાર કરવાને દોડદોડ થવા લાગી. એક
બધરી છાતી સેકવા માટે આતથ લેવા દોડી.
બીજા ખરાંડી લેવા દોડી, તરીજા ડાકટરને તેડવા
દોડી. ચોથી આઘસ લેવા દોડી, પાંચમીરાહ લેવા
દોડી અંતે છઠ્ઠી ચાહે મુકવા દોડી. એક કહેએ-

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવો ! ૫૫

વણને કાંદો સુંઘાડો, બીજી કહે તપકીર સુંઘા-
ડો, તરીજી કહે લુખાનની ધુંધ આપો, અને
ચોથી કહે એવણ આગલ છાણું બાલી-
ને ધુમાડો કરો ! વલી એક કહે એવણનું નાખ
દાખો, બીજી કહે બતરીસી ચીરો, તીજી કહે
ડોલા ચીરો અને ચોથી તો કહે એવણનાં ના-
ખમાં કુકમારો ! સાઈ છે કે હજી કોઈએ હીલા
બાધનું માથું ફાડી નાખવા નથી કહ્યું ! એ
મુજબ દોડદોડ અને ધમરચકરી મચી રહી.
આ ધમરચકરીમાં બીચારાં શીરીનબાધના શું
આશરો ? તેવણ જાણે છે કે, હીરાંબાધનાં છાતી
બેસવામાં ઢોંગ વધારેછે, તોબી કહ્યાનું મોઢું
કાલુ કરવા માટે તેવણ પણ સંઘલા ભેલા હીરાં-
બાધની મેનીજ કરવા લાગાં. પણ તેમાં તેવણ
ને કોઈ દાદ આપતું નથી. એાર સંઘલાં તેવ-
ણને તુપપીખ કરવા લાગાં. તેથી અતે શીરી-
નબાધને તયાંથી નીકલી જવાની ફરજ પડી.
તેવણ સંઘલા ઉપાયથી નીરાશ થઈ પોતાનાં
એારડામાં ભરાઈ ગયાં, અને ખરેખર ઠાકીને
લુસ થઈ ગયાં છે તથા હાડમાર થયાં છે, તેથી
ફસલાધને એકદમ પોતાના ફલંગપર પડ્યાં. તે
મજ તેવણ જાતે ઘણાં રાંક, શરમવાલાં અને
ચોંપવાલાં છે તેથી તેવણને આ બનાવ ઘણો
જ ભય ભરેલો લાગો, અને હવે કેમ થશે તથા

સોરાબશા કેવોએક ગુસો કરશે વગેરે વીચારથી તેમને અતીશે બેચેની થઈને અંતે તેવણને તાપ ચહડી આવી.

હીરાંબાઈ લડતાં ઠાકી જઈને તથા કુવો પુરવા જતાં અટકીને બેસુધ થયાં છે તે આપણે જાણ્યું. તેમની લડાઈના ગભરાટ અને ગુન્ધવાડાથી શીરીનબાઈને તાપ ચહડી આવી છે તેપણ આપણે જાણ્યું. હવે એ બંને નરણ ભાજાઈની ખખર આપણે વારાફરતી લઈએ. પેહેલે આપણે હીલાંબાઈની તરફ નજર કરીએ, કાકે આજ કાલ સઘલી ધમાલજ તેવણની ઉપર છે. અતરે પેહેલા જે સવાજ આપણાં મનમાં ઉતપન થાય છે તે એજ કે, આપણાં હીલાંબાઈ કેમ છે? તેવણની છાતી ઊંધડી કે નહી? તેવણ જીવતાં છે કે પોઠી રહ્યાં? નાં, તેમનાં ગરે હની સારી ચાલથી તેવણ કંઈ મરી ગયાં નથી. તેવણ જીવતાં જ છે. વલી તેવણની છાતી પણ ઊંધડી છે. તેવણ જરા જરા વાતચીત પણ કરી શકે છે. પણ ઘણું જ દલગીરી ભરેલું એ છે કે, તેવણના ડાલા ફોટેલા રહે છે, અને તેવણ કંઈ ખાંતાં પીતાં નથી ! અરે તોખાહ ! એ મ તે કંઈ ચાલે ? એમતો હીરાંબાઈની “મદદ” ની માય મરીજાય તયારે તેવણને કંઈ ખવાડવું તો જોઈએજ, પણ તેવણનાં ગલાંમાં કંઈ ઉતર-

તું નહીં તેનું કેમ? તેનાખી ઉપાય સેડી છે. તેવ-
જી પોતાનાં માયની “સલુકની દીકરી” છે, અને
તેથી માયનો સખુન તેવજી કરી પાછો ફેરવતાં
નથી. તેથી જો માએ ખાવા કહે અને મોડાં
વાટે ખોરાક પેટમાં નહીં જઈ શકે તો તેવજી
પોતાનાં ગજામાં ભુંગલી મુકાવીને પણ પેટમાં
ખોરાક ઉતારે ! પણ એટલું બધું કરવાની જરૂર
નથી. હોરાંખાઈને ગલે થોડી જ મોનીટમાં ખો-
રાક ઊતરવા લાગે. તેમાં પેટેલે જરા કુમલી
ચાહે ઊતરી, તે પછી જરા દુધ સાથની કાંઈ
ઉતરી. તે પછી જરા મરઘીનાં પીલાનો સુપ
ઉતરે. તે પછી જરા હાફમાઈલ ઈંડાં ઊતર્યાં.
તે પછી જરા પાઈના ગર સાથે જોલી ઊતરી. તે
પછી જરા બરાંડી ઉતરે, તે પછી એકુએ તાળાં
પનીર ઉતર્યાં તે પછી જરા રૈસટ કીધેલાં હલવાન
નો નરમ ભાગ ઉતરે. તે પછી જરા કતલેસને ક
ખાંચ ઉતરે તે પછી જરા મોડું સમારવાની મી
ઠાઈ ઉતરી, અને એ મુજબ જમ જમ વખત
આગલ વધતો ગયો અને ગલું ખુલું થતું ગયું
તેમ તેમ આખી દુનયાની સઘલી સવાદીષ્ટ વ-
સતુઓ પોતાની મેલે ગયોગય અને ડોડપ
હીલાખાઈનાં ગલામાં સરી જવા લાગી !

વાંચનારી ખાઈઓ કદાચ એવું વીચાર
શકે, ચાલો આપણે હવે પરવારી ગયાં, અને

હીરાંબાઈનાં દીલમાં ભરાયલો ભુત નીકલી ગ-
યો. પણ ના, તેમ નથી. તેવણ હુશયાર તો થ
યાં ખરાં, પણ શીરીનબાઈ તરફથી તેવણ ઉપર
જે ભારી જીલમ યુજરયો છે તેનો કરોધ કંઈ
તેવણનાં દીલમાંથી જતો રહ્યો નથી. તેમજ
લોકોએ કહેતો જોઈ તેથી તેવણનું ગાત થઈ
ગયું છે. તેથી ખસ તેવણે ઠરાવ કીધો છે કે, જ
વવાં કરતાં મરવું જ બેહેતર તે મુજબ તેવણ આ
ધીને ધડીએ ને પલે કુવો પુરવા જવાની બીડીક
આપે છે. અબાગયો કુવો પણ ઘેરની અંદર જ
છે. તેથી રખેને કરોધનાં મારયાં હીરાંબાઈ તેમાં
જીપલાવી દીધે માટે જરા સંબાલ રાખવી જોઈ
યે. પણ આ વેલાની તેવણની કુવો પુરવાની રીત
જીદી જ છે. પેહેલેની પેઠે તેવણ હવે લડી વહડી
ખુમખલાડા પાડીને કુવો પુરવા જતાં નથી,
કારણ તેમ કરવાથી તો લોકો તેવણને અટકા-
વે છે, અને તેથી બીચારો કુવો બીડીને તેવ-
ણથી આંધો નાહાસે છે ! માટે તેવણે ઠરાવ
કીધો કે હવે તો કોઈને બી જણાવયા વગર ખસ
હલસે અને એકદમ કુવો પુરી દેવો. અરરર !
હવે કેમ થશે ! ત્યારે તો જરા સતને વખતે
સાહુએતી રાખવી જોઈશે !

અબાગણી રાતની પડી. ધરમાં સજી
સુતમસુતા થઈ ગયું છે. ભરબાડતો જીંઘાઈ ગયાં

છે, અને ઘેરમાનાં લોઠિા પણ જીંધાઈ ગયાં છે. ધનબાદ્ધ જો કે જીંધાવાનાંજ નહીં હતાં, તો બી નાપાક શેતાન ગાલેબ થયાથી તેવણને જરા જરૂ લાગી છે. એ તકનો લાભ હીરાબાદ્ધે લીધો. તેવણ પલંગ ઉપરથી ઉઠાય નહીં તોબી નેમ તેમ કરીને હલુસે ઉઠ્યાં. માથુંબાનું બાંધો સોજી સાડીબાડી પેહેડી તઢયાર થયાં-જાણે લગન કરવા જતાં હોયની તેમ ! આ તઢયારી કરતાંજ તેવણને પા અરધો કલાક નીકલી ગયો. અલખતે તેવણ તેજ એવુંજ ચાહેછે કે માય સુતેલાં જાગે નહીં તો ધણું સાફ, કે ગુપચુપ કુવો પુરાઈ જાય ! તેવણનાં થાંસવાના તો નહીંજ હતાં, તે છતાં કમખખત થાંસો આ વયો. પણ તેથીબી તેવણનાં મા કંઈ જાગ્યાં નહીં. તેવણ કાંસવાનાં તો નહીંજ હતાં તે છતાં તેવણથી કંસાઈ ગયું. પણ તેથીબી તેવણનાં મા કંઈ જાગ્યાં નહીં. તેવણ રડવાનાં તો નહીંજ હતાં તે છતાં તેવણથી રડાઈ ગયું. પણ તેથીબી તેવણના મા કંઈ જાગ્યાં નહીં. તયારે હવે ? અંતે તેવણ આમલ આલયાં. તેવણ પગલાં ઘણાંજ અલકસે મેલવાનાં હતાં તે છતાં અભાગયા પગો ધપક ધપક ઠોકાવા લાગ્યા ! પણ તેથીબી તેવણનાં મા કંઈ જાગ્યાં નહીં. હવે કેમ કરવું ? અંતે તેવણે આરડાનાં ખર-

ણાનો અડગરો ઊંઘાડીયો. તેવણે ધણી સંભાલ રાખી કે અડગરો ઠોકાય નહીં, પણ શું ? અડગરો તે વલી અડગરોજ ! તે કમળખત કંઈ ઠોકાયા વગર રહે ? ના નહી, તે તો ધરોધર ઠોકાયો. પણ તેથીખી તેવણનાં માં કંઈ જાગ્યાં નહી. હવે તો હદ થઈ ! પણ કંઈ ચીંતા નહી. હીરાંખાઈએ હીમત ધરી ઓરડાના ઊંખરની બાહરે પગ મેલ્યો. તે મેલતાં તેવણે ધણી સંભાલ રાખી કે પડી જવાય નહી. પણ તે છતાં ઊંખર પરથી તેવણનો બીજો પગ સરયો, અને તેવણ ધરરર ધુમ કરીને પડી ગયાં. (વાંચનારી બાઈઓએ એમતો કદી સમજવું નહી કે હીલાબોઈ જાણી જોઈને ઢોંગ કરવા પડી ગયાં !) તેવણ જ્યાં પડ્યાં તેવાંજ ધનખાઈજી જપકી ફારખાઈને જાગી ઊઠ્યાં, અને “ઓ મારી હીલા !” “ઓ મારી સલુકની દીકરી” એમ બોલી દોડતાજ કે જઈ હીરાંખાઈને પકડી પાડ્યાં, અને જોઈ પડાય એટલી મોટે જુમ પાડીને તથા છાતી કુટીને બોલવા લાગ્યાં, કે “ઓ કોઈ બાઈઓ બાઈઓ આવોરે ! ઓ હમારં સત યાનાશ વલી ગયું રે !” એક તરફથી ધનખાઈજી એવી તરેહવાર જુમ પાડવા લાગ્યાં અને બીજી તરફથી હીલાબોઈ ડસકાં ખાઈ ખાઈને રડવાં લાગ્યાં—જાણે કંઈ માહેતમ પડી હોય

ની તેમ ! બંને માં દીકરીના એ કલબલાટથી ઘેર માનાં સરવે જાગી ઊઠ્યાં. જરબાડતો સરવે જ પકી ઊઠ્યાં. મોહોલાવાલાં સરવે ચોંકી ઊઠ્યાં. લોભેમાં દોડદોડ પડી ! અરે શું છે ? અરે એ શું થયું ! કોઈ કહેતો આગ લાગી ! કોઈ કહેતો ચોર આવયા ! કોઈ કહેતો ખુન થયું ! અને કોઈતો કહેતો શેતાન જાગે ! અરે ક્યાં ? અરે કોનાં ઘરમાં ? તો કહેતો દોલીબાનાં ઘરમાં ! એથી સરવે કોઈ દોડદોડ કરતાં મધરાતે દોલીબાનાં ઘરમાં દોડી આવ્યાં. તેમાં ઘણીખરી બહરીઓ સાડી પેહડયા વગર અને કેટલીક બહરીઓ આંધપર સાડી નાખીને આવી, અને ઘણા ખરા માટીડાઓ માથાપર માતર ટોપી સાથેજ આવ્યા. સરવે કોઈ ઈંતેજરીથી પુછવા લાગ્યાં કે શું છે. તેમાં પેહલે તો ધનબાઈજી એવું કહેવા લાગ્યાં કે “મારા ઘરમાં ભુતનો આરો થયો, ને મારી હીલાને ભુતે ભાજવીય !” તે પછી વલી કહેવા લાગ્યાં કે, “મારી હીલાને વલી કોઈએ કરી મુકયુંય તેથી તે મેડ થઈ ગઈય ને પક્ષ ગ ઉપરથી ગઈને નાહાસી જવા માંગેય !” પણ નહીં એ સઘલીવાત જોઈ પડી. અંતે સઘલાંની આતરી થઈ કે, એતો ધનબાઈજીની “સલુકની દીકરી” “હીલા” કુવો પુરવા નીકલી છે ! કાં વાઈ ? કુવો શું કરવા પુરે ? તો કહેતો

ભાભાનું જીલમ ઘણું છે ! પણ ભાભા રાતને વખત સુતેલી કેમ જીલમ કરવા આવી ? તો કહેજે તે છુપાં ઘંતર મંતર કરીને હીરાંબાઈને એમજ ઝપકાવેય ! આથી વલી સરવે દોઢ હીરાંબાઈની દયા આવા લાગાં, અને શીરીન-બાઈને દુપવા લાગાં. તેઓએ હીરાંબાઈને પાછાં ફેરવવાની કોશિશ કીધી, પણ હીરાંબાઈ કંઈ એકનાં બે નહીં થયાં તોબી મહા મેહનતે જીમ તેમ કરતાં, તેવણને અટકાવી પાછાં ફેરવી આઠલાપર લાવી નાખ્યાં.

હિલ્લાબાઈને મધરાતને વખત કુવો પુરવા જતાં અટકાવીને આઠલા ઉપર નાખ્યાં તો ખરાં, પણ તેપર પડ્યાં પડ્યાં તેવણે કલાપીટ કરવાને કંઈ બાકી રાખી નહીં. તેવી હાલતમાં એ દુખવારી રાત પસાર થઈ. હીરાંબાઈ પથતાવા ઉપર પથતાવો કરવા લાગાં કે, કુવો કુવો નહીંજ પુરાયો ! કુવો નહીંજ પુરાયો, પણ તેથી કંઈ તેવણે હજીબી પોતાનો ડેરાવ છોડ્યો નહીં. તેવણે હરઘડીએ કુવો પુરવાની તક બોલતાંજ રહ્યાં. તેમની એ વાત ઘણી જોખમ ભરેલી થઈ પડી. હવે તો કંઈબી ઉપાય થવો જોઈયે. તે ઉપાય કેમયે નહીં પણ કુદરતે કીધો. એવું બનવું કે, આ ગભરાટના અરસામાં ધનબાઈનાં એક ઘણાં અંગત સ-

હીના વર છેક પરેલમાં યુજરી મયા, અને તયાં
 ખેસવા જવાની વાત આવી લાગી. ધનખા-
 ઇ વીમાસણમાં પડ્યાં કે હીરાંખાઈને એમનાં
 એમ મુકીને સહીને તયાં ખેસવા જવું કે નહીં.
 જો ખેસવા જાય છે તો હીરાંખાઈની શીકર રહે
 છે, કેમકે તેવણે હજી કુવો પુરવાનો ધાસો બં-
 ધ કીધો નથી. જો ખેસવા નથી જતાં તો પ-
 રેલવાલાં સહીને અપમાન થાય એવું બને છે.
 ધનખાઈનાં આ પરેલવાલાં સહી કંઈ જવાં
 તેવાં નથી. તેવણુ ધનખાઈનાં જીવેજ-
 નનાં અને સુજયુજનાં સહી છે. બને સહી-
 આ એક બીજી ઉપર ધરપર છે ને એકમેકનાં
 “આવારયાં પાણી” પીયે છે. જ્યારેખી ધન-
 ખાઈને તયાં ખાજકે ધંખાર થાય છે તયારે
 તેવણુ પોતાનાં આ પરેલવાલાં સહીને તયાં ફર-
 ટના અને ખાજાં સીંગરના મોઠા મોઠા ખુમ-
 આ અને દશ ખાર વાણીનાં મધમધતાં ભાણાં
 મોકલે છે. તેમજ જ્યારેખી પરેલવાલાં સહી-
 ને તયાં કંઈ “સારું રૂ” હોય છે તયારે તયાંથી
 ધનખાઈને વરે શેવ, મલીદો, લાડવા અને
 જલેખીના ખુમઆ આવે છે. વહી એવી મો-
 કલસાકલખી કંઈ વરસે છે મહીનેજ નહી, પણ
 મહીને ખે મહીને અને દેઢલીક વાર તો મહીના-
 માં બધે તરણુ તરણુ વખત થાય છે. તેઓ

એવી એવી ભેટ સોગાત કરવા ઊપરાંત વલી એક ખીજાંને કામકાજમાં પણ મદદ કરતાં રહે છે. એક ખીજાંને તયાંનું ભરવા ગુઠવા વગેરે નું કામ કરાવી આપે છે, તથા પોતપોતાના પસંદ કીધેલા ચીકનદોજ, કાપડયા તથા હોરાજીઆ વગેરેને એક ખીજાંને તયાં મોકલી તેમને વરતાવે છે. એવું એવું હેત પ્રીત તેઓ ધણું કરે છે. એવાં એક સહીના વર ગુજરી જાય તો તયાં ધનખાઈજીએ માતર ખેસવાજી જવું નહી જોઈયે, પણ રડવા કુટવા જાય તે પણ થોડું છે. એવું સાંટક હોવાથી ધનખાઈજીએ આંતે ખેસવા જવાનો ઠેરાવ કીધો, અને જમ તેમ જીવને મનાવી, સાહુચેતીના દરેક ઘટતા ઉપાય લેઈ હીરાંખાઈને વીહીજાં મુકી તેવણ ખેસવા ગયાં. પણ એક ગમ તેવણ ખેસવા ગયાં કે ખીજી ગમ આપણાં હીલામોઈ કુવો પુરવા તધ્યાર થયાં! તેવણે જોયું કે કુવો પુરવાની આ ઘણી સરસ તક છે. ઘરમાં માય પણ નથી ને માસી કાકી પણ નથી. તેથી તે વણ વલી કંઈ “તેરા કુતા મેરી કોહાડી” જવું ખલાનું કહાડી કુવો પુરવા તધ્યાર થયાં. અલખત તેમનું કુવો પુરવાનું આ રમખાણુ તરીકે ઊફલેનું છે. હવે કેમ કરવું? વલી ઘરમાં ગડખડ થઈ રહી, અને સઘલાનાં જીવ વાંમ-

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૬૫

લમાં પડ્યા. બધાં તેમને અટકાવવાની ઘણી-
ખી કોશિશ કરવા લાગ્યાં, પણ ફેકટ.

પણ “જોદા પાધરો તો વેરી આંધલો.”
હીરાંબાઈ જ્યાં કુવો પુરવા તમયાર થયાં તેવાજ
તેવણના પેલા જીજ્ઞસા મામા નશરવાનજ ત-
યાં અંચીતા આવી લાગ્યા ! આ મામાને હીરાં-
બાઈની કુવો પુરવા વગેરેની સઘલી મચ્છુદી-
ની ખખર પડેલી છે. તેથી તેવણને ઘણો ગુસો
લાગે છે, અને તેવણે એવો ઠેરાવ કીધો છે કે
હીરાંબાઈને જરા આનંદ લગાડવી. તેવણે જીમરે
ચોંટાળેલા અને જમાનાના આઘેલા તથા બરા
પાણવરદા છે, તેતો આપણે જાણ્યે છાધ્યે. તે
વણે જીપર દુનીયાની તરેહવાર સુકી લીલી પડે
લી છે, તે એટલે વેર કે તેવણનાં ઘણીઆણી
પણ આગલ એમજ કુવો પુરવા જતાં હતાં.
ત્રેથી કુવો પુરવાની ખરી દયાનતથી કુવો પુરવા
જનારનું ડોલ કેવું હોય છે, અને સામેવાલાને
માતર ધમકી આપવાને માટે કુવો પુરવા જવા-
ના ઢોંગ કરનારનું ડોલ કેવું હોય છે, તે તેવણ
સારી રીતે સમજે છે. તેમજ હીરાંબાઈનાં જ્યાં
ઢોંગી કુવો પુરવા જનારની ઝાડ કેમ મેલાવવા
તે તેવણે ખરાખર સમજે છે. તેવણે જ્યાં પોતાનાં
ખેલનાં ધરમાં આવી લાગ્યા તેવાજ જોય શું કે,
હીરાંબાઈ કુવો પુરવા માંગે છે, અને તેમને અ-

ટકાવતાં સઘલાં રણમસ થઈ જાય છે. એ દેખા-
વ જોતાંજ તેવણનાં ભીંગ ફરી ગયાં. તેવણનો
પોટો એટલો ઊછલો આવ્યો કે, જાણે બસ
હમણાના હમણાંજ હીલ્લાખોદને ઊંચકીને એ-
મના એમ કુવામાં ફેંકી દેય. પણ તે ધ્રતાં તેવણે
પોતાના ગુસાને દખાવ્યો. તેવણે પેહેલાં તો
હીરાંખાઈને સમજાવી પટાવીને કહ્યું કે, પાછાં
ફરો. પણ ફોકટ. તેથી તેવણને હોકમ કરીને ક-
હ્યું કે પાછાં ફરો. પણ તેથી ફોકટ. હીરાંખાઈ
એ તે કથાને મચક આવ્યું નહી. તેથી મામા-
જીનો મીજાજ પુરોજ હાથથી ગયો. તેવણે
ડોલા કકડાવી નાકનાં શીફરાં પોહલાં કરી સઘલાં
બધરાંને એકદમ હોકમ કીધો કે “તમો કોઈ
વચે ના આવો. એ કુવોજ પુરવા માગેચ તો
પુરવા દેવો. એનાં નસીબમાં કુવોજ પુરવા સર-
જેલું હશે તો તેને તમો કેમ અટકાવી શકશો.”
પછી હીરાંખાઈને કહ્યું કે, “જાઓ, કુવો પુરવા
ગમેચ તો બેલાશક પુરો ! પેલો કુવો ઊંધાડો છે
તમને કોઈ અટકાવતું નથી. તમો પડશો અને
હમો ઉપરથી ટોપલો ભરીને પુલ નાંખશું !”

આ સાંભળતાંજ હીરાંખાઈના ઠાંકા ઢીલા
થયા. તેવણની સુધ ડોકાણે આવી ગઈ. તેવ-
ણને ભારે ચાંદ લાગું. પણ તેથી શું તેવણ
પાછાં ફરે ? જેનું નામ હીલ્લાખોદ તે કંઈ એ

ટલાંથી હડી જાય ? ના ! તેથી તો તેવણની નોક જાય. માટે તેવણે “એંચ પકડ, મુજે જો-
ર આતા હે ” તેવી તાલ કરવા માંડી. તેવણે હલુસે પોતાના મનમાં પોતાના મામાને લાખ લાખ ગણો દીધી, અને પછી દુકમાંજ જવાખ દીધો કે, “હા કુવો નહી પુરશું તો શું જોયા કરશું કે ? હમ કુવો પુરી મરી જઇશું, ને તમા અખધ રેહા દોહડસો વરસ જીવીને સુખ ભાગવજો ! ” નશરવાનજ મામાએ એના એ-
ટલોજ ઉતર વાલ્યો કે, “તમે હવે આટી ના થાવો; ” અને હીરાંબાધ જાણે તેથી ખુશી થતાં હોય તેમ કુવો પુરવા આગલ વધયાં. સરવેનાં પેટમાં ધુજરી છુટી, પણ મામાજનો એક બાલ બી હીલ્યો નહી. તેવણની નાડ ઠેકાણે છે. એમ કરતાં હીરાંબાધ કુવા આગલ જઇ પોંહ-
ચ્યાં. બીજાંએ તેમને અટકાવવા જવાની કોશિશ કીધી, પણ નશરવાનજ મામાએ સઠીને પાછાં વાલીને કહ્યું કે, “તમાએ વચે આવવું નહી, એ મરશે તેના જોખમદાર હું છું.” મામાજનું એટલું કહ્યું કે હીરાંબાધ વ-
લી આગલ ચાલ્યાં. સરવેએ ધાર્યું કે હવે તો હીરાંબાધ ખચીત કુવો પુરશે. પેહલે હીરાંબાધ જ્યાં કુવા ઉપર જઇ પુગાં કે તેવણે કુવામાં ડોકાવીને જોયું; પણ પડ્યાં

નહીં. પછી તેવણે કુવાને પગે લાગી નાખ્ય
 ધસણી કીધી; પણ પડ્યાં નહીં. પછી તેવણે
 કથતી છોડી તેને થરર કરી પખોડી નાપાક
 શેતાનપર લયાનત નાખીને પાછી ખાંધી; પણ
 હજી કુવામાં પડ્યાં નહીં. છેલે તેવણે મામા
 તરફ જોઈને કહ્યું કે “મામાજી પડુંચ જો!”
 મામાએ કહ્યું કે “બેલાચક પડો! એમાં પુછ-
 વાનું શું વલી?” હીરાંબાઈએ ફરી કુવામાં ડો-
 કાવયું; અને સરવેએ ખાતરીથી માન્યું કે,
 હવે તો હીરાંબાઈ ખચીતજ પડશે. અને ખ-
 ચીત હીરાંબાઈ ધરર કરતાં પડ્યાં પણ ખરાં!
 પણ તે કીયાં પડ્યાં? કુવામાં નહીં હો! તેવણે
 તો કુવાની બાહરે પડ્યાં! એવી રીતે કે જાણે
 કુવાના પાણી જોઈને તેમને ફેર આવી હોય-
 ની તેમ! એ જોતાંજ કેટલીક બધરીઓ તેમ-
 ની આગલ દોડી ગઈ, અને તેમને “ધરતી
 આઈએ ઝીંજયાં” કરીને ઉઠાડ્યાં, અને માથે
 ધુલનું ટીલું કીધું! હીરાંબાઈ ગુપચુપ ઉઠ્યાં,
 અને પેલાં બધરાંની સાથે કુવા આગલથી પા-
 છું ફરવા માંડ્યું. પણ તેટલાંથી તેવણના મા-
 મા કંઈ ઠંડા પડ્યા નહીં. તેઓ હીરાંબાઈને
 ચકુનમ લગાડવા માટે પાછા બોલયા કે, “કેમ
 હીરાંબાઈ, કુવામાં પડવાનાં હતાં તો કુવાની
 બાહરે શામાટે પડ્યાં, ને વલી પાછાં કાં ફેરો-

ચ? હવે તો એમખીને એમખી કુવામાં જ પડે!
 ડા!” આ સાંભલતાં હીરાંબાઈને ખરડે પાણી
 ઊતર્યું. શું બોલ્યું તે તેવણને સુજ પડ્યું
 નહી. તેવણ એટલું જ બોલ્યાં કે, “પણ મા-
 માજી, ત્યારે હું મારાં સુતાં રૂપાનાં માયને
 મલયા વગર જ કુવામાં પડીને મરી જઈ કે?”
 મામાએ કહ્યું કે, “જ્યાં મરવા જ એકાં ત્યાં
 માય શાનાં ને બાવા કેવા? તમે કુવો જ પુરવા
 માગેચ તો પુરો; ચાલો ઉતાવલ કરો; એમ
 બહાના કહાડીને અપ્પાડા શું કરોચ?” આ-
 થી હીરાંબાઈનો છેક જ રકાસ થઈ ગયો. તેવણને
 હવે શું કરવું તેની સુધ્ધિ નહી રહી. તેવણ
 “અરે,” “ઓ,” “પણ,” “ત્યારે,” “માય,”
 “બાવા” એવા એવા બોલો બોલતાં પેલાં બ-
 ધરાંઓની સાથે યગલાં પાછાં ફરેવતાં ગયાં,
 અને તે બધરાંઓ પણ તેમની ચકુનમ નરમ
 પાડવા માટે બોલ્યાં કે, “ચાલો બાવા નશર-
 વાનજી, હવે માફ કરો. એ બીચારીબી શું
 કરે? એનોખી મુવો દડાડો જ પખોરાઈ જા-
 વાનો છે તેમાં એનો શું વાંક !” મામાએ
 જોયું કે હવે ઘણું થઈ ગયું. તેથી હીરાં-
 બાઈને તેમના ઓરડામાં પાછાં લાવ્યા પ-
 છી કેટલીક શીખામણ દઈને તેમજ પાછાં
 પઠાવી લઈને અને છેલે તેવણ પાસેથી, ફરી

એવું નહીં કરે એવી કબુલાત લઈને તેવણ પોતાને ઘેર ગયા.

હિંદાબાઈનું કુવો પુરવાનું હડખું તો તેવણના મામાજીની યુકતીથી ભાગેલું આપણે જોયું, પણ આપણાં ગરીબ ખીચારાં શીરીન બાઈનું શું થયું? તેવણને છેલાં આપણે તાપે પડેલાં જોયાં છે. આ તાપ તેવણને હિંદાબાઈએ કીધેલાં તોફાનના ગભરાટને લીધે આવેલી છે. તે કંઈ માતર આ એકજ વેલાના ગભરાટને લીધે આવી નથી. હિંદાબાઈ તરફનો ચાલુ સંતાપ અને તેને લીધે થતી ચાલુ અડચણો ખમતાં ખીચારાં શીરીનબાઈ શેવટે આ ફેન્ડ પુગાં છે. તેમની આ તાપ કદાચ જલદી પાછી નીકલી જત, પણ તેની દવાદાર તથા ખીજ મેનીજ થઈ નહીં, તેથી તે વધી પડી છે. શીરીનબાઈ પોતે તો અલખતે પોતાની મેનીજ કરવાને અશક્તજ થઈ પડેલાં છે. ઘરમાં સાસુ નરણ તો તેમનાં “હેટના કરકાજ” પડ્યાં, એટલે “સુપડે ને ટોપલ” મેનીજ કરે! તેમાં વધી હિંદાબાઈ કુવો પુરવા માટે ઘોડે ચઢેલાં તેની સારવાર કરવાને લીધે શીરીનબાઈ મરેચ કે છવેચ તેનું કોઈને બાનખી નહીં રહ્યું. પણ વધારે અકસોસ ભરેલું તો એ બનયું છે કે, તેવણના પયારા ખાવંદ સોરાખશા એકાએક ગેરહાજર થ-

હ પડ્યા છે. તેવણુ ને વેપારી આશીસમાં આકરી છે તેનાં કંઈ ધણાં અગતનાં કારણસર તેવણુને મુંઝવેથી બાહાર ખીન્ને ગામ જવું પડ્યું છે. આથી શીરીનબાઈનાં સંકટનો પાર નથી. તેવણુને પોતાનું એકલાંનું જ સંભાલવાનું નથી, પણ પોતાની નાનકડી નાજીક બુચીનું પણ સંભાલવાનું છે.

વાંચનારી બાઈએને અહીં અજાયબી ઊપજશે કે, શીરીનબાઈની બુચી એટલે શું, અને તે બુચી કયારની! તેનો ખુલાસો એ છે કે, શીરીનબાઈને પેટે બાઈની મેહેરબાનીથી એક બેટી અવતરેલી છે. તેણી હાલ તરણુ વરસનું ફુલ બાલક છે. તેણીનું નામ નાજાં કરીને રાખ્યું છે. તેણી પોતાની માના જેવી જ ખુબસુરત છે. તે સાથે ચાલાક પણ તેવી જ છે. તેણી ધણી બાલકણી અને અતીશ મલતાવડા સવભાવની છે. સોરાબશાને મનસે તો તે એક તેમનું રમકડું જ થઈ પડ્યું છે. પણ શીરીનબાઈને મનસે તો તેવણુનો એક વજીર થઈ પડી છે, કારણુ ઘરમાંથી જ્યારેખી સોરાબશા બાહાર જાય છે, અને સાસુ નરણુ તરફનો સંતાપ થાય છે, ત્યારે તેવણુ પોતાનાં આ નાનકડાં બાલકની મધુર બોલી અને ફરેશતાઈ પયારથી ગમત તથા હિમત મેલવે છે. પણ આ વેલા મોઢે બાયગે

આ નાગી નાજાં પણ આજ્ઞારી પડેલી છે. તે-
ણીને ગોવર્ધન ઊભરી નીકળ્યું છે, અને તેના
જેરથી તેણીને પણ તાપ આવે છે. અફસો-
સ! હવે કરવું કેમ? શીરીનખાધને પોતાની
ઝાઝી શીકર લાગતી નથી, પણ પોતાનાં આ પશુ
ખાલકની તનદરસતી અને સલામતીની બહુજ
શીકર લાગે છે. તેવણને ભરસો હતો કે તેવણના
સસરા દોહીયા તેવણની કંઈ દાદ લેશે, કારણ
હંમેશાં તેઓ એવાં સાંઠકની વેલા, પોતાની
બાયડી અને છોકરીથી ઉપરવારા થઇને શીરીન
ખાધની તથા નાજાંની પુછપરછ કરતા તથા
તેઓની હાજત પુરી પાડતા હતા. શીરીનખાધ
ની સારી ચાલ અને માયાણુ સવભાવને લીધે
તેવણ તેણીની તરફ ઘણી માહુબત અને પુરતું
માન ધરાવતા હતા. અને નાની નાજાં તો તેવણ
ના દીલમાં આખી દુનયા કરતાં પયારી થઇ પડી
હતી. નાજાં વગરતો દોહીયાને એક પલવાર
પણ ચાલતું નહતું. પણ વાંચનારી ખાધઓ
જાણીને અચીત દલગીર થશે કે, આવેલા તેથી
ઊલટુંજ બન્યું છે. હીંમ્માખાધનો કુવો પુરવાનો
ફેસતો હદ બાહાર થઈ પડ્યો તેથી, તથા ધન-
ખાધજીએ અતીશે કાન ભરયા તેથી, અને ભર
બાહુતોએ તેમાં સારી પેઠે લીધુ નીચવી આ-
પયું તેથી, આ વેલા દોહીયાનું માથું ફરી ગયું

સલુકનો દીકરીનું જરા કોઈ તો જુવો ! ૭૩

છે. કહેવત છે કે, “કરમે કરેસતાખી કરે;” તેમ ખીચારા કરેશતા જવા બન્ના અને ભાલા દોલીયાનું માથું પણ ફરેખથી અંતે ફરી ગયું છે. તેમનું માથું ઘણી વેલા એમજ ફરવી નાખવામાં આવતું હતું, પણ શીરીનખાઈ પોતાની મંથુર ખોલી અને સાચી વાતથી તેવણનું ફરેલું માથું પાછું ઠેકાણે લાવવા કરતાં હતાં. પણ આ વેલા તો તેવણને પોતાનાજ જીવનું પડેલું છે. પોતાની સખત માંદગીને લીધે તેવણ પોતાનો ખચાવ કંઈ કરી શક્યાં નથી. તેથી દોલીયાએ તો એમજ માગી લીધું છે કે, શીરીનખાઈનાં હાડમાં ઉસયાલું છે, તેથી તેવણ મોડું શું નાખે દેખાડે !

એવી હાલતમાં શીરીનખાઈ અને તેમની નાની નાજાં પછડાઈ પડેલાં છે. તેમની દવાનું ઠેકાણું નથી તો નથીજ, પણ તેમને ગોઠ કાંજના પણ વાપ્યા પડે છે. તેવણનાં માખાપ તો નથીજ, પણ તેવણનાં નામ લેણાં સગાં તરીકે તેવણનાં મામા મામી છે, તેમનું ઘેર ઘણું આધું છે, અને તેમને શીરીનખાઈની આ હાલત વીશેની ખબર પણ કોઈએ પોંડ્યાડી નથી. એવો હાલેસો વધુ દીવસ ચાલુ રહ્યાથી શીરીનખાઈની તેમજ નાજાંની માંદગી વધી ગઈ છે. તેઓ બંનેનાં અંગ નખા-

ઇ ગયાં છે. પણ એટલું જ નથી. શીરીનબા-
ઈની સાધારણ તાપે આગલ વધીને ભે-
જાંની તાપનું રૂપ પકડ્યું છે. શીરીનબાઈ
પોતાની આ ભય ભરેલી માંદગીમાં કદાચ મ-
રીખી જત; પણ નહીં. તેવણની ભલાઈ તેવ-
ણને આડે આવી. સાચવડને આહનાર આ-
દાતાજાએ તેવણને આ મુશ્કેલીમાં એક ગે-
ખી મદદ કરી. તેણે એક એજગેખી ફરેશતો
તેવણ આગલ અંચાતો મોકલ્યો ! તે ફરેશ-
તો ઢોહજ નહીં પણ તેવણના સોરાખશાના
જની મોતર જોહાંગીરશા છે. જોહાંગીરશા સો-
રાખશાની ગેરહાજરીને ઘણા દીવસ થયાથી તે-
મનાં ખચાં છોકરાંની ખબર લેવા આવયા.
તેવણ હંમેશાં એ પરમાણે આવતા હતા. પણ
આ વેલા આવીને તેવણ જોય શું ? જોતાં જ
તેવણની છાતી ફાટી ગઈ. નાજુક નાજાં પા-
લણાંમાં પડીને જખમી થયલાં કબુતરની પેઠે
તફડે છે. લાયકી વાલાં શીરીનબાઈ મુરદાંની પેઠે
ખેસુવં હાજતમાં પજંગ ઊપર ચતાંપાટ પડેલાં
છે. બંનેનાં મોડાંનો રંગ બદલાઈને શ્વેત કૃત્ય
થઈ ગયેલો છે. બંનેનું માંસ ગલાઈને શરીર
ઊપરનાં હાડકાં ગણાય છે. બંનેના કપડાં ગલી-
ય થઈ ગયેલાં છે. જો ઓરડો હંમેશાં કાચ
જોવા સાફ રહેતો તે હાલહવાલ થઈ ગયેલો છે.

આ કંગાલપત જોતાંજ જોહાંગીરશાની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. તેવણે પરથમ નાજાને ગોદમાં ડાખીને બોલી કીધી. તે પછી તેવણે શીરીનબાઈને બોલાવી તેમની હાલતની ખબર મેળવવાને કાશિય કીધી. સારે બાયગે શીરીનબાઈની તાપનું જોર આ વખતે જરા નરમ પડતું જાય છે, તેથી કેટલેક વારે તેવણે “હા” યા “ના” નો જવાબ દે શકે છે. શીરીનબાઈએ પોતાના એહેરાની ઇશારતથી પેહેલે જ માંગણું તે એ કે, સોરાખશાને તુરત તેડાવો ! જોહાંગીરશાએ તેમ કરવાને વીલમ લગાડ્યો નહી. તેવણે તતકાલ તાર કીધો, અને ખીજેજ દીવસે સોરાખશા પોતાનાં વાડાલાં ખયાં અને ખાયડી આગલ આવી હાજર થયા.

સોરાખશા આવવાની ખબરથીજ શીરીનબાઈનું અરધું દુખ કપાઈ ગયું. આવતાંને વાર એક કામેલ ડાકરને બોલાવી તેવણે પોતાની વાડાલી મોહરદાર અને લાડકવાયાં ખયાંની આંપતી દવા ચાલુ કીધી. બોદાની મેહેરખાનીથી ખંનેને ફેર પડતો ગયો, અને એક પખવાડયે ખંને મા દીકરી લગભગ પોતાની માંદગી અને મોતને ઠોકર મારી તેમના જલમ પંજમાંથી મોકલાં થયાં.

પોતાની બધ બરેલી માંદગીમાંથી મોકલાં થયા પછી શીરીનબાઈએ સઘલી વાતથી સો.

રાખ્યાને વાકેફ કીધા. તેવણે પોતાની માંદગીનું કારણ તેમને જણાવ્યું, અને તે જોડે હિંસાખોધને કુવો પુરવાની વાત પણ જણાવી. સમજી વાત સાંભળ્યા પછી અને સમજી હાલત ધ્યાનમાં લીધા પછી સોરાખશા એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યા કે, હવે આ ઘરમાં રહેવામાં શોભા નથી. તેવણને સમજી અગવડો લઈ ચલાવવા જોગ લાગી, પણ પોતાની વાણી મોહરદાર અને નીરદોષ ખ્યાંની તનદરસતી અને છંદગીના જોખમની વાતથી તેવણની ધીરજ સખરદખર ઉઠી ગઈ. તેથી તેવણે નીચચ્ચ કીધા કે બાપનાં ઘેરને છેલ્લી સલામ કરી કોઈ બાડેનું ઘેર લઈને જુદું રહેવું. સોરાખશાનો એ વીચાર કંઈ આજકાલનો નથી. તે ઘણાં લાંબા વખતનો છે. પણ શીરીનખાઈ પોતાની અને પોતાના આવંદગી શક્તી અને હાલતનો વીચાર કરીને, તેમજ માખાપ અથવા સાસુ સસરા સાથે રહેવાના ફાયદા જણાવીને તેવણને વાલયા કરતાં હતાં. પણ આ વેલા તો તેવણ પોતેજી સોરાખશાના ઠેરાવ સાથે તુરત એક મલતાં થયાં, કારણ હીરાંખાઈનાં ચાલુ કાવાદાવા અને સૂતાપ ખમવાની હવે તેમનામાં તાકાત રહી નથી. વલ્લી સોરાખશાના ખરખાહ મીતર જાંહાંગીરશાહે પણ એજ વીચાર પસંદ કીધો; અને

અંતે એક મધ્યમ બાડાનો માલ લઇ સોરાખ-
શા અને શીરીનખાઇ જીદાં રહ્યાં, અને બાપી
કું ઘેર છતાં આવા મોઢવારીના વખતમાં બા-
ડાનો કચડી નાખનારો બોલો ખમતાં થયાં.

આ રીતે, હીરાંખાઇને પોતાનાં ધરમાં
“કખાખમાં હાડકું” નડતું હતું તે નીકલી ગયું.
તેથી તેવણનું સદાનું દુખ દરદ પણ નીકલી
જવા લાગ્યું. હવે તેવણની જે માંદગી રહી તે
એટલીજ કે, કોઇ તેવાં માણસો આવે તયારે
માથે પેલા એખ લગામણો અને અવરયો કા-
લો પોટો બાંધીને પલંગ ઉપર પોઠી જવું. બા-
કી જ્યારે તેવું કોઇ માણસ નહીં હોય તયારે
તો તેવણ મોજમજાડ અને રમત ગમતમાં
વખત ગુજારવા લાગ્યાં. દોલીખાનાં ધરમાંથી
તરણ રમકડાં સંરખ્યાં માણસો એકદમ ઓછાં
થઈ ગયાથી ઘેર સમસાંન જેવું સુહનું દીસવાં
લાગ્યું. એકવારે વાજતાં ગાજતાં તે ઘેરનો એ-
વો સુનો દેખાવ જોઇ કોઇનેથી દુખ લાગી
આવેછે, પણ હીરાંખાઇને તેમ લાગતું નથી.
તેવણને એકલાપણું અને અટુલાપણુંજ સો-
હવાય છે. તેવણનો ખવાસ ધ્રુવડના જેવો છે
અને ધ્રુવડ જેમ સુરજની રૈશનીને ધીકારી
અંધારી રાતમાં મજાડ માને છે, તેમ હીરાંખાઇ
પણ વસતીવાડીને ધીકારી આ સુહનાં સમ-

સાનમાં મળતું મેલવવા પડ્યાં છે. ધનખાઈ-
નાં મનને પણ એવીજ નીરાંત વલી છે. પણ
ખીચારા દોલીયાને તેથી ઊઝડીજ લાગણી થઈ
છે. જો કે સોરાળશા જુદા રહેવા નીકળ્યા ત-
યારે તો દોલીયા ગુસાના માર્યા જરા તોરમાં
રહ્યાં, પણ માતર એક બેજ દીવસમાં તેમને,
પોતાની બુલ જણાઈ. પોતાના એકપુરા દીકરા,
ઘેર સીંગાર સરખી વહુ અને રમકડાં સરખાં
ખાલકની હાજરી વગર તેમને પોતાનું ઘેર એ-
ક દોજખ સરખું લાગે છે, અને તેની દલગીરી-
માં તેવણને ખાવા પીવા કંઈ ગમતું નથી. પ-
ણ તેવણને માતર એટલીજ વાતનું દુખ નથી.
તેવણનાં મનની એવી હાલત જોઈને હીરાંખા-
ઈ તેમજ ધનખાઈજ તેવણને ઘોંકઘોંક કરે છે,
અને કોઈખી રીતે તેવણનાં મનમાંથી સોરા-
ળશા, શીરીનખાઈ અને નાજાં તરફનો પયાર
અને તેમની જુદાઈ માટેની દલગીરી કહાડી
નખાવવાની પ્રેરેશ કરે છે. પેહેલે તો તેઓ
શીરીનખાઈની હાજરીની અદેખાઈ કરતાં હતાં
પણ હવે તો તેવણનાં નામનીયી અદેખાઈ કરે છે.
પણ બન્નાં શીરીનખાઈનો સવભાવ એથી
જુદોજ છે. તેવણમાં અદેખાઈ અને અભરમ-
જનો તો જરા અંશ પણ નથી. તેવણનો જીવ
દુલ્હો અને દીલ મજતાવડું છે. તેવણને વસતી

વાડીમાં અને સગાંવહાલાં વચ્ચે રહેવા ગમે છે. તેથી તેવણુ હમણાં જોડે જીદાં રહ્યાં છે, અને પોતાનાં ઘરમાં પોતાની હાલત પરમાણે રાજ કરે છે, તેમજ તેવણુના દીલનો સાસરાં ઘેરનો સઘલો સંતાપ કકલાટ નીકળી ગયો છે, અને તેથી તેવણુનાં માંડાંપર લોડી પાણી આવવા લાગ્યું છે, તોપણ જ્યારેખી તેવણુ એકલાં પડે છે ત્યારે તેવણુને ઘણુંજ લાગી આવે છે. તેવણુની છાતીમાં વારંવાર સાસરાં ઘેરનો હેંફડો ચહડી આવે છે, અને ત્યાંથી છુટું પડીને એકલું રહેવું પડ્યું તે મોટે કોઈવાર તેવણુની આંખમાંથી આંસુ પડે છે. તેમની એવી બહી લાગણીને લીધે હાલ તેમનાં દીલમાં પોતાનાં સાસુ, સસરા કે નરણુ તરફ જરાખી કીનો રહ્યો નથી. દીનો રહ્યો નથી તો નથીજ પણ જરા ગુસોગી રહ્યો નથી. કેવું બહુ અને માયાલુ દીલ ! કેવો કૈશતાઈ અવાસ ! કેવો પુનવવાન જીવ !

પણ શીરીનખાઈની બલાઈ અને લાયકીનો સરસ દાખલો તો હજી બાકી છે. આપણે જોયું છે કે, નાની નાજાં ઊપર તેના અપાવાનો અતીશ પયાર છે, અને તેથી તેણીનો જીદાઈ તેવણુથી ખમી શકાતો નથી. તેથી દોલો ખાએ થોડાક માસમાં નાજાંને પાછી પોતાને ઘેર ખોલાવવાને તેડા માકલવા માંડ્યા. તે મુ-

જ્યાં નાજાંને મોકલવી કે નહી, તે વીશે શીરી-
નખાઈ અને સોરાખશા વચ્ચે મતફેર પડ્યો.
સોરાખશાનું કેહેવું એવું છે કે, નાજાંને નહીજ
મોકલવી, કારણ તે ત્યાં ગમ્યાથી કંગાજ હીરાં-
ખાઈને અદેખાઈ લાગશે, અને તેથી તેને કંઈ
નુકસાન કરશે. પણ શીરીનખાઈએ એથી જુ-
દાજ વીચાર આપ્યો. તેવણ ખાલ્યાં કે, “જ-
યારે અપાતાએ ખરા પયારથીજ નાજાંને તેડા-
વી છે તયારે તેને મોકલવી, અને ખાંને વચ્ચેના
નીરદોષ તથા કુદરતી પયાર ખીલતોજ રાખવો;
તેમજ મોઠા માણસો વચ્ચેની મારામારીમાં પણ
ખચાંના લાભને નુકસાન કરવું નહી.” હીરાં-
ખાઈની અદેખાઈનાં સંબંધમાં શીરીનખાઈએ
એવું મત આપ્યું કે, “તેવણ આપણી તરફ
ગમે એવાં કપટી છે, પણ ખચાં તરફ તો તેવાં
નહીજ થશે. ગમે તે પણ પોતાનુંજ લોહી, એ-
ટલે તેવણને પણ નાજાં તરફ માયા લાગશે.”
ખીચારાં શીરીનખાઈ પોતે જોવાં ભાલાં અને
સાફ દીઝનાં છે તેવાં તેવણે હીરાંખાઈને પણ
જોયાં, અને અંતે ખોલસ કરીને નાજાંને અપા-
વાને ઘેર મોકલવા માંડી.

પણ જોરૂરી ચીજ તે જોરૂરીજ! તેમાં ત
મે ગમે એટલો મીઠાસ ભિલા, પણ તે પોતાની
કવડી અને ખુતી અસર કદી મેલનાર નહી.

જોઈએ તો તેમાં તમે અમરત મિલો, પણ જોઈ-
રનું નહીં જોઈએ થવાનું નથી. તેમ કપડી હીક્કા-
ખાઈનું જોઈએ દીલ કંઈ સારું થયું નહીં. ના-
જાની હાજરીથી ઓર તે જોઈએ વધયું, અને
તેવણને નવા કાવાદાવા કરવાના સુજ પડ્યા.
જ્યાં સુધી દોઢીયા ઘરમાં હોય ત્યાં સુધી તે-
વણના દેખતાં જાણે નાજાંપર મરી શીટતાં હોય
તેમ તેવણ દેખાડે, પણ તેવણની ગેરહાજરીમાં
તે પશુ બચાને પણ અપમાન કરવાને અને દુ-
ખ દેવાને ચુકે નહીં. પણ એ કરતાંની નીચ
વાન તેવણ એ માંડી છે, આ નીરદોષ બચાંથી
શીરીનખાઈનાં ઘેરનો ભેદ ભરમ જાણવાની ટા-
શેશ તેવણ કરવા લાગાં. તેવણ નાજાંને ખાવા
ની ચીજો આપીને અને પીછા હલકી રીતે કુસ-
લાવીને પુછે કે “તારી માએ આખો દહાડો શું
કરેછે? મને ગાલ દેય છે કે નહીં? તેની આ-
ગલ કોઈ માઠીડાએ આવે છે કે નહીં? આવે
છે તો શું શું વાત કરે છે?” એવા એવા ગ-
લીચ અને શેતાનીયત ભરેલા સવાલો પુછી
કપડી હીરાંખાઈ તે બચાંને હેરાન કરે. પણ તેમાં
તેવણ મેલવે શું? શીરીનખાઈ જાતેજ પ-
વીતર દીઝનાં છે, અને તેથી નાજાં જે જવાબ
દીએ તે ઓર તેવણની તરફેનમાં જાય તેવા-
જ હોય. જ્યારે નાજાં ઉપરના સરખા સવા-

લના જવાબમાં કહે કે “ નહી, ” ત્યારે હીરાંબાઈનાં પેટમાં આગના શોભા ઉડે, અને તેવણુ પોતાનાં માને કહે કે, “ જોધું માય, આય નાહી દુકતી પી માયના જેવી કમજાત નીકલી ! જીવોની એ કેવી માયની એવ ઢાંકેય. પેટ બરી એ તો હમણાથીજ જાલમ નીકલી ! ”

જાનવરો પણ એક પીજાં સાથે મરાય છે, અને મરાયા પછી જો એમાંનું એક દુર યાયછે તો પીજીનું તેનો પીછો છોડી દીએ છે; પણ આપણાં હિલ્લાંબાઈ તો પીચારાં શીરીનબાઈ દુર પડવા છતાં તેવણુનો પીછો છોડતાં નથી. તેનું કારણ શું ? હિલ્લાંબાઈનો જાતી અવાસ કરમીન છે તેથી તેવણુ એમ કરે છે એ ખરી વાત, પણ અહીં તે કરતાંની એક ખાસ કારણ છે. શીરીનબાઈ તથા મોરાબાઈ જીવંત રહેવાથી જો કે હીરાંબાઈની પેલી ધરમની મામીએ અને તેવાં પીજાં દુકરખાર બહારાંએ તો હીરાંબાઈની તરફેનમાંજ બેસે છે, પણ કેટલાંક સમજી અને શયાણાં લોકો હીરાંબાઈ ઉપર લયાનત નાએ છે. તેઓ હીરાંબાઈને કપકો આપે છે કે, “ નહી તમે પોતે સાસરે જતાં કે નહી બાજબને સાસરે ટકવા દેતાં, એ તે કેવો જીલમ ! ” આ કપકો ખરે છે. તે હીરાંબાઈને એક ચટકા બરાબર લાગે છે. તેનો અચાવ કરવાને

તેવણુના હાથમાં શીરીનખાધને બદનામ કરવા તથા તેવણુ ઉપર જુઠાં ખોલતાન મુકવા સીવાયે ખીજો કંઈ ઉપાય રહ્યો નથી. તેથી તેવણુ કહેછે કે, “શીરીનખાધને હમે કંઈ કાણાડી મેલી નથી. તે તો પોતાની ખુશીથી હમાને નાડક બદનામ કરીને ગઈય. તે ઝેટલાજ વાસતે કે તેને નાચવાનું જોઈયે; તેને કુદવાનું જોઈયે; તેને બટકવાનું જોઈયે; તે જાતે ખરાબ છે; તેને પારકા માટીડા સાથે નાચવાનું જોઈયે; ને તેવી વાતમાં હમારેથી અટકાવ પડવા લાગો તેથી તે હમાને ખીજી રીતે બદનામ કરીને જુદી રહી, અને જુદી રહીને તેવી આડી આજ છડંચોક ચલાવેય !”

વાંચનારી ખાધઓને હીરાંખાધના આ તદન જુઠા ખોલો સાંભલી તેવણુ ઉપર ઘણોજ ગુસો લાગશે અને તેઓ શીરીનખાધનો ખયાલ કરવા માંગશે. પણ તેમ કરવાની કશી જરૂર નથી. સાંચને આંચ કદી લાગતી નથી. ધુલ છાંટવાથી ઝલકતો સુરજ કદી ઢંકાતો નથી. તેમ હીરાંખાધના આ મરતી વખતના પછાડા છતાં શીરીનખાધની કીરતાને કશી ખલલ થઈ નહીં તેવણુ અરેખર નીરદોષ છે, અને તે નીરદોષપણું વખત જતાં પોતાની મેલે દીપી નીકલતું જાય છે. પોતાની રૂડી ચાલચલાણુ અને સારા

સવભાવથી શીરીનખાઇ પોતાનાં નવાં ધરમાં ઘણાંજ દીની નીકલયાં છે. તયાંનાં ભરબાડુત વચે તેવણુ અતીશય માનીતાં થઇ પડ્યાં છે. તેવણુ સજિની ઉપર છવ પરાણુ કરે છે, અને સજિ તેવણુની ઊપર જનકૈશાની કરે છે. પેહલાં તો આ નવાં ભરબાડુત સાથે શીરીનખાઇને અઠડાતી મારવાને પણ હીરાંખાઇએ કંઈ ખાકી રાખ્યું નહીં. પોતાની કેટલીક કજયા દલાલ અને ભટકતી સહીએને મોકલીને શીરીનખાઇનાં નવા ઘેરનાં ઘેરવાલાનાં તેમજ ભરબાડુતોના તેવણે ખુબ કાન ભરાવયા. તેથી પરથમ તો તેઓ શીરીનખાઈ તરફ શકની નજરે જોતાં, અને એક વાર તો શીરીનખાઇને આ ઘેર ખાલી કરાવવાની તઈઆરી વઢીક થઈ. પણ જેમ જેમ વખત વધતો ગયો, અને શીરીનખાઇની અતીશય ભલાઈ તેના ખરા આકારમાં ખુલી પડતી ગઈ, તેમ તેમ તે શક નીકલી જતો ગયો, અને છેલ્લે શીરીનખાઇ તેઓ વચે એક દીકરી તથા વહુ સરખાં માનીતાં થઈ પડ્યાં છે. તેવણુને તેઓ ગોયા પુંજે છે. હવે તેવણુ ખેવડી ખુખીયા પરકાશે છે. તેમનાં ભરબાડુતોને જેમ જેમ હીરાંખાઇનાં કાલાં કરતુકોની ખબર પડતી જાય છે તેમ તેમ તેઓ તેની ઉપર ફીટકાર નાખે છે, અને શીરીનખાઇ

તરફ અતીથે દીલસોજી ધરાવી તેમની ઉપર પોતાનો જીવ કુરબાન કરે છે. જરા કુરસત મલે છે કે તેઓ શીરીનબાઇની આગલ આવી બેસે છે. તેમ બેસીને તેઓ જે કશયદો મેલવે છે તે કંઈ જોવા તેવા નથી. જ્યારે જી નવરાસ હોય છે ત્યારે શીરીનબાઇ તેમની આગલ સારી સારી ચોપડીઓ અને ચોપાનવાં વાંચે છે. નયુસપેપરો વાંચે છે અને દાનરકું તો પેહલુંજ વાંચે છે. તે ઉપરાંત પોતે આગલ વાંચેલી ચોપડીઓમાંની વાતો કરે છે તે જીદી. જ્યારે જી અગત પડે છે ત્યારે તે મને સારી સજાહો આપે છે, અને પોતાથી બનતી મદદ પણ આપે છે. મદદ આપવામાં તો શીરીનબાઇનો કોઈ જોડોજ નહીં હશે. જો કોઈ ભરબાહુત માંદું પડે છે, તો શીરીનબાઇ બનતાં સુધી ત્યાં હાજર થવાને પોતાની ફરજ સમજે છે, અને જો હાજર થાય છે તો પેલાં દોહોડ ચતુર અને સાડા મેં હાપણવાનાં બધાંની પેઠે તેવણ કાલી ગડબડ કરતાં નથી; પણ જરૂર જણાતાં માંદા માણસની ઘટતી મેનોજ અને સારવાર કરીને ઉપયોગી થઈ પડે છે. જાણે તેની ઉપર તેવણ હોઝાઈ પંચરાઈ જાય છે, તથા મનપસંદ અને હીમત આપનારી વાતો કરી તેનું દુઃખ ઓછું કરવાની કોશિસ કરે છે.

વજી જો દોઢ બરબાડુતને તયાં કજયો કંકાસ
 થાય તો તેને દુર કરવાની તેવણુ અનવી ઔશ્વ
 કરે છે. ઘણુંક કજયાકુટાં બહારાં એવી તકે બં
 નેને એક ખીજાંને નામે ખોટું સમજાવી કજ-
 યો વધારવામાં મોટાઇ અને મેજ માને છે;
 પણુ શીરીનખાઈ જો તેવા સંજોગ વચે આ
 વે છે તો તેરા બિરોજ રસતા લેવ છે. તેવણુ
 એક ખીજાંને તેની ગેરહાજરીમાં બંને તરફ
 ની સારીજ વાતો કહી બંને વચેનો કીતો
 અને કંકાસ દુર કરે છે. તેવાણુને પોતાનાં ઘરમાં
 તો કજયો સેહવાતો નથી, પણુ પારકા ઘર-
 માખી સેહવાતો નથી. જ્યાં તો કજયાની આગ
 સહી, અને કજયાખેર બહારાં તેમાં તેજ ના-
 મવા લાગાં, કે શીરીનખાઈ હરેક લુકવીયા
 વચે આવી ડંડું પાણી નામી તેને હાજરી ના-
 ખ્યા વગર રહેતાં નથી. વજી જો દોઢનાં
 ઘરમાં દોઢ વેલા કંકા અગવડ બીની થાય છે,
 અને તયાં કામની જરૂર પડે છે, અને તે જો
 પોતાથી અજાણી શકાય એમ હોય છે, તો તે ક-
 રવાને પણુ શીરીનખાઈ પોતાના દરજ્જાથી
 હલકું સમજતાં નથી. તેઓ મોટાં મનથી તે
 અજાણે છે અને તેમ કરીને તેનો અશ્વડી ટાલે છે.
 કામની તો તેમને જરાએ આજસ નથી. કામ-
 કાજ કરવામાં તો તેઓ જાણે જાણ મેજવે છે.

એવું મેલનતુ, એવું ચાલાક અને એવું સંપ-
જવાણું માણસ ડોણને વાણાણું ન લાગે! જે
ઘેરવાલાં અને ભરબાહુતને એવું માણસ મલે
તેઓ તેની ઉપર જીવ કાં ન કાઢે! જે મા-
બાપને એવી દીકરી મલે તે બાવગશાકી કાં
ન ગણાય! જે વરને એવી બાવડી મલે તે
ઘરમાં રાજ કાં ન કરે!

પણ શીરીનબાઈની ખુખી અને અગત
એકામાજ પુરાં થતાં નથી. તેઓ જનને ચા-
લાક અને કેલવણી પામેલાં છે. તેથી તેઓ
પોતાનાં ભરબાહુતોને ખીજી રીતે પણ ઘણાં
ઉપયોગી થઈ પડ્યાં છે. ઘેરવાલાં તેમજ ભર-
બાહુતોની છોકરીઓ અને વહુઓને શીરીન-
બાઈ સાથે ઘણાજ પડોસ પડી ગયાથી તેઓ
વારંવાર તેમની પાસે આપેછે. પણ તેણીઓ
આવીને માતર સાદી વાતચીત કે હસણાલજ
કરી જવી નથી. તેણીઓ તેવણની પાસેથી
ઘણું જ્ઞાન મેલવી જાય છે. વાંચવા લખવામાં,
ભરવા ગુઢવામાં, તેમજ ખીજી હરકોઈ બાબ-
તમાં તેણીઓ ઘણાંજરી વાર શીરીનબાઈની
મદદ માગે છે, અને શીરીનબાઈ મોટી ખુશીથી
તેમને તે આપેછે. આથી તેણીઓ પણ શીરીન
બાઈ ઉપર જીવ કાણાડી આપેછે, અને શીરી-
નબાઈના સખુન પાત્રવા અને તેમને કામે

લાગવા ઉપર જાગે મરી શટ છે. એ રીતે શીરીનખાઈની અધડી તે સધડી થઈ ગઈ છે. કહેવત પરમાણે તેમને ઘણી મુશ્કેલે ઘણું આસાન થયું છે. તેવણુ ધરખારે સુખી થયાં છે; તેવણુ શરીરે તનદરસત થયાં છે; અને જીદું ઘેર ચલાવતાં કરજમાં ડુખવાની શીકર હતી તેને બદલે તેવણુનાં ધરમાં પાંચ પછાની પુંજ થઈ છે. તેવણુ ભરબાડુતની છોકરીઓને એ વી રીતે જ કાયદો પોંડ્યાડે છે તેના બદલામ ભરબાડુતો પોતાના તરફનો પાડ વાલવાને હરેક તરફે કંઈ નહીં ને કંઈ ચીજોની ભિટ સોગાત શીરીનખાઈ ઉપર માફલયાં જાય છે. તે ભિટ સોગાત મુખ્ય કરી તેમની બાયગસાલી બેઠી નાજાંને નામે થાય છે. એ રીતે પોતાની માનવંત માની બુનવાદીથી આ નસીબવાન બચું સંજીને વાડાલું થઈ પડ્યું છે. નાજાં માનર શીરીનખાઈનોજ નહીં પણ ગોયા દરેક બાડુતની દીકરી થઈ પડી છે. દરેક જન તેણીને આહે છે, પોતાને ઘેરે બોલાવે છે, અને તેણીની ઉપર પ્રીતી કરે છે.

શીરીનખાઈ પોતાની લાયકી અને જિદ યોગથી જીદાં રહ્યા પછી ફેવી આખાદ હાલતમાં આવયાં તે આપણે ઉપર સારી પેઠે જોયું છે; પણ તેમનાં સુખ અને ધરની આખાદીનો

છેડો એટલામાંજ આવતો નથી. કુદરતે હવે તેમની ઊપર વધારે બાબતેશ કરવા માંડીછે. તે વણુને ખાદાએ જીવું એક રમકડું આપ્યુંછે તેવું હવે બીજું પણ આપ્યું. એટલે અત્યાર સુધી નાનાં તેવણુનું એકપુરું બાલક હતું તેમાં ખાદા નીબાબતેશથી એક નવાં બાલકના વધારો થયો. વજી આ નવું બાલક એક ખેટો અવતરયોછે. શીરીનબાઈને પોતાને ખાલે એક ખેટો જોવાની ધણી હેંસ હતી. તે હેંસ પૂરી પાડવાને તેમને કોઈ કોઈ મુરબા બધરાંઓએ બાહામણ સેવડા તથા ધુતમધાતમ કરવાની વારંવાર સલાહ આપી હતી. એટલુંજ નહીં પણ ફેટલાક એવી રીતે છોકરાં આપનારા ખાદાના લાલોનાં નામઠામ કહીને પણ તેવણુને લજ્યાવવાની કોશેશ કરી હતી. પણ જોટલી અસર પથરપર પાણી નામવાની થાય તેટલી અસરથી શીરીનબાઈનાં મનબુત બેળાં ઊપર એવા વેહમની થઈ ન હતી. તેને બદલે તેવણુ એ વીશે તે સરવ શક્તીવાન કીરતાર ઊપર બરસો રાખતાં અને દરરોજ તેની બંદગી કરી પોતાનાં મનનો મોરાદ આહાતાં. તેમની એ સાચાં દીકરી મોરાદ ખાદાએ આ નવાં ઘેરમાં પુરી પાડીછે. તેમનાં આ નવાં બાલકનું નામ ખુસરો કરી રાખવામાં આવ્યું છે. જ્યારે આ નવાં બાલકના જનમની વ-

ધાઈ દોઝીયાને તયાં પોંડુઆડવામાં આવી ત-
યારે તેવણુ એટલા હરખમાં આવી ગયા છે,
જાણે આખી દુનયાની પાદશાહી મજી હોય
તેમ તેઓ પોતાને વીગ મગર થવા લાગ્યાં.
ખુમરનાં જનમની ખુશહાલીમાં તેવણે મોટી
ધામધુમ કરવાનો વીચાર કીધો. લગતા વજગ-
તાઓમાં મીઠાઈ વેંદવ્ય ની તેમજ દોસત
આશનાઓને તેડીને જ્યાફત કરવાની તેવણે
તક્યાર કીધી. વલી તેવણુ અગલી વીચારના
અને ધરમ ઊપર ચુસત હોવાથી જશન કરવા
ની અને તેવીજ ખીલ કીરયા કરવાની પણ
ગોઠવણુ કરવા માંડી. એ જોડે વલી તેવણે એ-
વી પણ યુક્તી કરી છે, આ ધામધુમને બહાને
રોડાખશાને પણ પોતાનાં ધરમાં ખાવાવવા,
અને સઘલી જુદાઈ તથા કંકાસનો છેડો લાવી
મેલવો. જે એ પરમાણે સઘલું બનયું હોત
તો દાઝી નાં ધરમાં એક નાનાં સરખા લગન
ના જેવી ધમરચકગે મચી રહેત.

પણ અફસોસ ! તેવું તો કંઈજ બનયું
નહી. એાર તેને બદલે તેવણનાં ધરમાં એક
મરણના અને માલેતમના જેવો દેખાવ થઈ
પડ્યો. પણ તે શું ? વાંચનારી બાનુઓ ગભ-
રાઈને પુછશે કે, દોઝીયાનાં ધરમાં કોઈની
“મદદ”ના જીવની તો હાણી નથી થઈ ! નહી,

તેવું કશું થયું નથી. એ તો આપણાં હીલ્લાં-
ખોઈનાં દીકરાં વલી નવેસરથી અદેખાઈને
શેતાન ભગયો છે તેનું રમખાણ મચ્યું છે!
હીલ્લાખોઈએ આશા રાખી હતી કે, શીરીન-
ખાઈ જુદાં રહ્યાથી આખાવરખાં થઈ જશે
તેને બદલે તેણે વધારે આળાદ હાલતમાં આ-
વયાં તો આવયાં પણ વલી તેવણને પેટ છોકરા
અવતરયો, એ વાત હીરાંખાઈને મન એક જુ-
લમાત સરખી થઈ પડી. તેથી તેવણનાં પેટમાં
અદેખાઈની જાગરદસત આગ સળગી બેઠી. વ-
લી દોલોખાની ખુશ પ્રાણી તથા ધામધુમની તઈ-
યારી, તે આગમાં તેલ સરખી થઈ પડી. એટલે
પછી પુત્રવું જ શું? હીરાંખાઈ પેલા તરફડતા લે-
વટાની પેઠે ફફડતાં ચઢકતાં હડયાં. માથે તાણાંને
પેલા એમ લગામણે કાણો પાટો બાંધયો. પેહલે
હાથ મારવા લાગ્યાં અને પછી કાંસવા લાગ્યાં.
પછી ગાંઠ દેવા લાગ્યાં અને પછી ફુટવા પણ લા-
ગ્યાં. તયારઆદ રડણ કરવા બેઠાં અને છેલે માદાં
પડ્યાં-અબાગણી તેવણની છાતી બેસી ગઈ!
થઈ સુકું! જનમ જનમને ડેકાણે રહી ગયો.
ખુશી ખુશહાલી હવામાં બેઠી ગઈ ધામધુમ
સમલી એક બાજુ રહી ગઈ. દોલીયા દોલી-
યાને ડેકાણે ગઈ ગયાં. તેને બદલે અપસગન
અને દુખનો સમજો દેખાવ થઈ પડ્યો. હીરાં-

ખાઈની મદદની રખેને પોટત્રી સરી જાય એવા વીચારથી ધનખાઈજી તેની ઊપર રડવા કુટવા લાગાં. ગડબડ અને ગભરાટ મચી રહ્યાં. ઘેર ભરભાડુતણીએથી ભગઈ ગયું. ડાકટરને તેડવા માટે દોડદોડ ચાલી. લોઢાપર લોક આવવાં લાગાં. ડાકટરૌ પર ડાકટર આવવા. દવાઈપર દવાઈ ચાલુ રહ. મહા મેહનતે અને મોટા ખર્ચે જમ તેમ કરી હીલાખાઈને હુશ્યાર કર્યાં.

હુશ્યાર કર્યા પછી રખે તેવણની મદદનો જીવ પાછો બગડે તેની સંભાલને ખાતર તેમની સમ્મતી ધરમની માંસી કાકાએ તેમને દીલાસાપર દીલાસા આપવા મંડી ગઈ. એક કહે—“કંઈ નહીં માય, એ દહાડો હમણાં પખારાઈ જશે!” ખીજી કહે—“તેને શું તમારી ભાનઈ વીયાઈ તો; એમ તો કુતરી ખીલાડીખી વીયાએય!” તરીજી કહે—“અરે માય, વીયાઈ તેથી શું થાયું? મુઠું પેટનું પડેલું જીવશે ત્યારની વાત. હમારા કોલાદાર જોશી છેલતાતા છે, એ દોકરે તો પંચક્રમાં પડેલું છે તેથી તે કંઈ જીવવાનું નહીં!” ચોથી કહે—“હીરાંખાઈ માય, તું શું કરવા એટલી હંમયાપુત થાએય. આજે એ રાણુ વીયાઈય તો કાલે અખઈ રહી તું ખી વીયાશે, ને તારે તાંહાં ખી દીકરાને દી-

કરી આવશે !” આ સાંભળતાં એક હમાયકાકી નામનાં ડોસાનાં ઘણાં પાકી આવયાં. તેવણુ જાતે છટકલા સરખાં છે અને કોઈ નો સારોપરો રાખતાં નથી. તેવણુ ખોતયાં “જો લે રે આઘબાઘજો, પણ એવણુને મહારે ઘેર રાખીનેજ છોકરાં જણાવોય કે ? સાસરે જાય તો દીકરા દીકરીનાં માંડાં દેએ કેની ?” હમાયકાકીના આ બોલો હારાંબાઘને, ધનબાઘજીને અને પેલો ખુશામદજોરી ફટણીએને એટલા તો બારી પડી ગયા કે, તેઓને બરડે પાણી ઉતર્યું. પણ કરે શું ? હમાયકાકી એકી તો જાતે છટકલા જેવાં અને તે સાથે વલમોટા લોક હતાં, એટલે તેમનો તાતિ તે સધલાંએને મુગે માંડે ગલી જવો પડ્યો. તોપણ તેઓ પોતાનો ખચાવ કરયા વગર રહ્યાં નહી. તેઓએ હમાયકાકીને ગાલો દેવાને બદલે હીરાંબાઘનાં સાસરાને જુરા ગાલો દેવા માંડી. એક કહે—“એને હાથનો લાગતો મરે—તે મુવામાં કંઈ રામ નહી મલે !” બીજી કહે—“એની સાસુનું પેટ કરમ બરે—તે રાણુ ધાણુ ખાવા નહી દેતા !” તરીજી કહે—“એની નરણુનાં ઘોસલાં ફુટે—તે રાણુ એનાં સુખમાં આડી પડીય !” ચોથી કહે—“એની દેરાણી જોડાણીએનું સતવાનાથ જાય—તે મહીરાં મુઠજોએ એ

ના ધાન બગડયોય!" એવી એવી વાતો સાંભળતાં અને એવા એવા દીકાસા મજતાં અલખતે આપણાં હીલ્લામોઘનું દુખ કપાતું ગયું, અને ધનપામણનો જીએ ચડેલો જીવ હો પડતો ગયો.

શીરીનખામને ત્યાં ખેડે અવતરયો તેથી હીલ્લામોઘનાં દીકામાં જે ભુત ભરાયો હતો તે તો તેમની ધરમની માંસી ઘાટીએની આપલુ-સીથી નીકળી ગયો, પણ તેમનાં એ રમખાણુથી દોહીયાને જે એચેની થઈ તેથી તેણુની હાજત લગાર પીગડવા લાગી. પોતાના દીકરાને, વહુને અને તેમનાં છોકરાંઓને પોતાનાં ધરમાં પાછાં લાવી રાખવાની તેમની જે માટી ઈશ્ત તે તો હીરાંખામ જેવો રાહુ વચે આડો પડાયો પાર પડી નહીજ, પણ તેમને માતર ધરમાં આવતાં જતાં ધરવાની દોઢીયાની સાધારણ કોશેશ પણ પાર પડી શકી નહી. પણ તેથી દોહીયા કંઈ એસીં રડ્યાં નહી. પોતાનાં દીકરા કુદરતી પયારને તરફત કરવા માટે તેણે એક નવો રસતો લીધો. તે એ કે, પોતે જીને શીરીનખામને ત્યાં અવાર નવાર જવા માંડ્યું, અને પોતાનાં વડાનાં બચાં છોકરાંઓની મુલાકાતથી પોતાના જીવને તેઓ સંતાપ આપવા લાગ્યાં. અલખતે આ કામ તેઓ પોતાની

બાયડી અને દીકરી જાણે નહીં તેમ છુપાછુપ કરે છે. તેઓ પોતે પોતાના વીચાર અને ધર બારનાં માલિક છે, તોપણ તેમને આ રીતે ખી-
છીને આત્રવું પડે છે. તેમાં અજ્ઞાન થવાનું કશું નથી. જેવી ઘરમાં બહારમાં કમજબની માંડી બેસે છે ત્યાં મરદોની હાલત ધણુંકરોને એવી જ કઠંગી થઈ પડે છે. એવી હાલતમાં ઘણાક વખત પસાર થઈ ગયો. શરીરનબાઈનાં ત્રીણમાં પોતાના સામગ્રી ધરથી જુદાં પડવાનો જે મોટો ગમ હતો તે પોતાના બહા સુસરાની માથા અ-
ને માંડાકાતથી ઘણે દરજ્જે નીકલી ગયો. તોપણ તેમને કોઈ મેઘ વાર પોતાનાં સાસુ ધ-
નબાઈનાં યાદ આવે છે. અને નરણુ હીરાંબાઈ-
પણ યાદ આવે છે. તેઓ એવું ઇચ્છે છે કે, સા-
સુ નરણુ સાથે એક ઘેરમાં નહીં રહેવાનું સર
જાયું તો ખર, પણ હવે દુરથી તેમની સાથે બો-
લ્યાન અને મુલાકાતનો પેહવાર રહે તો સારું.
વચે આટલો વખત પસાર થઈ ગયો તેટલી મુ-
દતમાં તેવણને હીરાંબાઈ સાથે બે માત્રગત વાત
થઈ નહીં હતી તો નહીં જ, પણ એકવાર તેમનું
મોઢું પણ જાવાની તક મલી ન હતી. તેથી હી-
રાંબાઈનાં દેખાવ અને ધામનું ભયંકરપણું તે
વણ ઘણે દરજ્જે જુલો ગયાં છે, અને મેઘવાર
હીરાંબાઈ સાથે મેલાપ થાય તો સારું એવું
તેવણ ઇચ્છે છે.

શીરીનબાઈની આ ઇચ્છા પાર પડે એવો એક સંજોગ અચ્ચીતો બનયો. તે સોરાબશા સાથે એક દીને તેવણુ નાટક જોવા ગયાં ત્યાં અચ્ચી તો બની ગયો. વાંચનારી બાઈઓ અહીં કદાચ એવું વીચારશે કે, શીરીનબાઈ વારંવાર નાટકો અને તમાશાઓ જોવા જતાં હશે; પણ તેમ નથી. કચરા નાટકો અને મલાહજો નહીં સચવાય એવા તમાશાઓમાં જવા સામે તેમને ધણો તીરસકાર છે. કદાચ કોઈ આગરદાર નાટક મંડલી તરફથી કંઈ વખાણવા જોગ એલ થતો જણાય છે તોજ તેઓ તે જોવા જાય છે, અને તે પણ પોતાના આવંદ સોરાબશાની સાથે અને તેમની મરજીથીજ જાય છે. તેવો એક નાટક થતો જણાવાયો તેઓ આ વેલા પણ સોરાબશા સાથે ગયાં. વાંચનારી બાઈઓ કદાચ અહીં એમ પણ વીચારશે કે, શીરીનબાઈ ખુબ જપકો સપકો અને ઠાઠમાઠ કરીને આ નાટક જોવા ગયાં હશે. પણ નહીં. તેવણે જપકો સપકો કર્યો નથી. તેવણુ જેમ વેડવારમાં સાદાં છે તેમજ પેહરવા ઓઢવામાં પણ સાદા છે. તેવણુ શોભાયમાન દેખાવાને પસંદ કરે છે ખરાં, પણ જપકા સપકાને પસંદ કરતાં નથી. તેવણુની જાતી ખુબસુરતી એ તેવણુનો સહથી મોટો સીંગાર છે. તેવણુ હમણાં સાધારણ સુ-

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જુવે ! ૯૭

હસના ગારાની સાડી અને ગવનનાં સાદાં બદીયાન સાથજ છે, તેમજ તેવણના કાનમાં ચરીંગ અને ગલામાં સોનાની સાંકલીના એક અછોરા સીવાયે બીજું કંઈ ધરેણું નથી; તોપણ કાર-ચોકીની સાડી અને મખમલના પોલકાવાલી તથા હાથોમાં, ગજામાં અને કાનમાં ધરેણું પર ધરેણું ઘાતી હોરા જરયાનથી ચીકાર થઈ રહેલી એશકી બાનુઓ કરતાં તેવણ વધારે દીપે છે.

એવી હાલતમાં શીરીનબાઈ, પોતાના ખાવંદ સોરાયયા સાથે નાટકશાલા આગલ આવી પોહ્યયાં. પણ ત્યાં એક ન ધારેલો દેખાવ જોઈ તેઓ અજબ થયાં. તે દેખાવ કંઈ નાટકનો નથી, તે ફારસનોયો નથી, પણ ફારસ જેવો છે. તે શું ? તે કંઈજ નહીં પણ આપણાં ધનબાઈની પેલી “સલુકની દીકરી” હાલનાબોઈ તેવણ પણ નાટક જેવા આવેલાં છે ! પણ તેમાં શું ? શીરીનબાઈ નાટક જેવા આવે તે “સદાનાં માદાં” હોરાંબાઈ નહીં આવે કે ? અલબત્ત આવે. હોરાંબાઈ આવે તે માટે આપણને વાંધો નથી. પણ તેવણ જે રીતે હમણાં આવેલાં છે તે રીતે ઘણીજ ઓમંબો ઊપજાવનારી છે. તેવણ જે રીતને સજીનાં માહુડાં ઊપર ધીકારે છે તેજ રીતે પોતે આવેલાં છે. તે તે-

વણુનો ભપકો સપકો છે. તેવણે આ વેલા એ-
ટલો બારી ભપકો કાઢેલો છે, કે વાંચનારી બા-
નુઓ, તમો કદી માનો નહીં કે એ પેલાં “ સ-
દાનાં માદાં ” અને કપાલે કાઢા પાટા સાથ-
નાં હીલ્લાભોધજ છે. તેવણની સાડી કાર-
ચોકી છે, તેવણનો પોલકો કૃત્રેનચ કૈશનનો
સીવેલો છે, અને તેની ઉપર તીન્ની જડેલી છે.
તેવણનાં હાથમાં રેશમી ઊંચો રૂમાલ છે, અને
એક નાજુક ચીનાઇ પંખો પાણુ છે ! તેવણના
ગદામાં સાત શેરનો માતીનો હાર છે. હાથમાં
માતીની બાંગરીજ માતર નથી, પણ હીરા-
ની ચીટીખી છે. માથુંબાનું જાણે નામનેજ
ખાતર બાંધણું હોય તેમ માતર પા બાગ નેર.
હું બાંધોને માથાંનો પોણો બાગ ઊંઘાડો રાખે
લો છે. વલી કપાલપર સોનેરી ટીલી ચોંટાડેલી
છે. કાનમાં ઊંચી જાતનું ચરીંગ લટકાવેલું છે.
અને એ સઘલાં કરતાં ખી અજ્ઞયજ સરખું
એ છે કે, તેવણે પગમાં પટલી અને ઊંચી એ-
ડીનાં ખુટ પેહેડેલાં છે ! કહો કે ભપકાની એક
ચાજ તેવણે બાકી રાખી નથી; અને તેથી
તેવણુ દોઢીબાનાં હીરાંબાધ નહીં પણ કોઇ ન-
વલશા ગોરજની છોકરી જેવાં લાગે છે !

ગરીબ ખીચારાં હીરાંબાધ હમેશાં ઘરમાં
ગાંધાઇ રહે તે કરતાં કોઇ દહાડો જરા ભપકો

સપોષા અને ઠાઠમાઠ કરી ફરવા નીકલે તેને માટે આપણે અદેખાઈ કરીશું નહીં. તેવાણે સોલે સીંગાર સજ્યાં તો બહે, તેવાણે મુઆરક; તેવાણે જોઈએ તો એથી એવણે ભપોષા કરવાને મુખતયાર છે. પણ તયારે તેવાણે ખીજ બધરી એ, જો એ એવા ભપોષા બલકે એથી એણે ભપોષા કરેછે, તેમની નીંદા શામાટે કરતાં હતાં? તેણીએને ટુપી પીપીને લફંગી અને માથેથી છેડા ઊતારી બેઠેલી બધરીએ તરીકે કાંઠેરવતાં હતાં? નાટક જોવા જવાનાં કામને નાચવા જવાનાં કામ બરોબર ગણીને, જોણીએ નાટક જોવા જતી તેણીએ ને તેવાણે અરાબ બધરી કાંઠેરવતાં હતાં? જાણે એ તો હશે. આપણે એમ સમજ્યે કે તેવાણે વીચાર હવે ફરયા હશે, અને તેવાણેની હાજતમાં સુધા । થયો હશે, અને તેથીજ તેવાણે આ નવો રસતો પકડ્યો હશે; અને જો તેમ હોય તો આપણે આજાં દલગીર થઈશું નહીં.

હીલ્લાબોહ નાટક જોવા આવયાં તે તો આપણે ઉપર જોયું, પણ તેવાણે કોણની સાથે નાટક જોવા આવયાં તે આપણે જોયું નથી. શીરીનબાઈ પોત ના ભરતાર સાથે નાટક જોવા આવયાં તે ઉપરથી કુદરતી સવાલ ઊતપત થાય છે કે, હીરાંબાઈ કોણની સાથે નાટક

જોવા આવેલાં છે? વાંચનારી બાનુએ હી-
મતથી કહેશે કે, તેવણુ પોતાનાં મા અને બા-
વાની સાથે આવેલાં હશે. પણ નહી, તેમ
નથી. તેવણુની સાથે નથી તેવણુનાં મા કે નથી
તેવણુના બાવા. તયારે કોણુ છે? શું હીરાંબા-
ઈ એકલાં છે? ના; તેવણુ જેવાં જીવાન, નાજી
ક, શરમાઉ અને “સદાનાં માદાં” બધરાંથી છેક
આ નાટકશાલાવેર એકલું કેમ અવાય? તયારે,
તેવણુ કોઇ પોતાની સહી મીતરો સાથે આવ-
યાં હશે? ના, તેમ પણ નથી! તયારે શું
તેવણુ કોઇ ભુત ખવીસ સાથે આવયાં છે?

હવે વાંચનારી બાનુએને અધીરાઇ લા-
ગશે. તેમની અધીરાઇ નરમ પાડવા માટે હ-
મો જણાવી દેખે છે કે, આપણાં હિલામોઇ
તો મી. પેસતનશા પસતુની સાથે નાટક જોવા
આવેલાં છે. પણ વહી આ પેસતનશા પસતુ
તે કોણુ છે? તેવણુ એક ઠાઠમાઠ બરેલા અને
અલેખવ અલેખવ કરતા જીવાનીયા છે. તેવણુ
નાં માથાપર એક તરફ ઢલતો કેટો મલેલો છે,
અને ગલામાં ગલેબંદ વીટાલેલો છે. તેવણુની
આંખમાં સોનેરી કમાનનો ચશ્મો છે, અને
હાથમાં લેડીએને લાયકની વાકીંગ સટીક છે.
તેવણુની છાતીપર સોનેરી ધડીઆલ દેખીતું
છે, અને બંને હાથની આંગળીઓમાં હીરા-

માણેકની તરણ તરણ વીટીઓ છે. પણ એ સ-
 ધલાંને શું લગાડીયે? તેવણ હીરાંબાઈના કો-
 ણ થાય? તેવણ હીરાંબાઈના નથી સગા કે
 નથી વહાલા ; પણ હીરાંબાઈને ઘેરનાં એક
 આગલાં બાડુતના એક પુરા લાડકા છોકરા છે.
 હાંબો વખત ઘરમાં બાડુત તરીકે રહ્યાથી દો-
 લીબાનાં ઘેર સાથ પોતાનાં મા બાપ જો-
 ડ પેસતનશાને પણ ઘણા પડોસ પડેલા છે.
 તેવણના બાવા જરા ચીકાસદાર છે, તેથી તેવ-
 ણ આ રીતે તરીમતરાક થઈને ફરે છે. તેવણ
 જો કે મેટરીક્યુલેશનની પરીક્ષામાંથી ચાર વાર
 ફેલ થયલા છે, તોખી તેવણ ખી. એ. એ.
 ન એમ. એ.ના કરતાં પોતાને વધારે હુશી
 યાર માને છે. તેવણ હાલ કંઈ ધંધો કરતા
 નથી; તેવણનો ખાસ ધંધો ઓલખીતાં પાલ-
 ખીતાંઓની મુલાકાત લેવાનો અને નાટક તથા
 તમાશા જોવા જવાનો છે. કોઈક કચરા નાટક
 મંડલીમાં તેવણ એકટરનું કામ પણ માતર શો-
 કને ખાતર બજાવે છે, અને ખીજ કેટલીક મં-
 ડલી વાલા સાથ બલતી પીછાણ ધરાવીને પો-
 તાને માટી અગતના સમજે છે. તેથી મારકુટે
 અને કોઈ કોઈ વાર કાલાવાલા કરીને પણ તેવ-
 ણ નાટકની આદાનખશ ટીકીટ મેલવી શકે છે.
 પણ આ નાટક મંડલી તો ચલડતે વાંધેની છે.

તેમાંના ડોહને પસરાવીને મીઠું પેસતનશા પસ-
તુ ખાદાખખશ ટીકીટ મેલવી શક્યા નહી, તેથી
તેવણે રોકડા રૂપયા તોલીને ટીકીટ મેલવી છે,
અને તે પણ ફરસટ કલાસની છે. અલખતે તે-
ના રૂપીયા તેવણે પોતાના ખાવાની હલુસે પો-
તાનાં ભાજાં માને અસતમપસતમ સમજવીને
મેલવયા હતા. હીરાંખાઇ દરેક વાતમાં પોતાને
ધણાંજ હુથયાર અને ડાહ્યાં સમજેછે, અને ફ-
રવા હરવાની રીતભાનમાં ભજાં ધનેતર ખઇરાં-
ની ખાડખાપણુ કહાડવાને ચુકતાં નથી, તોપણુ
તેવણુ પોતાના દાખલામાં ગોયા તે સધણું ભુ-
લી ગયાં છે, અને પેસતનશાની સાથે બેધડક
નાટક જોવા ઊતરી પડ્યાં છે. નાટક જોતી વેલા
તેવણુ જે ઢપછપ વાપરે છે તે પણ કંઈ ગંભીર
દીસતી નથી. જ્યારે શીરીનખાઇ અને સોરા-
ખશા પોતાની હાજત પરમાણે સગલસમાં બે-
ઠાં છે, અને તેઓ સાદી રીતે ખારીકીથી નાટક
જોયછે, ત્યારે હીરાંખાઇ ફરસટ કલાસમાં સુ-
ખરાની જગાપર ભપકામાંજ બેસી ગયાંછે. તે-
મના હાથમાં આપેરા ગલાસ છે અને તેથી
તેવણુ વારંવાર નાટકના તખતા ઊપર તેમજ
નાટકના મેલાવડા તરફ ટીકેછે. જોટલી વખત
પરદા પડેછે એટલી વખત તેવણુ ઉડીને બાહર
જાયછે અને આઇસકરીમ, આડુ, કાશી, કેક મ-

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૧૦૩

કરન, બરાંડી પાણી, અને ખીજી જે મલી શકે તે મોડામાં નાખે છે.

નાટક પુરો થયો, અને સઘલાં ઊઠ્યાં, અલીઆર સુધી આ બંને નરણુ ભોજાઈઓની નજર એક થઈ નહી, પણ હવે એક થઈ. એ વેલા શીરીનખાઈને લાગું કે હીરાંખાઈને ખોલાવે. જોકે હીરાંખાઈ હજી પણ તેવણની ઘોર ખોદવાને બાકી રાખતાં નથી, અને હમણાં તે વણને જોતાં જ માડું ફેરવી નાખ્યું, તોપણ શીરીનખાઈનું દીલ તેમને ઘણે દીને જોયાથી તેમની તરફ માયાથી ખેંચાયા વગર રહ્યું નહી. તેથી તેવણે હીરાંખાઈને મલવા માટે સોરાખશા ના વીચાર પૂછ્યો. પણ સોરાખશાએ તેમની આ ભોલાઈ માટે તેમને આ વેલા માતર શીખામણ જ દીધી નહી, પણ તેમને લગાર ઠપ્પો આપ્યો, અને તે જોડે હીરાંખાઈ માટે ઘણે જાન ગુસો દેખાડ્યો. એક તો હીરાંખાઈ પેસતનશા સાથે નાટક જોવા આવ્યાં તે સોરાખશાને પસંદ પડ્યું નહી, અને ખીજી તેમને એ લાગું કે, હીરાંખાઈએ તેમને સારી રીતે જોવા છતાં તેમને ખોલાવવાની કશી પણ દરકાર ન કરતાં આર માડું ફેરવ્યું. પણ એ કરતાં ખી તેમને વધારે એ લાગું કે, હીરાંખાઈ બાહરથી કેવો ખોટો દેખાવ કરે છે. ઘરમાં અને સગાં વહાલાં

ઓનાં દેખતાં તેવણુ માંદાં અને હાલ હવાલ થઈ જાયછે, પણ બાહરે તેથી ઊલટીજ રીતે આવી રીતનો ભપકો સપોટ કરીને ફરેછે. જે કેટલીક રીતભાંતને માટે તેવણુ વારંવાર શીરીનબાઈને સતાવતાં હતાં તે પોતે "પધડક ચલાવે છે. જાણે દોલીયાનાં ઘરમાંનાં સદાનાં માંદાં હીરાંબાઈ અને આ નાટકશાલામાં આવેલાં હીરાંબાઈ જે જુદાંજુદાં હોય એવો તેમની હાલતમાં ફરક લાગે છે. એ ફરકનું સુલ શું? કંઈજ નહી પણ હીરાંબાઈની જે જાતની વલણુ. તેવણુ જ્યાં બાહરથી પોતાને દેખાડવાની દોશેશ કરે છે તેવાં અંદરજાનેથી નથી. એવા સઘલા વીચારથ સોરાગશા ઘણાજ નાખુશ થયા, અને નાટકશાલા આગલ એક ઘડી પણ ન થોળતાં હીરાંબાઈ જાય તેમની આગમજ શીરીનબાઈ સાથે પોતાનાં ઘેર તરફ નીકળી ચાલ્યાં.

આપણે ઉપર જોયું તેમ હીલાબાઈએ મોટા ભપકા અને ઠાઠમાઠ સાથે નાટકની જાણ તો ઘણી ભાગવી, પણ તે તેમને સદી નહીં. પોતાને પોતાના ભાઈ ભાઈએ પેસતનશા પસવુ સાથે જોયાં તેથી તેવણુનાં દીલમાં જરા લાચું ખરું, પણ તે થોડાજ વાર રહીયું, કાંકે તેવણે વીચાર કીધો કે, "ભાઈને ભાઈ શું મારે ઘેર ગાડાં રેડાવેય કે હવે નહી રેડાવ-

શે.” તોપણ બીજું એક અભાગયું સાંઠક બની ગયું, તેના ગભરાટ તેવણ મુદ્દલ બંધ કરી શક્યાં નહીં. તે સાંકટ એ કે, હીરાંબાઈને પેસતનશા સાથે નાટક જોવા આવેલાં જમ તેવણના બાઈ ભોળાઈએ જોયાં, તેમજ તેવણનાં સાસુ સસરા, દેરાણી જોડાણી, અને વરે પણ જોયાં, કારણ તેઓ પણ સઘલાં નાટક જોવા આવેલાં હતાં. એ બનાવથી હીરાંબાઈનાં દીલમાં ધણું લાયું, અને તે વીશે તેવણે ઘેરે જતાં રસતામાં પેસતનશા આગલ બલાપો કીધો. અને એવો ગભરાટ દેખાડ્યો કે, જાણે તેથી તેવણનો જીવ બગડી આવેછે. એ વાત પેસતનશાને લગાર ભારી પડી. તેવણ હીરાંબાઈને ઘણી ખોડસ કરીને નાટક દેખાડવા લાવ્યા હતા, અને તેમાં તેવણના જીવને ખુશી મલવાનો ભરસો આપ્યો હતો. તેને બદલે જ્યારે તેવણે હીરાંબાઈને શેવટે દલગીર થયલાં અને ગભરાટમાં પડેલાં જોયાં ત્યારે કોઈબી રીતે તેવણને દીલાસો અને હીંમત આપવા માંડી. પેસતનશાની જીભ ઘણી લાંબી છે અને તેવણને મોટી મોટી વાતો કરતાં ઘણી આવડે છે. તે મુજબ તેવણે હમણાં હીરાંબાઈ આગલ તેમની અને પોતાની તરફેનમાં વાતો ચલાવી. તેવણ બોલ્યા કે, “હીરાંબાઈ, એમાં તમને ધા-

સતી રાખવાનું કશું કારણ નથી. શું એ મુજબ મરદ ઓરતો સાથે ફરી હરી શકે નહીં કે ? તયારે સુધારો કેમ થાય ? તયારે જાંગલા મડમો કાંય એવી રીતે ફરેય ? એ તો સુધારાનું પે-હણું પગલું છે, અને મેં ઠેરાવ કીધાય છે, ગમે એવા જોખમે પણ પારસી ધોમમાં એવો સુધારો એકદમ કરી નાખવો.” હીરાંબાઈ બોલ્યાં-“તે તો ખરું, પણ મારી ધાસતીનું કારણ જી-દુન છે. આજ એક અઠવાડિયું થયું મારે સા-સરથી મને પાછાં તેડાં પર તેડાં આવે છે, તે છતાં હું ત્યાં જાતી નથી, અને નહીં જવાનાં કારણમાં એવું જાણાવયું છે હું ઘણીજ સીક પડેલી છેજી ! પણ પેસતનશા, એથી તમે એમ ના જાણતા કે મેં એવું બોલ્યું બહાનું કહા-ડયું. નહીં. હું ખચીતજ સીક છેજી, પણ તમારે ઘણીજ બોલસ કીધી અને માએ પણ બોલસ કીધી તેથીજ હું આજે જેમ તેમ કરી નાટકમાં આવી.” પેસતનશા બોલ્યા-“હા હા, હું પણ એમજ કહેલું. તમે સીક છેવો મારેજ હું તમને બોલસ કરીને નાટક જોવા લાવ્યો, કે તમારો જરા જીવ વેરાય ને દુખ ભુલી જવાય. પુરોપના મોટા મોટા ડાક્ટરોની ચોપડીઓમાં મેં વાંચેલું છે કે, જેવી માણસને જીવ બગડે-લા હોય અને બેચેનીની બીમારી હોય, તેને

હમેશ ઘેરમાં ગોંધી નહીં રાખવું જોઈએ. તેને છુટથી બાહર ફેરવવું જોઈએ. તેને નાટકો અને તમાશા દેખાડવા જોઈએ તથા મધુર ગાયનો સંબંધાવવાં જોઈએ. નાટકના કાયદા ખાદાઈ છે, અને ગાયનની અસર ફરેશતાઈ છે. આજનો નાટક ઘણો રમુજી અને વહી ગાયન સાથનો હોવાથી મેં વીચાર્યું કે તે તમારાં દુખની એક અકસીર દવાઈ થઈ પડશે, અને ખરેખર તેમ બન્યું ત્ય પછી ખરું. જીવો તમારો એહરો નાટક જોવા આવવા આગમન કેવો ફીકો હતો, અને હમણા તે ઊપર કેવી રૂવાની પરકાશે ત્ય! વાસ-તે, હીરાંખાઈ, તમારે એ વાતથી જરાબી ગભરાવું નહીં. એ વાત તો આર તમારી તરફેનમાં જાએ ત્ય.” આ વાતથી હીરાંખાઈને જરા હીમ-ત આવી ખરી, પણ તે પુરતી નહીં. તેવણ બોલ્યાં—“પેસતનશા, એ સઘણું તો ખરું, પ-ણ હવે મને મારે સાસરે ફરીથી તેડાવશે તેનું કેમ ? તે મુવાંએ મને જોઈ ત્ય એટલે વહી તેમ-નાં પેટમાં આગ સલગશે, અને મને તેડાવવા-નું હડખું લઈ બેસશે. પેસતનશા, તમે એમ ના સમજતા કે હું સાસરે જવા માંગતી નથી. હું સાસરે જવાને તો તથ્યાર છેજી, પણ હું શું કરું ? એક તો મુઠ્ઠા મારી દેહ કઢેલી છે, અને બીજું તો મુવાં સાસરાંનો જીલમ ને સંતાપ

ભારી છે. એક તો હું જાતેજ મરી રેહીય તેમાં તે મુવાં મને એકદમજ ભારી નાખવા માંગેચ.”

આથી પેસતનશાને ધણું લાગું અને તેવણે હીરાંબાઇને પોતાથી અપાયો એટલો દીલાસો આપયો. તેવણે કહ્યું કે, “હીરાંબાઇ તમે સાસરે જાવો તેમાં મને અડચણ કંઈજ નથી, પણ તમે નહીજ જાવો તો બેહતર. એવી દરદી તખીયત સાથે ને એવા ભારે જીલમ વચે સાસરે જવું તે કરતાં દોજખમાં જવું બેહતર છે. માટે જો તમારામાં જરાબી ડાહપણ કે પોતાના કાજગરા જીવની કદર હોય તો તમા કદી સાસરે જશો ના. અને જો તે લોકો વધારે ફોરસ કરે તો તેથી જરા બીહીશ ના. મારા ડાકરર ફરેંડ મીં ગોશતાસથા પાસે હું તમારી માંદગીનો સરટીફિકેટ ફેહુશો એટલી અપાવશ. પણ એટલુંજ નથી. જો તમારાં સાસરાં કંઈ ફોરટ દરખાસની વાત કરશે તો વકીલની પણ હું પુરતી મદદ કરી શકશ. મીં તોપલદાસ વકીલ મારા જીવેજનના ફરેંડ છે. તે સાથે ફોરટના કલારકો સાથે પણ મને ધણો વગ છે; તેમની બલામણથી હું તમને કેસ પણ જીતાવી આપશ. વલી તમે જાણીને અજબ થશો કે હું પોતે પણ કાયદાની વાતમાં

સહુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૧૦૮

ધણે પાણવદો છેલું ; પારસીઓના લગન ત-
લાકના ધારાની આખી ચોપડી મારે મોડે છે;
અને તેથી મારી ખાતરી છે કે, ધારા પરમાણે
તમારાં સાસરાંથી તમોને તેડવાને કંઈજ ફોરસ
કરી શકાય નહીં.” પેસતનશા પસતુની સુધા-
રાની, કાયદાની, વધદકની, વીદવતાની અને
સંસાર નીતીની આ ઊમદા વાતથી હોરાંખાઈ
તો જીવ જરા ખુલો થયો; અને સાસરે નહી
જવામાં પોતે તદન વાજબી છે, અને સાસરે
નહીજ જવું જોઈએ, એવી તેમની ખાતરી થ-
ઈ. તે જોડે પેસતનશા પસતુની એવી હુશયા-
રીથી તેવણુ છક થઈ ગયાં, અને તેવણુની વ-
ખાણુ પર વખાણુ કરવા લાગાં, અને એ-
ટલી નાની ઊમરમાં આટલી બધી ટોપલા ભરી
ભરીને હુશયારી તેવણુ ક્યાંથી મેલવી લાવયા
તે માટે પોતાની અજાયબી દેખાડી હોરાંખા-
ઈની એવી વખાણુથી પેસતનશા પસતુ પોતા-
ને તદન ભુલી ગયા, અને પોતાની એક ચ-
તુરાઈમાં બીજી અરધી ચતુરાઈના ઊમેરો કરી
એવી તો દોહડ ચતુરાઈ દેખાડવા લાગા કે તે
જો ગધેડું સાંભલે તો તેને પણ ધધરીને તાપ
આવે !

પેસતનશા પસતુએ સમજાવેલી ડાહી
ડાહી વાતથી આપણું હીલ્લાઓઈ સાસરે નહી

જવાના પોતા । અસલ ડેરાવમાં મજબુત થયાં તે આપણે આગલ જોયું; પણ અહીં વાંચના રી બાનુઓનાં મનમાં સવાલ ઉત્પન્ન થયે કે, વલી આપણાં હીરાંબાઈનું સાસરું કીધું અને તેવણનાં સાસુ સસરાં કોણ ? શું ખરેખર હીરાંબાઈનું સાસરું તેવણ કહે છે તેવું કમજત છે ? હીરાંબાઈ, તેવણનાં મા, તેવણની ધરમની માસી અને તેવણની સહી મીતરીઓ એમ માનેછે ખરાં, પણ આપણને તેમ માનવાને કંઈ આધાર નથી. હીરાંબાઈને સાસરે કંઈ એકલાં હીરાંબાઈજ વહુ નથી. તેવણની દેરાણીઓ અને જોડાણીઓ પણ વહુઓ દાખલ છે. તેણીઓ ત્યાં પોતાને સુખી ગણે છે, અને કોઈવાર દુખની ફરયાદ કરતી જણાતી નથી. ત્યારે હીરાંબાઈનીજ ઉપર કાં ત્યાં દુખ પડે છે ? શું હીરાંબાઈનાં તેઓ દુશ્મન છે ? જો દુશ્મન હાય તો હીરાંબાઈને વારંવાર તેડાવવા શાનું કરેછે ? એટલાંજ ઉપરથી આપણે સમજી શકીયેછે કે, હીરાંબાઈનાં સાસરાં તેવણ જણાયે છે તેવાં કમજત નહીં હશે. આટલું ખરું કે, હીરાંબાઈનું સાસરું ગેર કાયદા અને મલાહજને ઘણાં સાચવેછે. સસરા તહરાસ વાલા છે, અને સાસુ કમજત નહીં તેવણ પાડવરડાં અને હીરાંબાઈને માથેનાં છે. પણ હીરાંબાઈના વર કેવા છે ?

ભાગ બીચારા હીરાંબાઈના વરના ! તેવણ થોડું ઘણું શીખેલા, જાતે સમજી અને લાયકી-વાલા છે. તેવણ કમાડી અને ખમાડી છે. પણ તેવણ જાતે ઘણાજ કાંકણા, જરા ખરચેલ, એક-મારગી અને થોડું ખોલા છે. હાલના વખતના જીવાનયાઓના જેવી ધરપજ, ઠાઠમાઠ અને ચાપલુસી તેવણનાંમાં મુદલ નથી. તેવણને આ સવભાવ અને હાલત તેમજ તેવણનાં ધરની હાલત એક ખાયડીને સુખ આપવાને લાયક નહી હોય એમ નથી. તેવણ પોતાની ખાયડીને સુખ આપી શકે એવા છે. તોપણ હીરાંબાઈ સુખી થતાં નથી. તેનું મુખ્ય કારણ એ કે, તેવણને આ વર ગમતો નથી. તેવણ તેને તાપે રહેવાને પોતાની હુશીયારી અને પોતાના દરજ્જાથી હલકું બીચારે છે. કોઈ કોઈ વાર તેવણ તેને “મુવા” પણ કહે છે, અને કોઈ કોઈ વાર તો કટકા વગીક મારે છે. મોડે બાયગે હીરાંબાઈની આ ખોર ભાંજીને તેમને જેર કરવાને તેમનો વર અશક્ત છે. તેમ હીરાંબાઈની ચાલુ ઘેરહાજરી અને દુરીને લીધે તેમને જેર કરવાની તેને તક પણ મળતી નથી.

હવે જ્યારે હીરાંબાઈના વરે તેમજ સાસુ સસરાએ હીરાંબાઈને નાટકશાસ્ત્રમાં સાળાંસમાં જોયાં અને તેની વલો એક પારકા પુરુષ સાથે

આવેલાં જોયાં, તયારે તેઓ વચ્ચે તેમને મારે નવેસરથી ચરચા ઉભી થઇ. તેમનાં ધરમાં એ વાત, તકરારની એક માટી બાબત થઈ પડી. કોઈ કેહેવા લાગું કે, “હીરાંબાઈને ફરીથી તેડું મોકલો.” કોઈ કહે, “નહી તેને નીવાડી મેલો. તેનું કદમ આપણા ધરમાં નહી જોઈયે. તે કંઈ હવે આવે નહીં. પચીસ વખત આવીને ઠરી નહી તે હવે શું કરવાની છે. ઊલટી આપણું ઘેરની ફજેતી થશે.” કોઈ કહે—“તેનાં નામ પર ધુલ નાખીને એકવાર ફરીથી તેડાવવી જોઈયે, ને ગાંધ ગુજરી ભુલી જવી જોઈએ, કારણ નહી તેડાવવાથી તે વધારે નફર થશે, અને બહાર બટકવા શીખશે.” કોઈ કહે—“મં તેને તરણ ચાર વખત નાટકમાં જોઈતી.” કોઈ કહે—“મં તેને પાંચ સાત વખત જોશી બરાહમણેને ઘેર જોઈતી.” કોઈ કહે—“મં તેને સાત આઠ વખત વાડીવંતરે જોઈતી.” આ તકરારમાં જેમ કેટલુંક ખરું બોલાવા લાગું તેમ વલી કેટલુંક રૂકા ચડાવેલું પણ બોલાવા લાગું. ખુદ હીરાંબાઈના વરને પુછતાં તેવણનો વીચાર એવો નીકળ્યો કે, “તેને નહીજ તેડાવયે તે ખેલતર. તેને તેડાવી તેડાવીને આપણે શું ફાયદો મેલવયો ? જેમ જેમ આપણે તેડાવયેછે તેમ તેમ તે વધારે પતરાળ કરેચ, અને જાણે આપણે

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૧૧૩

તેની કેવીએક ખુશામત કરતાં હોઠયે એમ સ-
મજ્ય. માટે હાલ તો થોડો વખત તેને કોઈ
નહી દેવામાં જ શોભા છે. તે ઠાકીને પોતાની
મેલે ડોકાણે આવશે.” હીરાંબાઈના વરના વી-
ચારને ઘણાં ખરાં જણ મલતાં થયાં, પણ તેમના
બાવાનો વીચાર એવો થયો કે, હીરાંબાઈને
તેડાવવી જ જોઈએ. તેણે ધીરજથી હીરાંબા-
ઈના વરને સમજાવ્યું કે—“જો તેને તેડાવશું
નહી તો શેવટે આપણને જ નુકસાન થશે. નહી
તેડાવવાથી તે વધારે ખીખરી જશે, અને તે
પછી ડોકાણે આવવી ભારી પડશે. આજે નહી
ને વરસ ખે વરસ રહીને ખી તો આપણે તેડાવ-
શું કેની ? ત્યારે હમણાં જ તેડાવીને તેને
સુધારવાની કોશિશ કરીએ તો કેવું સારું ? વડા-
ઓની કેહેવત છે કે પગમાંનું ખાસડું પગમાં
રાખેલું જ સારું. માટે મારે વીચાર તેને તેડા-
વવાનો જ છે, અને હું તેડાવવા વગર રહેવાનો
નથી.”

હીરાંબાઈને સાસરે સરવે કામો તેમના
સસરાના હોકમ મુજબ થતાં આવ્યાં છે, તેથી
અંતે તેણીના ડોરાવની સામે હીરાંબાઈના વ-
રથી કે ખીજ કોઈથી વાંધો લેવાઈ શકાયો નહી;
અને અંતે હીરાંબાઈને તેડું મોકલવામાં આ-
વ્યું. તેના જવાબમાં પેહેલાં તો હીરાંબાઈએ

સીકનું ખાણનું કણાડીને ના કહ્યું; અને તેથી ફરીથી તેડું મોકલ્યું. છેલ્લે સારાં સારાં માણસો-
 ને વચ્ચે નાખ્યાં; પણ ના, હીરાંખાઇએ સાસરે
 જવાને સાફ ના પાડી. તેવણુ એટલેવર ખાલયાં
 કે, “જીવતાં જીવત બસતે જવશ, પણ સાસરે
 નહીં જવશ.” તેવણુનાં મા પણ એમજ ખાલ-
 વા લાગ્યાં. તેવણે કહ્યું કે, “મને કંઈ મારી દી-
 કરી બારી નથી. એવી સલુકની દીકરી તો હું
 સતરસો રાખું. એ કંઈ મારી દીકરી નથી પણ
 દીકરો છે. એની મદદને મુવેલી ખમું પણ
 સાસરે ગયલી નહીં ખમું.” એનો ગઠ્ઠો એક
 જુઠાં ડોસાં, જવણુ છેલી પેલા હીરાંખાઇને સા-
 સરેનું તેડું કરવા આવેલાં હતાં, તેવણે ખરાખર
 વાલ્યો. તેવણે કહ્યું કે, “ઓ, ઘેરે માય, પણ
 ત્યારે દીકરીને ઘરમાં રાખી મેલી તેનું શું
 આંહણું બરવાના છેવો કે? જ્યારે દીકરીને
 ઘરમાંજ રાખવાનાં હતાં ત્યારે પરણાવી શું
 કરવા? કુમારી રાખીને જોગણજ કાંની ખ-
 નાવી!” આથી હીરાંખાઇને અને ધનખા-
 ઈજને જખરદસત ચટકો લાગ્યો. તેઓએ આ
 ડોસાને ગાલે ગાલે ઘોઈ ફેરી નાખીને તયાંથી
 ગિબી પુછડીએ નહસાડ્યાં. પણ તેનો કી-
 નો એ ડોસાંએ ખરાખર લીધો. તેવણે હીરાંખા-
 ઈને સાસરે જઈ મીઠું મરચું બબરાવીને એવી

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જુવો ! ૧૧૫

વાતો કીધી કે, તેઓના સસરાનો મીઠાજ હા-
થથી ગયો, અને તેવણે ફરીયાદી માંડી હીરાં-
બાધને પોતાને ઘેર લાવવાની તક્યારી કીધી.

હીલાંબાધ સાસરે નહીજ આવવાથી અને
સામી પતરાજી કરીને સાસરેનાં તેડાંને અપ-
માન કરતાં રહ્યાથી, તેવણના સસરાએ અંતે
ફર્યાદી માંડીને તેમને તેડવાનો ડોરાવ કીધો ખરે;
પણ તેમ તેઓ કરે તે આગમજ તે વાતની ખ-
બર બાહરે બહારથી દોલીયાને પડી. દોલીયાજ
તે ઘણું રાંક છે. તેણે સરકારને બારણે જવાની
વાતને માતને બારણે જવા ખરાખર ગણે છે,
અને બાપ જનમમાં તેવણે કોરટનું બારણું ઘી-
ઠેલું નહીં, તેથી તેવણે આ વાત સાંભલી ગભ-
રાધ ગયા. તેવણે લાગતા વલગતાઓની સ-
લાહ લેવા માંડી, તેમાં સરવે સમજી પોકો ત-
રફથી એકે અવાજે કહેવામાં આવ્યું કે, “હી-
રાંબાધને સાસરે મોકલવીજ જોઈયે, અને તે
સાસરે નહી જવી એ ઘણી હીનપસવી બરેલી
વાત છે.” આથી દોલીયાએ હીરાંબાધને સા-
સરે જવાનો હુકમ કીધો. પણ ધનબાધજી
તેની સાંભે થયાં. જ્યારે દોલીયાએ કહ્યું કે,
“કોરટ વેર ફજેલી કરીનેથી તો જશ” ત્યારે
ધનબાધજીએ છાતી ઠોકીને જવાબ દીધો કે,
“કંઈ નહી ! ફજેલી બજેલી થાય નહીં. આ-

પણી બાળુએ અખઈ રહ્યા પેસતનશા પસ-
તુ કેવા છે ? તેવણ સરકારમાં લડીને આપણને
જીતાવશે, અને હીરાંબાઈના વર તથા સસરાને
સજા કરાવશે.” પેસતનશાનું નામ સાંભલતાંજ
દોલીબાનો મીઠાજ ગયો. તેવણ તેને થોડી
ધણી ચોપરી કહાડીને જણાવ્યું કે, “ તે કમ-
ખખતની પોતાનીજ ઉપર રોમલા મારવાડીએ
રૂપીયા પાનસોની ‘ડીકરી’ મેલવોચ, અને તેને
મોટે તે પોતેજ નાહસતો ફરેચ તો તે આપણને
શું મદદ કરનાર છે.” આ વાતને હીરાંબાઈએ
મસખેરીના કરતાં વધારે વજન આપ્યું નહીં.
તેવણ પોતાની માની કુમક ઉપર પોતાની હઠને
વલગીજ રહ્યાં. અંતે દોલીબા અને તેઓ વચ્ચે
એ બાખતમાં મીનાકેસો થઈ પડ્યો. પણ તેથી
બી દોલીબાએ પોતાનો વીચાર ફેરવ્યો નહી.
તેવણને લોકો ઘોંક ઘોંક કરે છે કે હીરાંબાઈને
સાસરે મોકલો તેથી, તેમજ હીરાંબાઈ સાસરે
જાય તો શીરીનબાઈ તથા સોરાબશા. પાછાં પો-
તાનાં ઘરમાં આવી શકે એવો વીચાર હોવાથી,
દોલીબાવાએ સઘલા ભાગે હીરાંબાઈને સાસરે
મોકલવાનોજ ઠેરાવ રાખ્યો.

વાંચનારી બાનુએ જાણશે કે, આથી
હીરાંબાઈના ઉપાય ખુટી ગયા હશે. પણ નહી.
હજી એક ઉપાય તેમની પાસે બાકી છે. તે શું ?

તે તેવણની માંદગી ! અંતે તેવણે પોતાના પે-
લા કાલા પાટાની મદદ લીધી, અને તે પાટો
માથે બાંધીને ધમ દધને પાછાં સીક પડી ગયાં.
હવે કરવું કેમ ? સામા દોઢીબાના ઉપાય આ-
થી તો ખુટી ગયા. પણ તેથીજી તેવણ પાછા
હટયા નહી. તેવણે અંતે પોતાના સાલા નશ-
રવાનજી, તે હીરાંબાઈના પેલા જાણીતા મામા-
ની મદદ મેલવવાની જરૂર જોઈ, અને તેમની
મદદ લીધી. મામા બરા પોંડુચેલી ખુટી છે,
તેથી તેવણે લાગણી એક અકસીર ઉપાય હી-
રાંબાઈની માંદગી તોડવાનો શાધી કહાડયો.
તેવણે પોતાના એક આલખીતા ડાકટરને હી-
રાંબાઈને લગતી સઘલી કહાણીથી વાકેફ કીધો,
અને તેની સાથ આગલથી યુક્તી કરી રાખી,
તેને લઈ હીરાંબાઈ પાસે તેમની માંદગીમાં તેમને
જોવાની મહેત આપ્યા, અને પોતે સાથે લાવે-
લા ડાકટરને કહ્યું—“ડાકટર સાહેબ, મારાં બેન-
ની દીકરી બીચારી સદાની માંદી ને માંદી આ-
લેચ, અને એને સારી કરવામાં ઘણા ડાકટરો-
ના ઉપાય રદ ગીયાચ, માટે મેહેરબાની કરી તમે
જરા એવણને હલુ રહી તપાસીને કંઈ લાગુ પ-
ડતો ઉપાય દેખાડો તો તમારો ઉપકાર જનમ
સુધી બુલીશું નહી.” આ ઉપરથી ડાકટરે હીરાં
બાઈની નાડ એક હાથમાં પકડી ને બીજા હાથે

પોતાનું ઘડીયાલ પકડ્યું; અને ખુબ ડોલા
 ખાસી ખાસીને અને ડોક ધુનાવી ધુનાવીને
 ખડુ ખારોકીયી નાડ તપાસવા માંડી. નાડ
 તપાસી રહીને તરતજ દોડતો માણસ મોકલીને
 પાલખીમાંથી ભુગલી મંગાવી; અને તે વટે હી-
 લાંબાઈને ધુમ તપાસ્યાં. પછી ખરડાપર અનેખી
 નેઠકાણે આગલાં મેલીને ખુબ ઠોક્યાં. વલી
 જરા ઊભા રહી વીચાર કરીને તેવણના ડોલા
 ચીરી ચીરીને જોયા. પછી માથાંની નેસો ત-
 પાસી. તે પછી કેટલી દવા કીધી અને કેટલો વ-
 ખત થયો લીધી, તે ખુબ ખખરાવી ખખરાવી
 ને પુછ્યું; અને છેલે પોતાનું મત આપવા લા-
 ગા. “જોવાની નસરવાનજી, દરદ છેખી ને નથી
 ખી. એક લેખે ગણો તો મોટું દરદ છે; અને ખી
 ને લેખે ગણો તો દરદનું નામખી નથી. પણ ને
 છે તે એ; એનો ઉપાય થવો જોઈયે. એ તો
 તમે લોકોએ આટલો વખત ચલાવયા કીધું,
 અને ખાદાના હોકમથી કંઈ ઓરનું દાર નથી
 થઈ ગયું તે સાચું છે. પણ હવે એનો ઉપાય
 જોમ અને તેમ જલદી થવો જોઈએ. તે કાંઈ દ-
 વાનો નથી; તેમજ તે કાંઈ ઓરાકનો નથી;
 અને વલી તે કંઈ હવા ફેરફારનો નથી. તે
 ઉપાય એકજ છે અને તેજ લેવાય તો સાચું.
 નહીતો એમાંથી ઘેલાપણું નીપજશે.” એમ

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે! ૧૧૯

કહીને નશરવાનજનો હાથ પકડીને જરા દુર લઇ ગયા, અને ડોલા ચલડાવી અને ડોક ધુનાવીને વાતો કીધી, હાથ ઉપર હાથ અફાડ્યા, કાનપર પડ્યા, આખા મારી, ને તરેહવાર કોટો કીધાં. પછી બંને જણા હીલ્લાખાઈ આગલ આવ્યા. મામા ડાકટરને કહે “તમે ખોલો,” ડાકટર મામાને કહે “તમે ખોલો.” એમ ગોલા લેઢાઈ કરીને આખરે મામાએ ડાકટરને જ ખોલાવ્યા. ડાકટરે જમ તેમ જીભ કરડી કરડીને ખોલવા માંડ્યું. “જોવાની ખેલેન, દરદ દરદમાં ફેર છે. ફેટલાંક કેમ સારાં થાયછે, અને ફેટલાંક કેમ સારાં થાય છે. તમારે મોટે મને ખીજો કોઈ ઇલાજ દેખાતો નથી, અને હું જે ઇલાજ બતાવેછું તેમાં જો કોઈખી ભારે કામિલ ડાકટર વાંધો લે તો તમા કહેા તે હું કરી આપું! એ નો ઇલાજ એ છે કે તમાએ સાસરે તમારા ધણી જોડે રહેવું જોઈયે.” હીલ્લાખાઈના ડોલા ઉપર ચલડી ગયા. તેવણે જોયું કે આ તો ગલે ડુસા મારવા જેવો ઇલાજ નીકલ્યો. તે ઉપરથી તરત તેવણેખી પોપટની માફક ખોલવા માંડ્યું. “હા, ડાકટર તમે કહેાચ તે ખરું હોય; પણ મને તે ઉપાય લાગુ નથી પડતો. તમે કહેાચ કે મારું દુખ સાસરે જવાથી મટી જશે, પણ હું તો જ્યારેખી સાસરે જવુંચ ત-

યારે માઈં દુખ સામું વધેય. તેથીજ હું સાસરેની જવાને ખીહુંય. બાકી બાવા! સાસરે જવા વગર કંઈ છુટક છે? મહીરે રેહવામાં કોણ રાંડનું દલદર શીટુંય કે માઈં શીટશે? બધો જનમારો તો સાસરેજ કહાડવાનો; મહીરં ઘેર તો થોડા દહાડાની ધરમસરા છે.” ડાકટરને નશ્વરવાનજી મામાએ પાટી બણાવી રાખેલી હતી, તેથી હીરાંબાઈની આ જ્યાનદરાજી સાંભળી તેવણુ ગભરાઈ ગયા નહી. તેવણુ થંડે પેટે પાછો જવાખ દીધો કે—હીરાંબાઈ, તમાઈં ડાહપણુ જોઈ હું તમારી ઊપર આફરીન કરુંય. તોખી તમારો એ વીચાર ખામી ભરેલો છે. સાસરે જવાથી તમાઈં દરદ વધેય એ તમારો વીચાર ખરો નથી. તમાએ ડાકટરનાં મતને વધારે વજન આપવું જોઈયે. ધણી દવા આ ખુબ લાંખી મુદતેજ કાયદો કરેછે, તેમ આંખો છે. વાસ્તે તમારો વેહમ તમાએ કાહાડી નાખવો. બધરાંખોની દવાદાઈ કરતાં મારો જનમ ગયો છે. પણ સાસરે જવાથી બધરીનું દુખ તમારા જવા કેસમાં વધે એમ મેં કદી જોયું નથી. વાઈં એકબારગી હું કબુલ કરું કે સાસરે જવાથી તમને દુખ થાય છે; તો કેહેવો, મહીરે રહીને તમે ક્યાં સુખી રહ્યાં છો? અહીંખી તો તમે સદાનાં માદાંજ

સજીકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવો ! ૧૨૧

ચાલો છો. તે કરતાં ખેલતર કે પોતાને સાસરે જઈ પોતાનાં દુખનાં નીવારણની આશા તો રાખવી. મારી આતરી છે કે, એજ ઉપાયથી તમારું દુખ મટી જશે, અને જો કદાચ નહીં નોકલી જાય તો પછી આપણે ક્યાં દુર છઈએ?” ડાકટરના આ ખોલવાનો ઊતર હીરાંબાઈ વાલે તેટલે નશરવાનજી મામા ખોલી બોલ્યા—“ડાકટર સાહેબ, પણ હીરાંબાઈ ક્યાં સાસરે જવા ના કહે છે? એવણુ જવાને તો ખુશી છેજ, પણ એવણુનાં મનમાં એજ એક ખોટો વહેમ ખેસી ગયોય કે ત્યાં જવાથી દુખ વધશે. પણ તમા ડાકટર છેવો, અને તમા જો આતરી આપો કે એવણુને સાસરે જવાથી દુખ નહીં પણ સુખ થશે, તો પછી એવણુને કંઈ અડચણુ નથી.” ડાકટરે પાછું બાશણુ શુર કીધું; અને એમ કરીને હીરાંબાઈની જબલી તદન બંધ થવાની કરજ પાડી. તેવણુ પોતાનાં મન સાથે ખોલીયાં કે—“આ ભસતે ગીઆઓ તો મારી જીુ થઈ લાગાય, તે કંઈની કરી સાસરે માકલયા વગર રેહવાના નથી. વાસતે હવે તો હા કહીને કાસર પટાવવી. એક વાર સાસરે પણ જવું, અને ત્યાં જઈને હુમ માંદું પડવું ! પછી એ મુવાઓ શું કરવાના છે? પોતાની મેલે મને પાછી મડોરે ખોલાવવી પડશે. હું બી

તો ખરી કે એકવાર સાસરે જઈ ત્યાં એવી તો માંદી પડું કે એ મુવાઓ ખુબ જુદા પડે !” એવો વીચાર કરી તેવણે જવાબ દીધો કે, “ડાક્ટર સાહેબ, તમારો જ્યારે એવોજ વીચાર છે, અને મામાજીની એવીજ મરજી છે, ત્યારે હું કંઈ વધુ કહી શકતી નથી. જેમ તમારે કેટલાં તેમ કરવાને તક્યાર છે, પછી મારાં નસીયમાં જે કંઈ થવાનું હશે તે થશે.”

હીરાબાઈ જ્યાં સાસરે જવાને કબુલ થયાં કે નશરવાનજી મામાએ ઢીલ નાખવામાં ડાહ્યાણુ જોયું નહી. તેવણુ એકદમ ઉઠી બાહરે જઈને એક રેંહુકલો કરી લઈ આવ્યા, અને હીરાબાઈને કહ્યું “ચાલો દીકરી બોહો ! હું પોતેજ તમને સાસરે મેલી આર્થિયું. ત્યાં હું તમારાં સાસુ સસરાંને તમારી તરફથી ઘણો દાન ભરાવશ, અને તમારે કોઈ ખોટી રીતે હેરાન નહી કરે તેનો પુરતો બંદોબસત કરશ.” ગરીબ બીચારાં હીરાબાઈ કાંસતાં કુસતાં બોલી-યાં, મુગાં મુગાં કપડાં બદલી તક્યાર થયાં, ગુપ્તગુપ્ત રેંહુકલામાં બેઠાં. ગલે ગાંઠ ને માંડે કુચો! રેંહુકલો ખરખર કરતો આગલ વધ્યો, અને આપણાં ધનબાઈજીની “સલુકનો દીકરી” હીરાબાઈ વરસોની મુદતે સાસરે સધાવ્યાં! કોઈ એવણે નજર ના લગાડશે હો!

સજીકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૧૨૩

પાંચનારી બાઈએ કદાચ વીચારશે કે, આણે હવે સંઘલું ઢંકાઈ ગયું. હીરાંબાઈ સુધરી ગયાં હશે. તેવણુ ઠરીને સાસરે રહ્યાં હશે. પણ નહીં ! એટલી ઊતાવલ ના કરે. જરા ધીરજ ધરીને જીવે. હીરાંબાઈ ને કનાં મારયાં સાસરે ગયાં તો ખરાં. મામાની ધાકથી તયાં રહ્યાં પણ ખરાં. પણ નવો નીશાલયો નવ દહાડનો; તેમ આપણી આ નવી વહુ પણ નવ દહાડાનીજ ઠરી. જરાખર નવ દહાડા થયા નહીં તેટલે તો હીરાંબાઈને પોતાનું ઘેર યાદ આવવા લાગું. તયાંની માજ અને મકરકુંદી હાથે ચણડી આવી. પોતાની સહી મીલીએ યાદ આવવા લાગી; અને પોતાની પેલી ધરમની માસી કાકીએ પણ યાદ આવવા લાગી. તેથી તેવણે પોતાના અસલી ચેતનાના પાછા શરૂ કર્યા. આજે તેવણને નરણનું દુઃખ પડ્યું; કલે તેવણને દેરાણીએ ગાલ દીધી. પરમ દને તેવણપર જીહાણીએ ચીઠી દેરા બાંધીયા; ચોથે દહાડે તેવણપર સાસુને જીલમ પડ્યો; પાંચમે દહાડે તેવણને સસરાએ તાનો માર્યો; છઠે દહાડે તેવણને દેરે ધમકાવ્યાં. સાતમે દહાડે તેવણને જીહાણી નજર લાગી; આઠમે દહાડે તેવણને ધણીએ માર્યાં. નવમે દહાડે તેવણ ચણાના ઝાડ ઉપરથી તુટી પડ્યાં;

દસમે દહાડે તેવણુને ખસ ખસની ઠેસ લાગી. અગીયારમે દહાડે તેવણુનો જીવ બગડયો; આ રમે દહાડે તેવણુને સાસરાંના ઘરમાં ભુતના ચાલા માલમ પડ્યા. સાડા બારમે દહાડે તેવણુને ખાવાનું ઓછું પડ્યું; તેરમે દહાડે તેવણુનાં ભાણાંમાં “કરામત”નો રાતો દોરો જાણાયો. ચઠ્ઠમે દહાડે ધુલ થયું; પંદરમે દહાડે પથરા થયા. સોત્રમે દહાડે પાણીકા થયા; સતરમે દહાડે બોખાર આવી. અઠારમે દહાડે તાપ આવી; ઓગણીસમે દહાડે તાણડયો અહડયો. વીસમે દહાડે તો આખાદ ખાઠ્ઠલે પડ્યાં, અને આ રીતે સાસરે જઘને માદાં પડવાનો પોતાનો બોજ છેલે સરવાલે ખરો પાડયો ! જીવોરે આ ઇઆઇઓ આ સોંગ !

વાંચનારી બાઇઓ કદાચ અંદેસો કરતી હશે કે, આવાં આવાં આકૃત ખીચારાં દુખી હીરાંઆઇ ખમે છે તેની વાત તેવણુનાં વહાલાં માતાજી જાણતાં નહીં હશે. પણ તેમ નથી હો. તેવણુનાં મા બધું જાણે છે; સઘણું દર ઘડીએ ને દર પલે તેવણુને ખબર પડે છે. તે જાણવા માટે ખંને મા દીકરાં વચે “રામા” અને “કાસમ” દોડતાજ રહ્યાછે. ચીઠીઓ લાવવા લઈ જવાને કાસદો ચાલુજ છે, હવે જ્યારે પોતાના પેટનીજ દીકરી-તેખી વલી “સ

સલુકની દીકરીનું જશ કોઈ તો જીવે ! ૧૨૫

સુકની દીકરી ”-ની મદદ ઉપર આવી આવી
આફત વીટે, તે કંઈ માયથી ખમાય ? કદી
નહી. ધનખાઈજીનું કલેજી તો બલીને ટોપ-
લોજ થઈ ગયું. તેવણે હીરાંખાઈને પાછાં તેડા-
વવાને નોતરાં શરૂ કર્યાં. અને તેથી જ્યારે
વલયું નહી, ત્યારે પોતાના ભાઈ નશરવાનજી
(તે આપણા હીરાંખાઈવાલા મામા) ને ત્યાં
જઈ તેમની સાથે ચાઠડાં ફાડવા મંડી ગયાં.
તેવણે કહ્યું કે, -“મારી સુતા રૂપાની દીકરી ત-
મારે લીધે ફાંસમાં પડીય. તેને અતર ધડી લે-
વીને તેવી પાછી લાવી આપો. નહી તો હું મા-
રો છવ આંખી દેવશ.” નશરવાનજી મામા તુરત
આ વાતનો ભેદ પામી ગયા. તોપણ દાવ સં-
ભાલી લેવાના હેતુથી તેવણ તુરત પેલા હુશયાર
ડાકટરને લઈ હીરાંખાઈને સાસરે ગયા. પણ
ત્યાં તેવણ જોય શું ? હજી તો તેવણ ઘરમાં
પગ મુકે તેટલે હીરાંખાઈની કહાણી કીરતની
જથાખંદ વાતો તેના કાનમાં રેડાવા લાગી.
જ્યારે તેવણ હીરાંખાઈની પાસે ગયા ત્યારે
વલી જીદોજ સોગ જોયો. હીરાંખાઈએ એવો
દેખાવ કર્યો કે, જાણે જે વખત જાય છે તેમાં
આંખ વીચી નાખવાનાં હોય ! પણ એણીગમ
મામા અને ડાકટર પડ્યા ! ડાકટરે ધીરે રહીને
નાર તપાસી અને ઢોકી ઢોકીને મત આપ્યું કે

હા જરા નબલાઈ થઈ છે; પણ માંદગીમાં કાંઈ દમ નથી. એમને હું એવી દવા આપશ કે કાલનાં કાલ ઘોડા જેવાં થઈ જશે. પણ હીરાં-આઈએ તે વાત માનવાને ધસીને ના પાડી. તેવણુ બાલ્યાં કે, “જો મને અહીંથી તુરત લઈ જશો નહીં તો હું નહીં જાણુતી કે હું ચાવીસ કલાકથી કાણાડશ. વાસતે જેમ તમે મને બાંહસ કરીને અહીં લાવ્યા તેમ તમેજ કંઈપણ કરીને પાછી લઈ જવો.” જેમ જેમ ડાકટર હીરાંઆઈની માંદગીને નાની કહે તેમ તેમ હીરાંઆઈ ટકા વધારીને તેને આસમાન જેવી મોટી દેખાડે. અતે તેમને સમજાવી પટાવીને તથા દવા આપીને ડાકટર તથા મામા પાછા ફર્યા. તેમની વલણુ ઉપરથી હીરાંઆઈએ જાઈ લીધું કે, આટલો બધો માંદગીનો દેખાવ કરવા છતાં મામા કંઈ પાછા મહીરે લઈ જાય એમ નથી. તેથી તેવણે લાગલો “કાસમ”ને પેગામ આપી પોતાનાં મા પાસે દોડાવ્યો, અને તેમને કહેવાડ્યું કે, “જો તમે પોતે મને તુરત આપીને નહીં લઈ જશો તો હવે હું જરૂર આઈને પણ મરી જવશ.” આ પેગામ સાંભલતાં જ થતાંઆઈએ હવેરાં આવરાં બની ગયાં, અને કોઈની પણ દરકાર ન કરતાં પોતે જાતે જઈ લડી વહડીને પોતાની “સલુકની દીકરીને” પાછી

સલુકની દીકરીનું જરા ક્રોડું તો જીવે ! ૧૨૭

પોતાને ઘેર લઈ આવ્યાં. અલબત્તે, સંબાલી તપાસીને, આખી ને આખી, અને તેથી આ ગલતીજ પેઠે રેહુંકલામાં બેસાડીને !

વાંચનારી બાઈએ શું ધારણ ? આથી હીરાંબાઈને સાસરે શું દલગીરી ફેલાઈ હશે ? નહીં; કાંઈજ નહીં. તેઓ બાપડાં તો એક પીડા માંથી છુટાં. હીરાંબાઈ તેમની સાથે સતર દહાડા રહ્યાં, તેટલે સાડાસતર હજાર તેમની ઊપર ફહાણી પાડી રહ્યાં. કહો કે તેમને દાંતમાં આસડું આપ્યું. તેથી તેવાણુ પોતાની મેલેજ પટ્યાં તે માટે એમ તેઓ તો ખુશી થયાં, અને બહુ દહાડાને દમ નાખે ચહડી રહ્યો હતો તે હવે બંદાબર બાહેર કાઢાડવા લાગ્યાં. તેઓ સમજ્યાં કે થાંડે પાણીએ કાસર પટી. હીરાંબાઈ કંઈ નવું જીનું કર્યા વગર આટલુંજ રમખાણ મચાવીને પટ્યાં તે માટે તેઓએ આદાના શુકરાના કીધા. તે જોડે તેઓએ કાન ચીમતી તોખા હુ તોખાહ કરીને ડેરાવ કીધો કે, હવે ફરીથી હીરાંબાઈનું નામ લેવું નહીં.

ચાર દીનનું ચાંદરાણું કરીને આપણાં હીરાંબાઈ આ પરમાણે પાછાં ભર્યાં પુર્યાં પીપર આવ્યાં. ઘેરમાં અને મોહલામાં હોહા થઈ રહી. મોહલાનાં લેખિ ભાવા નીકળ્યાં, અને ઘરનાં ભર બાડુતો-પેલી ધરમનો માસીઓ-દીલાસો

આપવા આવી; અને તેવણનાં સાસરાંએ તેવણ પર જીલમ ગુજારીયો તે માટે તેને ગાલે ગાલે ઘોઘ ફેરી નાંખ્યું ! તે જોડે તેઓ આપડાં શીરી નખાઈને પણ ગાલ દેવા લાગ્યાં, કારણ ધનખાઈ જીની તકરાર અને ખચાવ એવો છે કે, શીરીન ખાઈએ હીરાંખાઈનાં સાસુના કાન ભરીને હીરાંખાઈનું ધાન બાજ્યું ! એ રીતે મહીરે ઘેર આ વયા ખાઈ, મહીના એ મહીના તો હીરાંખાઈએ પોતે માંદાં છે એમ કરીનેજ કાઢાડ્યા. તે પછી જરા જરા સાજાં થઈ ફરવા લાગ્યાં. થોડો વખત તો તેવણે પોતાનાં બાઈ ભાંજીયો અને દુશ્મનો ને વગોવવામાં અને તેમને ગાલે ઘોઘ નાખવા માં કાઢાડ્યો. પણ તેમાં તેમનું કશું વલ્યું નહી. તે પછી તેવણને માટે કંઈ ખાસ કામ રહ્યું નહી. ત્યારે શું તેવણ અમસયાં ખેસીને માકડ મારે ? ના નહી-તેવણે કંઈ મોટું કામ માથે ઊઠાવી લેવું જોઈયે. તે કામ તેવણે મહા મેહનતે શોધી કાઢાડ્યું. તેવણનાં મનમાં આવ્યું કે ખાવાની સમ્રાજી દોલતનાં તેવણે એકલાએજ વારે સ થવું જોઈયે. અધુરો તે પુરો વલી એ પવન તેવણનાં મનમાં જરાયો તેનું કારણ પણ તેવણ પાસે તઈયાર છે. તેવણ ફેહવા લાગ્યાં કે, “દીકરાએ આપને ઘરડે ઘડપણ કંઈ મદદ કીધી નથી; તેણે જીદો રહી માઆપને તજ દીધાં, માટે

સહુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે! ૧૨૯

આપની દોલત મીલકત પર તેનો કશો હક નથી. સમજો હક મારો પોતાનોજ છે, કારણ મેં પોતાનો આજો ભવ આપનાં ઘરમાં કહાડીને આપની સારવાર કરી છે! વજી એવુંજ મત પેલા મીઠા પેશતનશા પસતુએ પણ પોતાનાં ધારા શાસ્ત્રમાંથી આપણું. એ જોડે વલી હીરાં-આપણે પીજી તકરાર એ રજી કીધી કે, “મને સાસરાનો કે ધણીનો કંઈ આધાર મલે નહી, ત્યારે કેહેતી બાઈ બાવરીનું યાવ શું? માટે જીંદગી સુધીનાં મારાં ભરણ પોશણ માટે આપની દોલત મનેજ મલવી જોઈયે, અને પડી રહેવા માટે આપનું ઘેર પણ મનેજ મલવું જોઈયે. દીકરો તો મરદની જાત છે-રજતો કમાતો પુત છે-તેની કંઈ શીકર નહી !

આપની માલ મીલકતનો વારસો દીકરાને આપવાને બદલે સમુલગો દીકરીનેજ આપી દેવાની હીરાંઆપણી વાત ધનઆપણનાં ધયાનમાં તુરત ઊતરી. તેથી તેવણ તે વાત દોઝીબાનાં મનપર ઠસાવવાની યુક્તિ પેહલે આડકતરી રીતે કરવાં લાગ્યાં, અને તેમાં જ્યારે કંઈ વલણું નહી ત્યારે સીધી રીતે તેમ કરવાં લાગ્યાં. તેવણની આલુ કોશિશથી અંતે એ વાત, જોકે સમજી તો નહીજ તોપણ થોડીબી, દોઝીબાનાં બુઢાં બેજાંમાં ઊતરી, તેથી દોઝીબાએ એવો

વીચાર કીધો કે, બંનેને-દીકરાને તેમજ દીકરીને-સરખે બાગે સમ્રલું વહેંચી આપવું. કે કંકાસ મટી જાય અને વાંધાનો છેડો આવે. પણ તે જોડે તેવણને શીરોનખાઈ, નાજાં અને ખુસરૂ હાથે ચડી આવ્યાં. તેમની તરફ તેવણનાં દીલમાં જે અતીસય પયાર છે તે આ વેલા એક દમ ઉભરી નીકળ્યો. તેથી તેવણે એવો પણ વીચાર કીધો કે, તેમનું પણ કંઈ જીદું નામ પાડવું. એ વીચાર પોતાનાં મનમાં નકી કરીને તેવણે ધનખાઈને જણાવ્યો. ધનખાઈએ પેહેલે તો એ વીચારનો સામે થયાં, પણ જ્યારે દોહીખાએ નરમાસથી અને તકરારથી સમજાવ્યું ત્યારે તેવણે તે વીશે ઝાઝો વાંધો લીધો નહીં. તેવણે એટલુંજ બોલીને વાતનો છેડો લાવ્યાં કે, “મારી દીકરી જીવે જાગે તયાં સુધી સુખી સુખયારી રહે, એટલો બંદોબસત થયો તો મને જાણે બધી દુનયાનું રાજ મલયું.” દોહીખાએ ખાલિસ દીકરી જવાબ દીધો કે, હું તેમજ કરશ.

પણ એટલું ઘટાં આપણાં લોભી હીક્ષા બોહનો ખાતરમાં એ વાત ઉતરી નહીં. ધનખાઈએ જોવી તેમની આગલ એ વાત કહાડી તેવાંજ હીરાંખાઈ તેમને જાણે ખાઈ ગયાં, અને શેવટે એટલે સુધી ધમકી આપી કે, જો

સલુકની દીકરીનું જરા ક્રોડું તો જીવે ! ૧૩૧

સોરાબશા કે શીરીનબાઈને કંઈની આપવાની વાત કરશો તો હું બસ એકદમ ઝેર ખાઈને મરી જવશ ! આથી ધનબાઈજીનું સંઘલું ડાહ્યાણ પંચોરાઈ ગયું. હીરાંબાઈના કાજગરા જીવને ખાતર તેણે દોઢીયાના વીચારની વાંઝ થયાં. તેણે દોઢીયાને સાફ કહ્યું કે, “એમ કંઈ બનશે નહીં; તમે જે બેહુશતમાં તમારાં હાડકાં ડેરવવાના હોવો તો વીજ સંઘલું હીરાંબાઈને નામજ કરી આપો.” દોઢીયાએ એવું જીવું કરીને આદાનો ગુનેગાર થવાને ના પાડ્યું. પણ તેણે જેમ જેમ એવું કહેતા ગયા તેમ તેમ ધનબાઈજીનું જીવન અને હીરાંબાઈનું તોફાન વધતું ગયું, અને ઘરમાં નવેસરથી એક માટું રમખાણ જગ્યું. ભરબાડતણીઓ વચે પડી. પેસતનશા પસતુ વચે નોકલી આવવા, અને સરવે જાણાં એકસંપીથી હીરાંબાઈની તરફેણ થયાં. ગરીબ ખીચારા ડોસાજી ! પોતાની જાતમ બહારી અને દીકરી આગજ તેઓ કંઈ કરી શક્યા નહીં. અંતે જ્યારે તોફાન હદ બાહરે વધી પડ્યું ત્યારે તેણે જીલમના માર્યા વીજમાં સંઘલું હીરાંબાઈના નામે કરવાને “હા” કહ્યું, અને શેવટે તેજ મુજબ કરવામાં પણ આવ્યું.

વાંચનારી બાનુએને અહીં ઘણીજ દલગીરી ઊતપન થશે. તેણીએ કહેશે કે, “મરે રે-

મરે! આ કેવું અંધેર થાય છે! ત્યારે ખીચા-
રો હકદાર દીકરો અને હકદાર વહુ તો એમજ
રહી જાય કે? ” પણ નહીં. એમ બનશે નહીં.
કુદરતનાં કામ ધનસાગ્રી છે. કુદરત કદી જીંધી
વાત પસાર થવા દેતી નથી. થોડો વખત એ
વું અંધેર પસાર થઈ શકે છે. પણ અંતે વાજ
ખીનોજ ફૂટેલ થાય છે. તેમ આ આખતમાં પ-
ણ બનયું. દોઝીયાએ નાચારીથી ધનબાધજી
અને હારાંબાધને તાંબે થઈ વીજમાં સઘણું હી-
રાંબાધને નામે લખી આપયું તો ખરું, પણ તે
ઝાઝા દીવસ ટકયું નહીં. એક નધારેલા બ-
નાવે આ સઘણાં આટારાંને ઘોષ કહાડયું. તે બ-
નાવ શું તે હવે આપણે જોઈએ. દોઝીયા પો-
તાના જીદા રહેલા દીકરા અને વહુને હલુસે મ-
લતા ભેટતા રહે છે તે તો આપણે જાણ્યું છે.
પણ ઉપલું અઘરીત વીજ કીચા પછી દોઝીયા
નું અંતકરણ ડંખવા લાગ્યું, અને તેથી તેવણ
પોતાના દીકરાને ઘેર જવાને, શરમ અને ગભ-
રાટના મારવા, અશક્ત થઈ પડ્યા. એવી રીતે
પોતાનાં વહાલાં છોકરાંએ મલતા વગર તેવ
ણે થોડાક દહાડા કહાડી નાખ્યા ખરા, પણ
અંતે તેમનાથી તે ખમી શકાયું નહીં. તેવણ-
નાં દીકરાંનો કુદરતી પપાર પાછો જોસથી જી.
ભરવા લાગ્યા, અને તેથી તેવણ એક દહાડે લા-

ગ જોઈને પોતાના દીકરા વહુને ધરે ગયા. ત્યાં મલી ભિટ્ટીને વાતચીત કરતાં જ્યારે તેમને પુછવામાં આવ્યું કે, વચ્ચે ઘણા દોવસ નહીં કેમ આવયા, ત્યારે તેવણની લાગણી ઊભરાઈ આવી; તેવણની આંખમાંથી આંસુ ટપક્યાં; અને પેલાં વીંજને લગતી સઘની વાત તેવણે પોતાના વાહલા દીકરા અને માનવંત વહુને ખરેખરી જણાવી દીધી. તે જોડે તેવણે એમ પણ જણાવ્યું કે, આ વીંજ કરીને હું પસ્તાઈ છું, અને કોઈપણ રીતે તેને રદ કરીને નવું વીંજ તમારે નામનું કરવા માંગું છું.

દોડીયાની આ વાત અને એવી કઠંગી હાલત જોઈને સોરાળશા તથા શીરાનખાઈને અતીશ લાગી આવ્યું. તેઓ જો કે દોડીયાના હકદાર વારસ છે, તોપણ તેઓ હીલાંખીઈની પેડે હમણાંનું હમણાંજ વીંજ કરાવવા માંગતાં નથી, અને લોભ અદેખાઈ તથા એકલપેટાપણે સઘલું પોતેજ લઈ મેલી હીરાંખાઈ કે ધનખાઈજીને તદ્દન રખડતાં કરવાનો તેમને ખ્યાલ વટીક નથી. આર તેમનો એવો વીચાર છે કે, દોડીયાને એવી વાતથી કંઈલો આપીને તેમના બુઢાપાના વખતમાં પગવવાં નહીં; તેવણની કબ્જ રજતએ દુનયા અને કાયદાના સરસતા પરમાણે તેમની માલ મીલકતનો ઘટતો ફડચો થઈ રહેશે.

પણ દોલીયાની ઊપલી વાતથી સોરાબ-
 શાને પોતાની પાછલ ઊભી થતી અરાબી દે-
 આવા લાગી. તેઓએ જોયું કે, હવે જો તદ-
 નજ ચુપ રહીશું તો આપના હક વાજબી વા-
 રસાથી તદન ખાતેલ થઈશું, અને હીરાંબાઈ
 પોતાની સઘલી કમળતી છતાં કાવી જશે,
 અને વખતે તેની દયા હેઠલ આવડું પડશે.
 એવો વીચાર કરીને સોરાબશાએ આ તકનો
 ઘટતો લાભ લઈ લેવાની જરૂર જોઈ. તેઓએ
 પેહેલે દોલીયાને પુરતો દીઝાસો આપો તેમનો
 જીવ ડેરવયો, અને તે પછી તેમને દેખાડી આ
 પડું કે હાલનું ગેરવાજબી વીલ રદ થઈ શકશે,
 અને તેને બદલે તેઓ આહે તેવું નવું વીલ
 કરી શકાશે. એવી ખાતરી થતાંજ દોલીયાને
 ગોયા નવો જીવ આવયો. તેવણ ખુશી ભરયાં
 દીલ સાથે પોતાનાં આ બચાં છોકરાંથી છુટાં
 પડ્યાં, અને તેમની ઇછા મુજબ સોરાબશા ન-
 વાં વીલની ગોઠવણમાં મંડ્યા. તેવણે પોતાના
 કેટલાક લાયક મીત્રોનો તેમજ વકીલની સલાહ
 લીધી અને તે મુજબ નવાં વીલનો એક સરસ
 અરડો, દોલીયાની ઇછા અને સુચના મુજબ,
 ઘડી કાઢાડવામાં આવ્યો. તેમાં દોલીયાએ પો-
 તાનાં આગલાં વીલને રદ કરેલાં જણાવ્યાં,
 અને પોતાની તમામ માલ મીલકતના એકલા

વારસ સોરાબશાને કીધેલા જાણાવયા. હીરાંબા-
ધને કાંઈક નામની રકમ આપીને તેમને માટે તે-
માં એવું ઠેરવ્યું કે, તે જો બાધની સાથે સમ-
જીવી અને લાયકીથી ચાલે તો બાધએ તેને
પોતાની સાથે રાખીને તેનું યુજ્જરાન કરવું. એ
ખરડો દોલીબાને દેખાડતાં તે તેમને એટલો
તો પસંદ આવ્યો કે, તે મુજબનું વીલ કરવા-
ના તેણે નીશચય ઠેરાવ કર્યો. પણ એ ઠેરાવ
પાર પાડતાં વધી મુજબ તેવણની સામે ધનખા-
ઈ અને હીરાંબાધની લડાઈ પાછી ચાલુ થઈ,
અને તે ઘણી જોશમાં ચાલુ થઈ. પણ તે છતાં
ચોકસ માબાવાલા અને લાગવગયા માણસોને
વચે નાખીને દોલીબાએ એ વીલ નકી કરી તે
ઉપર પોતાની શેવટની સહી કીધી.

અહીં વાંચનારી બાનુએને અજાણ્ય
એ લાગશે કે, એવું વીલ થયા છતાં હીરાંબાધ
પોતાના ઠેરાવ મુજબ કુવામાં કાં પડ્યાં નહીં !
તેવણ કુવામાં તો પડતેજ, પણ કુવામાં નહીં
પડ્યાં તેનું એક કારણ છે. તેવણને એવું લાગું
કે, કુવામાં પડીને કાજગરો જીવ આહવાથી
કંઈ હાથમાં આવવું નથી; તે કરતાં જીવીને
પોતાની મતલબ પાર પાડવાને તેણે આ વેલા
પસંદ કર્યું. જમ મામાએ ખોંહસ કરીને સાસરે
ઝાકલવાથી હીરાંબાધએ સાસરે જઈ માંદા પ-

ડીને પોતાનીજ મંમત પુરી પાડી હતી, તેમ
 બાપે એવું વીલ કીધું તે વખતે પણ તેને રદ
 કરવાની એક યુક્તી તેણે પોતાનાં મનમાં
 આગલથી રચી રાખી હતી. તે એમ કે, દોલી
 આ જરાખી માંદા પડે અથવા તેવણની કોઈ
 એકસ ગેરહાજરી થાય તે વખતે કોઈ જાણે
 નહીં તેમ નવું વીલ તેમની કબજમાંથી કાઢાડી
 લઈને ફાડી નાખવું, અને તેને બદલે પેલું જી-
 નું વીલ કબજમાં રહેવા દેવું. હીરાંબાઈની આ-
 થી ખાતરી હતી કે આગલનું વીલ કાયમ રહે-
 શે, અને પાછલી વાત તદ્દન નાબુદ થઈ જશે.
 આમાં તેમને પોતાની સહીઓથી તથા મીત્રોથી
 સલાહ મલી તેથી આ કામને મલતીજ હતી.
 હીરાંબાઈ આ ધારણા રાખી હજી તો ઘણા વ-
 ખત ઓઠી થયાં નહીં તેટલે તેમને પોતાનો યુક્તી
 પાર પાડવાની તક ઘણી જલદીજ મલી. વી-
 લ પોતાની મતલબને મલતું નહીં થયાથી હીરાં-
 બાઈએ અને ધનબાઈએ કજ્યા કંકાસનું
 જે જખરદસત મંડાણ કર્યું હતું, તેના આલુ
 બલાપો અને ગભરાટ, દોલીબાનાં બુઢાં તન
 મનથી હવે ખમી શકાયો નહીં. તેવણનાં હાડ
 દાહાડે દાહાડે ગગડી જવા લાગ્યાં, અને અંતે
 તેવણ મરતતોલ માંદાં પડ્યાં.

પોતાની મરજી મુજબનું વીલ નહીં થ-

યાથી હીરાંબાઈ અને ધનબાઈએ જો ચાલુ રમ્યાણ મચાવ્યું તેથી બીચારાં જુઠાં દોલીબા માંદા પડ્યાં, તે આપણે ઊપર જોયું. દોલીબાની આ માંદગી ઘણી ઘાતકી છે. તે વખત જતાં વધતીજ ગઈ, અને તેનો લાભ લઈ ધનબાઈએ અને હીરાંબાઈએ પેલું વીંછ તેમની કપ્પટમાંથી હલુસે કહાડી લઈને બાલો નાખ્યું, અને તેની જગાએ આગલું રદ થયલું વીંછ મેલ્યું ! એટલુંજ કરપીન કામ કરીને આ મા દીકરી ધરાયાં નહી. પોતાની મતલબને આતર તેઓએ વહી દોલીબાની આ માંદગીની વાત પણ તરણ ચાર દીવસ છુપાવી રાખી. પણ અંતે એ વાત ઊંઘાડી પડી. લેકિ પર લેકિ દોલીબાને જોવા આવવા લાગ્યાં. દાકતર પર દાકતર આવવા લાગ્યા અને તરેહવાર દવાઓ આલુ થઈ, પણ કોઈ કારગત લાગી નહી. છેલે દોલીબાની હાલત એવી થઈ કે, તેણે દોષને ઝોલખી કે બોલી પણ શકે નહી. તેણે માંડ્યો છેલા જો બોલો નીકલ્યા તે એ કે, “મારા સોરાબને, મારો શીરીનને, મારી નાજાંને, મારા ખુસરને લાવો !” પણ મોડ બાયગે તેઓને તો આ નાખુશ બનાવતી હજી સુધી અખર બી અપાઈ નથી. પણ તે તેમને મલી, અને જેવી મલી તેવાંજ સોરાબશા અને શીરીનબાઈ હવ

નાખતાં, પોતાનાં બંને બચાં જોડે, પોતાના મા
યાલુ અને બુજરગ બાપની શેવામાં આવી પો-
હોચયાં. તેઓ આવીને જ્યાં હાજર થયાં, અને
“બાવાજી બાવાજી” કરતાં દોલીબાનું મોડું પ-
સવારી તેમને બોલાવવા લાગ્યાં, કે જાણે કંઈ અ-
મતકાર થયો હોય, જાણે કંઈ નવો જીવ આવ-
યો હોય, તેમ દોલીબાના વીચાઈ ચુકેલા ડોલા
પાછા ઊંઘડી ગયા. તેવણની બંધ થયેલી જીભ
ખુલી થઈ. તેવણે પોતાનાં આ ચારે વાહલાંઓ
તરફ ઠીકી ઠીકીને જોયું. તેવણની આંખમાંથી
આંસુ નીકળી પડ્યાં. તેવણ કંઈ બોલવાની કે-
શેશ કરવા લાગ્યાં, પણ બોલી શકાયું નહીં. તો
ખી તેવણે બોલવાની કેશેશ જારી રાખી. તેવણે
એક પછી એક સોરાબશા, શીરીનબાઈ, નાજાં
અને ખુસરના હાથ લઈ પોતાની આંખમાં દા
બયા અને અંતે આટલું બોલી શક્યા, — “મા-
રાં વહાલાં બચાંઓ, હું મરું અ ! જે કંઈ મારું
છે તે સમ્રલું તમારું જ છે—મારી દોલત, મારું
ઘર અને છેલે મારી મોહોખત !”

આટલું બોલતાં દોલીબાએ પોતાનો પ-
વીતર પરાણ છોડયો. ઘરમાં રડારડ થઈ રહી.
હીરાંબાઈ અને ધનબાઈજી રડવા લાગ્યાં, પણ
તે દોલીબાની દોલતને. સોરાબશા અને શીરી-
નબાઈ રડતાં તે દોલીબાનાં અંચીંતાં મરણને,

સંલુકની દીકરીનું જરા કોહું તો જીવે ! ૧૩૯

તેવણના પયારને, તેવણની બલાધને, અને તે-
વણની જીદાધને ! અંતે રૈવાજ મુજબ દોલી
ખાને અવલમંજલ પહોંચ્યાડવામાં આવયા. પ-
ણ દોલીખાની લાથને અવલમંજલ પોંહોંચ્યાડ-
વા લઈ જતી વેલા તેમનાં ઘરમાં એક જાણવા
જોગ બનાવ બનયો. આપણાં હીરાંખાઈ ખાપ
નાં મરણનું રડતાં કુટતાં એટલાં પછડાઈ ગયાં
કે, તેઓ ખડકીમાં બધરાંઓનાં ભરચક ચકરડાં
વચે એકદમ ખેસુધ થઈ પડ્યાં ! તેથી દોલીખાનાં
મરણની વાત ખાજી રહી ગઈ અને હીરાંખાઈને
મરી જતાં બંચાવવાની ધમરચકરી ચાલુ થઈ !
તેમનાંમા ધનખાઈજી જોઓ અતયાર સુધી પો
તાના મરનાર ધણી દોલીખાને રડતાં કુટતાં હતાં
તેઓ એકદમ હીરાંખાઈને રડવા કુટવા મંડી
ગયાં. જોકે હજી હીરાંખાઈ મરી ગયાં નથી !
તોપણ તેમને જીવતાં જીવતજ મરી ગયલાં
ગણીને ધનખાઈજી અને તેમની સહી મોત-
રીઓ હીરાંખાઈને નામના ધપકરા લેવા લાગી.
ધનખાઈજી કહે—“દીકરી તુને મારતાં મરે જો !”
અને કોલાઈ કુછ કહે—“હીરાંખાઈ તુને હણતાં
નરતાં બસતે જાય જો !” વલી ધનખાઈજી તા-
હકો કહાડી ધપકરો લઈ ખોલે કે—“દીકરી
તું મનેખી તેડી લેજો જો જાહ મારી રે !” ત-
યારે આસીકાકી ઘાંટો ખેંચી છાતી કુટીને ખો-

લે કે, “હીરાંબાઈ તું મારી મુઠ્ઠી દીકરીની બેન થઈ લાગતો જો દીકરી મારી રે !” એ મુજબ હીરાંબાઈનાં મરણનું દાસતાન તેમને જીવતાં જીવત શરૂ થયું. જુદી જુદી રડનારીઓના તરેહવાર સરોદ અને ટાણકાથી દોલોળાનું ધર ગાજી રહ્યું. અતે કેટલીક સમજી સ્ત્રીઓ અને મરદો વચે પડયા, અને આ કલગલાટ નરમ પાડયો, અને હીરાંબાઈને કોલનવાટર બેરાંડી વગેરેથી પાંચાં હુશ્યાર કીધાં. હીલાંબાઈ જેવાં હોશમાં આવ્યાં તેવાંજ પોતાના પેલા કાલો પાટો જોશથી માથે બાંધયો, અને પોતાનાં બાપનું અંધુરું રહેલું રડણુ પુરું કરવા બેઠાં ! તે રડણુ એવું તો રસીલું અને સરસ છે કે, બહી બહી રડનારીઓએ તેને માટે હીરાંબાઈની તારીફ કીધી, અને મત આપ્યું કે બાપની એવી હેતવંતી દીકરી તે કોઈ દુનયામાં હશે નહી. પોતાનાં રડણુમાં હીરાંબાઈએ દોલોળાની તારીફ બી કીધી અને તેમને ભરમમાંની ભરમમાં થોડીક ગાલો પણ દીધી. વહી પોતાનાં માની તારીફ કીધી, અને પોતાની ધરમની માસીઓના ગુણ પણ ગાયા. એ મુજબ તારીફ અને ગુણની વાત પુરી થઈ કે ગાલો અને “પેહેરામણી” ની વારી આવી. તેમાં સોરાબશા અને શીરીનબાઈ ઉપર હીરાંબાઈએ પેટ ભરતી જુરા

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૧૪૧

ગાલોનો વરસાદ વરસાવયો, અને એવું જાણા-
વયું કે, દોહીબા કંઈજ નહીં પણ બેનાજ
સંતાપથી મરી ગયા. તે પછી તેવણે પોતાનાં
સાસરાની પુઠ પકડી, અને જમ માંહેદો અફર
ગાનમાં સમ્રલાનાં જીદાં જીદાં નામો લઈને બ-
ધાં રવાનાને યાદ કરે, તેમ પોતાનાં સાસુ,
સસરા, નરણુ, દેરાણી, જઠાણી, દેર, જઠ, સરવેને
જીદાં જીદાં યાદ કરી તેમનું ખીજાઉપાડ કરવા
લાગાં. તે પછી તેવણે પોતાનાં દુઃખાનું દાસ
તાન માંડયું; અને શેવટે એવો એકરાર કીધો કે
“કેહેતીના સુના જોવા બાપ મરી ગયા તો હવે
કેહેતી પોને પણ તેમના ગમમાં થોડા દીવસમાં
મરી જવાની !” વાંચનારી બાઈઓએ ધયાન-
માં રાખવું કે, હીરાંબાઈનાં આ રડણુનું એક
એક વાક્ય છાતીપર એક એક ધપકારો લેવા
સાથે પુરું થયું છે !

બીજા હાથ ઉપર હવે શીરીનબાઈને જીવો.
તેવણની આંખમાંથી નવ ધાર આંસુ ગલતાં
દેખાય છે, પણ તેમને માટેથી એક હરફ નીક-
લતો સંબલાતો નથી. પણ તે તો તયાં બેસવા
આવેલી બાઈ બાઈઓ વચ્ચે શીરીનબાઈની એક
મોઠી તકસીર યઈ પડી. હીરાંબાઈ અને તેમના
વીચારને મલતી સ્ત્રીઓ બાપડાં શીરીનબાઈને
ટુપી પીખી નાખવા લાગી કે, “એને શું

સસરાનું લાગે ! ગમે તે પણ એ તો પારકું
લોહી ! એને લાગતું હોય તો એ રડણુ કરે કે-
ની ! એની છાતીમાં આગ બલતી હોય તો
છાતી ફુટે કેની ! ” આ સઘલી કાણણી કીરત
અને હીરાંબાઈની સઘલી ગાલો સાંબલતાં શી-
રીનબાઈના કાન ફાટી જાય છે, તોપણ તેઓ
કશું ન બોલતાં તે સઘલાં ઊપર ધ્રુપો તીરસકાર
નાખી પોતે આમોશ રહે છે.

એવો ગડબડાટ અને રડણુકુટણ દોલી-
બાનાં ચેહારામ સુધી ચાલ્યાં. ચેહારામ વીટાં જ
રા સમાધાની દેખાઈ, પણ તે દશમાં સુધીજ
આણુ રહી. હીલ્લાંબોઈ જ્યાં દોલીબાનાં દશમાં-
નાં ચપટાં ખાઈને પરવારયાં કે, વહી એક નવું
રમખાણ માંડી બેઠાં. તેવણે કશો પણ વખત
ન બોલતાં ધનબાઈજીને ઊસકેરીને બાપનાં
વીલ વારસાની વાત તાજ કીધી. વાંચનારી
બાનુઓએ અહીં ધયાનમાં રાખવું કે, દોલો-
બાના ગુજરી જવા પછી સોરાબશા પોતાનાં બ-
ચાં છોકરાં સાથે પોતાનાં બાપનાજ ઘરમાં રે-
હેવા લાગ્યા છે. તેથી હીરાંબાઈને લાગું કે તેઓ
બાપની માલ મીલકતમાં ભાગ પડશે; અને તે-
મ નહીં અને તેટલા મોટે તેઓએ તરેહવાર હી
લાખાણનાં કરીને વીજની વાત હમણાંને હમણાં
તાજ કરી. સોરાબશાએ વાજખી રીતે કહ્યું કે,

સહુકની દીકરીનું જરા ક્રોડું તો જીવો ! ૧૪૩

બાવાની વરસી વીટા પછી સઘલું થઈ રહેશે, પણ હીરાંબાઈ અને ધનબાઈએ તેમ કરવાને ના પાડ્યું, અને એકદમ ફડચો કરીને જે તે રસતો લાવવાનીજ હઠ પકડી. અંતે સોરાબશાને તેમ કરવાની ફરજ પડી, અને કેટલાક સમજી આસામીએ એ વાતનો ફડચો કરવા બેઠા. તેમાં હીરાંબાઈ અને ધનબાઈએ દોલીબાની સઘલી માલ મીલકત ઉપર પોતાનો જ દાવો જાહેર કીધો. તેની સામે સોરાબશા તરફથી એવું દેખાડવામાં આવ્યું કે, હું બાપનો દીકરો અને હકદાર વારસ છું, અને તે જોડે દોલીબા પોતે મરતી વખત સઘલું મને આપવા ફરમાવી ગયા છે. હીરાંબાઈ અને ધનબાઈએ એ સઘલી વાતનો ધનકાર કીધો, અને તકરાર આગલ વધતાં પોતાના ટેકામાં દોલીબાનું પેલું જીનું ૨૬ થયલું વીલ હાજર કીધું !

અહીં વાંચનારી બાઈએ ચોંકશે, અને હવે સોરાબશાને હારી બેઠેલા સમજશે; કાંકે દોલીબાનું છેલું અને અર્ધ વીલ જે સોરાબશાના લાભમાં હતું તે તો હીરાંબાઈએ હલુસે બાલી નાખ્યું હતું. પણ નહીં. અર્ધ વીલ બાલી નાખ્યા છતાં સોરાબશા પોતાનો વાજબી હક ખોટી ખેંસશે નહીં. તેવાજી જાતે ચાલાક અ-

ને દુરઅંદેશ છે; તેથી જ્યારે દોલીબાએ નવું વીજ કીધું ત્યારે તેવણુ સાહુએતી રાખવાથી પછાત પડ્યા ન હતા. તે વેળા તેવણે વીચાર્યું હતું કે હીરાંબાઈ જેવી એક કાવાદાવાવાલી સ્ત્રી કદાચ તે વીજ ફાડી પણ નાએ. એવો વીચાર કરીને તેવણે તે વીજની એક પાસ નકલ પોતાને માટે કરાવી હતી, અને તે ઉપર દોલીબાની સહી તથા બીજા બલા ગરહસયોની સાખ લઈ પોતાની પાસે સંભાલી રાખી હતી. તે નકલ હાથે તેવણે કામે લાગી! વલી ખરું વીજ તેજ છે, અને હીરાંબાઈ પાસેનું વીજ તો રદ થયલું છે એવી સાક્ષી, જેઓએ આ છેલું વીજ કરાવવામાં ભાગ લીધો હતો તેઓએ આપી. આથી સોરાખશાને દાવો સામેત થયો. હીરાંબાઈ અને ધનબાઈના હોશકાશ ઊડી ગયા, અને પોતાની જુરી ધારણામાં તેઓ તદ્દન ઉધાં પડ્યાં. દોલીબાનાં ઘર અને દોલતના માલિક સોરાખશા અને શીરીનબાઈ થઈ પડ્યાં, અને હીલાંબાઈ તથા ધનબાઈને, પોતાની સઘળી હુશયારી, સઘળી ખટપટ, સઘળા કાવાદાવા, અને સઘળી દોડધામ છતાં, તેમને આશરે રહેવાની ફરજ પડી.

ઘણી સ્ત્રીઓ એવી કીનાખોર હોય છે કે, જ્યારે પોતાની કોઈ શતર કે હરીફ સ્ત્રી પો-

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જુઓ ! ૧૪૫

તાના આશરા નીચે આવેછે તયારે તેની ઊપર કીના લેવાને તેઓ તેને તાના મીણાં મારેછે અને તેને હેરાન કરી પોતે મોઠામ્મ અને ગરૂરી લેછે. તેમજ આપણાં શીરીનખાઈ પણ, પોતાનાં સાસુ અને નરણને, તેઓ પોતાને આશરે પડ્યા પછી, કરતાં હશે, એમ ઘણી વાંચનારી બાનુઓ વીચારશે. પણ નહીં. શીરીનખાઈએ એવું સાંકડું મન અને કપટી દીલ જરાએ દેખાડ્યું નહીં. એાર તેવણ આગલું પાછલું સઘળું બુલી જઈ પોતાનાં સાસુ અને નરણ તરફ ધણાં માન અને માયાથી વરતવા લાગ્યાં, તે મને વડપણ આપવા લાગ્યાં, અને દોષ/ખી રીતે તેમનાં મનમાં જરાખી ઓછું નહીં આવે અને દોલીયાના માતનો ગમ તેઓ બુલી જાય, એ વી દરેક સંભાલ રાખવા લાગ્યાં.

વાંચનારી બાઈઓ વીચારશે કે, તયારે હવે હીરાંખાઈ પણ પોતાની નરણ સાથે સાફ દીલથી કામ લેતાં હશે. પણ નહીં હીરાંખાઈ જાતે કપટી, અદેખાં, એકલપેટાં અને ડોલધાલુ છે; અને તેમનો તે ખવાસ હજી પણ ગયો નથી. તેવણ હજીખી પોતાના બાઈ બોબ્બનું બુરજ હાથે છે; અને જ્યારે ખુલી રીતે તેમની સામે કંઈ થઈ શકવું નથી તયારે છુપી રીતે તેમને નુકસાન કરવાની કોશિશ કરેછે. આ નીચ

કાશિશ હીરાંબાઈએ એ રીતે ચલાવવા માંડી. તે-
માં એક એ કે, સોરાળશાનાં ઘરમાંથી કપડાં,
અનાજ, વાસણ વગેરેમાંથી જોઈલું બની શકે
એટલું છુપી રીતે ગિડાવીને પોતાની સહીમીત-
રીઓનાં ઘરમાં ભરવું, અને તક મલતાંજ તે વ-
ડે જુદું ઘર માંડીને રહેવું. બીજું એ કે, કાંઈ
પછા જાદુગર મેલવીને શીરીનબાઈ તથા સોરા-
ળશાને કાંઈ કરાવી મેલવું, કે જ્યાં અંતેબી
બાપનું ઘર તથા દોલત પોતાનેજ મલે. પણ તે-
મની આ ધારણા ખોટી અને પાપી છે. તેમાં તે
વાણને ખોદાએ મદદ કીધી નહીં. મદદ કીધી ન-
હીતો નહીજ પણ એાર તેવણને તેમનાં આ સ-
ધલાં બુરાં કરતુક માટે એક માટી અને સખત
સજા કીધી.

વાંચનારી બાનુએ કદાચ વીચારશે કે
આ સજા તે હીરાંબાઈ મરી ગયાં હશે. પણ ના
તેમ નથી. હીરાંબાઈ મરી જાત તો હજી સુખી
અણાત. એવાં કરપીણ માણસો જીમ જલદી મરે
છે તેમ એાછાં દુખી થાયછે. પણ ખોદાએ તેવી
ખોતની સજા કરીને હીરાંબાઈને તેમનાં પાપની
સજા આ દુનીયામાં ખમવાથી બચાવયાં ન-
હી. તેણે તેવણને જીવતાં રાખીનેજ તે માટી
સજા કીધી, અને તે સજા વલી તેમને પોતાને-
જ હાથે કરાવી. ત્યારે તે સજા થું છે, તે

આપણે જોઈએ. હીરાંબાઈએ પોતાનાં બાઈ બોબાઈને કરાવી મેલવાનો જે ઠેરાવ કર્યો તે પાર પાડવા માટે તેણે એક પકે બદુગર શોધી કહાડ્યો. આ બદુગર એક મોટો ઠગારો બાવો છે. તેણે હીરાંબાઈને પેહેલે તો તરેહવાર વહેમા આપીને અધુરાં તે પુરાં ખાલી કીધાં. તે પછી તેણે તેમને કંઈ ધંતર મંતરથી મંતરે-લું પડીકું આપ્યું, અને ફરમાવ્યું કે, એને સોરાબશાની ચાહેમાં છુપી રીતે નાંખ્યું, અને એ તેનાં પેટમાં જવાથી તે જનમનો ખાટલો મેલવતો થશે. અલખતે શીરીનબાઈને માટે પણ હીરાંબાઈએ એવુંજ એક પડીકું માગ્યું. પણ તે તુરત ન આપતાં પેલા બાવાએ પાછલથી આપવાને જણાવ્યું, અને તેનું કારણ એ કહ્યું કે, પેહલાં પડીકાંની અસર શું થાય છે તે જોવું જોઈયે. હવે બાવાએ આપેલું આ પડીકું એક દીને સારી તક જોઈને હીરાંબાઈએ સોરાબશાને પીવાની ચાહેમાં નાંખ્યું. તે નાંખ્યું તો ખરું પણ તે સોરાબશાના પીવામાં આવ્યું નહી, કારણ તેમની કંઈ ગફલતથી તે ચાહે સોરાબશાને બદલે તેમનાં મા ધનબાઈના પીવામાં આવી, અને ધનબાઈની ચાહે સોરાબશાએ પીધી ! તેની અસર એ થઈ કે, તરણ ચાર દીવસમાં ધનબાઈના ખાટલે પડ્યાં.

આંહી વાંચનારી બાનુઓએ એમ સમજ્યું નહીં કે, આ પડીકામાં કંઈ જાદુઈ હતી તેથી એમ બન્યું. એ પડીકામાં જાદુઈ કસી હતી નહીં. જાદુઈ અને ધંતર મંતર જેવી ચીજ દુનીયામાં છેજ નહીં. તે છતાં એ પડીકાથી ધનબાઘજી ખાટલે પડ્યાં તેનું કારણ એજ કે, તેમાં પેલા ધાતકી બાવાએ કંઈ જોહેરી અસરતી અને માણસને રીબાવીને મારી નાખે તેવી દવાઈની મેલવણી કરેલી હતી. તે મેલવણીની અસરથી ધનબાઘજીને ખાહીના સરખું કંઈ દરદ લાગુ પડ્યું, અને સોરાખશાએ ઘણાબી ઊપાય કર્યા તે છતાં તરણ ચાર માસ રીબી રીબીને કમખખત ધનબાઘજીએ પોતાનો પરાણ છોડયો. ધનબાઘજીનાં આ ક્રમોતને માટે આપણને દલગીરી લાગે છે, તોપણ આપણે એમ કહીશું કે, એ તેમને પણ તેમનાં કાવાદાવા ભરેલાં કામની એક કુદરતી સજા થઈ તો તે ઝાટું નથી.

ધનબાઘજીનાં મરણથી હીરાંબાઘનાં રાજનો, હીરાંબાઘની મચખુદીનો, અને છેલે તેમની “ સવા પોહરની જીવાકી ” નો તદ્દન અંત આવ્યો. “ ચોરને પોટલે ધુલની ધુલ; ” તેમ હીરાંબાઘ બાપનો વારસો પામ્યાં નહીં તો નહીં; માયને હસતકની ચીજો જિંચી ની-

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૧૪૯

ચી કરી શક્યાં નહીં તો નહીં, પણ ઓ-
ર પોતાનાં માં અને બાપ બંનેને ઓહી ના-
ચાર નાવારેસ થઈ બેઠાં, અને ભાઈ ભાઈ-
ધના તાબામાં આવી પડ્યાં. ભાઈ ભાઈજી જ-
તે અશરારી છે, તેથી આવી વેલા “પડતાં ઊપર
પાડું” મારવા જીવું કરતાં નથી. ધનભાઈજીનાં
મરણ પછી તેઓએ હીરાંબાઈને કશી ઇજા
કીધી નહીં. તોયી “બલેલી સુતલી પોતાની
વલ નહીં મેલે,” તેમ હીરાંબાઈ તેમના ઉપકાર
માં રહેવાને હલકું વીચારે છે, અને હવે રહી
સહી સાસરે જવાની કોશિશ કરે છે ! અને
પોતાને તેડાવા માટે સાસરે ઘેર બલામણા પોં-
હચાડે છે ! પણ તેમનાં સાસુ સસરા તેમજ વર
તેમની એ માગણી ધીકાર સાથે ના પાડે છે,
અને તાના મારીને કહેવાડે છે કે, “જીવાની-
માં નહીં ને ઘરડાં થયાં તયારે સાસરે શાનું
આવવા નીકલ્યાં ? હવે તો નાખ કાપીને મુગાં
બેસો !” જ્યારે સાસરેથી ખાસડાં પડ્યાં તયા
રે હીરાંબાઈ હવે ભાઈથી જીદાં રહેવાનો વી-
ચાર કરે છે ! પણ જીદાં રહે ક્યાંથી ? તેવણ
જાદુ મંતર અને ધૃતમધાતમના વેહમમાં તદ-
ન ખાલી થઈ ગયાં છે. તેવણ પાસ હવે એક
કુટી અરધી રહી નથી, એટલુંજ નહીં પણ પો-
તે આખે હાડકેનાં છે તેથી બંધો કરીને પોતાનું

ગુજરાન કરવાની પણ તેવણમાં શકતી નથી. તેથી તેવણ પોતાની સહી મીતરીએ અને પેલી ધરમની માસીએની મદદ માંગવાને વીચાર કરે છે. તેવણે ધારધું કે, મારી સહીએ અને માસીએ એવી હેતવંતી અને વહી શકતી વાલી છે કે, મને પોતાના અરચથી જીદું ઘેર માંડી આપશે, અને મને ફૂલની પેંડે જીંચકી લેશે. પણ તેમનો એ વીચાર અને ભરસો તદ્દન ઓટા છે, એવું તેમને તુરતજ માલુમ પડ્યું. તેવણે જીંટલીની સહીએ અને માસીએ આગલ એ વાત કહાડી તે સઘલીએ જાણે જાણતીજ નહી હોય તેમ કાનપર હાથ મેલવા અને “અ-આડાની માય” કરવા લાગી. એક કહે “માય કેહેતી પાસે તો અરધી નથી!” બીજી કહે “માય હમારે તયાં તમારાં માયબાપે કંઈ થામલી ડાટેલી છે કે!” તરીજી કહે “માય એ તો ચહુડતી પડતી દુનયા છે; વાસતે હવે હાકાટેકાનું પણ ભાઈ ભાભઈનુંજ ધાન આવે!” ચોથી કહે “માય તમે ચાતતાં ચલણમાં કંઈજ તપાસધું નહી તયારે આજે હાડમાર થાવોચકેની!” એ પરમાણે તરેહવાર રીતે હીરાંબાધને ઉપરનાં ઉપરથી ઊડાવવામાં આવયાં. કોઈ તેમને મીઠા ખોલોથી વાહી કાહાડતું અને કોઈ તો તાના ટપલા મારીને એર “દુઅ પર

ડામ” દેતું. એમ કાં વાઈ? હીરાંબાઈની આ હેતવંતી સહીઓ અને માય તોલની માસીઓ એમ કાં કરતી હશે? વાંચનારી બાઈઓ ઇંતે-જરોથી આ સવાલો પુછશે. તેનો જવાબ એટ-લોજ છે કે, હીરાંબાઈની હાલત હાલ પડતી છે, અને તેણે પાસે આગલના જીવો ચીકાસ રહ્યો નથી. પણ એ કરતાંબી એક વધારે અગતનું કારણ છે. તે એ કે, જમ આગલ હીરાંબાઈ અને તેમનાં મા ધનબાઈજી ત-રફથી તેમને ટુકડા મલતા હતા તેમ હવે મ લતા નથી. આગલ તેમને ઘેર હીરાંબાઈ અને તેમનાં મા સરખવસરે મીઠાઈના ખુમચા મો-કલતાં, મોટી મોટી બાળે મોકલતાં, ઊંચાં પ-કવાનનાં ભાણાં મોકલતાં, તેમજ કોઈવાર વહી કંઈ કપડાં ચપડાંની ભેટ પણ મોકલતા. પણ હવે તેમાંનું કશું થતું નથી. તેથી આગલ જ હીરાંબાઈના “પગ ઘોઘને પાણી પીવાને” તેણી આ તકવાર થતી, તેને મદદ કરવાની વખતે હવે તેણીઓ અપ્પાડા કરે છે. અપ્પાડા કરે છે એટલું જ નહીં પણ તેને ધીકારીને તેનેથી દુર રેહ છે. એ જોકે તેણીઓનો નીમકહરામી છે ખરી, પણ એમાં હીરાંબાઈની તકસીર ઓછી નથી. તેણે પોતાના માયજનીયા બાઈ અને લાયકીવાલી ભાજાઈને દુર કરીને તેમને બદલે

આવાં નીચ, હજકાં અને મતલબી લોકો સાથે કામ પાડયું હતું, અને તે વેલા તેવણે જરા વીચાર પણ કીધો ન હતો કે, એમ કરવું કેટલું ખોટું અને જુકસાનકારક છે. તેના બદલા હીરાંબાબને હમણાં બરાબર મલે છે.

આપણાં હીલાબાઈ પોતાનાં મા મરી ગયા પછી પોતાનાં સાસરાંનો તેમજ સહી મીતરીઓ અને માસી કાકીઓનો આશરો મેલવવાથી કેવાં નીરાશ થયાં, અને બાઈ બાબાબનો આશરો તણ જુદું ઘેર માંડવામાં કેમ નીપફલ થયાં, તે આપણે ઉપર જોયું. તે પછી તેવણે શું કીધું અને શવટે તેવણે કેવી હાલતમાં આવી પડ્યાં તે હવે આપણે જોઈએ. સઘલી તરફથી હાડમાર થવાથી તથા સઘલી ધારણામાં નીપફલ થવાથી તેવણનાં મનમાં બારે બેચેની અને ખબરાટ પેદા થયો, અને રાત દીવસ તેનું વમાસણ અને હાથ અફસોસ કરતાં તેવણનાં મન ઉપર ઘણીજ માઠી અસર થઈ. અંતે તેવણને “જિલ્દર” અથવા “હોલિદેલ”નો મરજ લાગુ પડ્યો. એ મરજ ઘણો મુશ્કેલ છે. તે જોને લાગુ પડેછે તેના જીવને જરાએ સુખ શાંતી રેહતી નથી. એ મરજ જેમ પોચાં મનનાં માણસોને થાય છે, તેમજ હીરાંબાબનાં જવાં

સહુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જુવો ! ૧૫૭

કંકાસી અને કાવાદાવા બરયાં માણસોને પણ થાય છે. કમખખત હીરાંબાઈ પોતાની દોહડ અતુરાઈથી કંઈ સારું ફલ તો નહીજ પામી શક્યાં, પણ એર એવા ખુરા મરજને આધીન થઈ પડ્યાં. પણ તેમની દોહડ અતુરાઈનો અને તેનાં પરીણામનો છેડો અહીંજ આવયો નહી. તેવણે આ મરજને દુર કરવા માટે ઘટ-તા ઊપાયો કામે લગાડ્યા નહી. તેવણે ડાક-ઠરગી સલાહ કે દવા લીધાં નહી. તેને બદલે તેવણે પોતાની અસલી રીત પરમાણે ધુતારા જોશીએ અને ઠગારા બાવાએની સલાહ અને તેમના ઉપાયો લેવાને પસંદ કર્યું. પણ જોમ પોતાનાં માનાં રાજમાં તેવણુ એવા ધુ-તારાએને ઘેર જોમ ગમે તેમ અને જ્યાં ગમે ત્યાં બટકી શકતાં હતાં, તેમ હવે બાઈ ભા. જાઈનાં રાજમાં તેવણુથી બની શક્યું નહી. તે-થી તેવણે એ કામ આંદણબાઈ ચુંચીને સોંક-યું. આંદણબાઈ ચુંચી તેવણુને ઘરનો બેહશ-તન ધનબાઈજીના વખતની એક ચાકરડી છે. તે ધનબાઈજી ગુજરી ગયાં તે છતાં હજુ હી-રાંબાઈને વલગી રહેલી છે. જોમ હીરાંબાઈની સઘલી સહી મીતરીએ અને ધરમની માસી-એએ હીરાંબાઈના પડતા વખતમાં તેવણુને ત-જી દીધાં છે, તેમ આ આંદણબાઈ ચુંચીએ

કીધું નથી. તે હજી પણ હીરાંબાઈ પાસે આવજવ કરે છે. તેવણની સાથે હલુસેતલુસેની વાતો કરે છે, અને તેવણનાં ચોકસ કામો કરે છે. પણ તેમ કંઈ તે વગર મતલબે કરતી નથી. હીરાંબાઈ તેણીને પોતાના આપજનમનાં કંઈ જીનાં ફાટાંદુટાં કપડાં અવાર નવાર આપે છે, તેની લાલચ ઉપર આ આંદણબાઈ ચુંચી તેમને ટોટે વલગી રહી છે.

હવે જ્યારે હીરાંબાઈને હોલિદેલ થયો ત્યારે તેવણે આ આંદણબાઈ ચુંચીની મારફતે કોઈ હુશ્યાર જોશીની ચીઠી મંગાવી. આંદણબાઈએ ભારે હીંમત અને ઉલટથી તે કામ માથે લીધું “અને જોલ જોલતાં” હીરાંબાઈને સારાં કરવાનું પીડું ઝડપીધું. પણ આંદણબાઈ ચુંચી તે ચુંચીજ ! ચુંચાં, બારાં, કાનાં અને એવાંજ ખીજાં જોડયાલ માણસોમાં ચોકસ જુરી જોડ હોય છે. તેવી પુષકલ જોડખાપણ આ આંદણબાઈ ચુંચીમાં પણ છે. તેમાંની એક એવી છે કે. પટ્ટાવી કુસલાવીને અને કોહતાં કાવતરાં કરીને પહસા મેલવવા. તેમ તેણીએ હીરાંબાઈના આ દાખલામાં પણ કરવા માંડ્યું. જોશીને આપવાને બહાને તે હીરાંબાઈ પાસેથી પહસા લેયછે, પણ તે જોશી જોશીને આપતી નથી. તેને બદલે તે પહસા પોતેજ રાખે છે,

સહુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૧૫૫

અને પોતાની તરફથી જોશીઆના જેવી ચીઠી બનાવીને હિરાંબાઇને આપેછે. આ ચીઠી જ્યાં સુધી તે સાહીએ લખતી હતી ત્યાં સુધી તો કંઈ હરખત થઈ નહી. પણ એક દહાડે ચાંદ-જીઆઇ ચુંચીને એવોજ બીચાર આવ્યો કે, નવો જાતની ચીઠી બનાવી આપીને હિરાંબા-ઇને છક કરી નાખવાં. એવા મુરખાઇ ભરેલા વીચારથી તેણીએ રાતા સીંદુરથી લખેલી બે પાંચ જખરદસત ચીઠી હિરાંબાઇને મોઢી ઊક-માઢીથી આપી, હિરાંબાઇએ તુરતજ સારાં થઈ જવાંની ઉલટ સાથે તે બંધી ઘરોઘર પી લીધી, અને જેવી પી લીધી તેવુંજ તેવણનું ગલું ત-દન ખેસી ગયું !

ઘણી ખરી વાંચનારી બાઇઓ કદાચ જાણતી નહી હશે કે, સીંદુર ખાધામાં યા પી-ધામાં આવે તો તેથી શું નુકસાન થાયછે. સીં-દુરમાં જેહરી અસર હોય છે, અને તે ખાવા યા પીવામાં આવવાથી ગલું ખેસી જાયછે, અને તે પાછું સારું થવું ઘણું મુશ્કેલ હોયછે. તે હા-લતમાં આપણા દોહડ ચતુર હિરાંબાઇ હવે ફસી પડ્યા. તેવણનું ગલું ખેસી ગયું, તેવણનો આ-વાજ રૂંધાઈ ગયો, અને તેવણ કોશિશ કરીને ખોલે તયારે એકાદ બે ખોલ મહા મુશ્કેલ નીક-લવા લાગ્યા, અને તે પણ ઘણા કઠોર અને ખો-

ખરા નીકળવા લાગા. તેવણથી હવે કંઈ બો-
 લાઈ શકાતું નથી, અને કોઈ સાથ વાતચીત
 થઈ શકતી નથી. બાઈ ભોજનઈની વીરૂધ બુરં
 બોજતાં જ્યારે તેવણ કોઈજ રીતે અટક્યાં
 નહી, ત્યારે આ ઘણા સખત ઉપાયથી કુદરતે
 તેવણને અટકાવ્યાં. તેમજ પોતાનું દુખ રડીને
 કોઈના દીલાસો લેવાથી પણ તેવણ બેનસીબ
 થઈ પડ્યાં. પણ એટલાંમાંજ તેમની માઠી હા-
 લતનો છેડો આવ્યો નહી. સીંદુર પેટમાં જ-
 હને તેમનાં બીતરમાં માઠી અસર થઈ તેથી,
 અને તેવણનાં મનમાં નાસીપાસીનો મજબુત
 લાગણી થયાર્થી, તેવણ વખત જતે તવાઈ ગ-
 લાઈને ઘણાં દુખલાં થઈ ગયાં. તેમનું શરીર મા-
 તનાં જોખાં સરખું થઈ ગયું, તેમનો ચેહરો
 ખેડોલ અને બીડામણો થઈ ગયો. અને તેમનાં
 મોંડાંપરનું લોહી માંસ તદન ઊડી ગયાથી તેનો
 દેખાવ ચુસ્યાં સરખો અને ભોજલાંના આકા-
 રને મલતો થઈ પડ્યો. એવા ખેડોલ દેખાવ
 વચે તેમનો જોખરો અને ધુરકતો અવાજ
 મલવાથી, તેવણ દયા કરવા જોગ દેખાવાને
 બદલે બીહીક અને રમુજ ઉપજાવે તેવાં દીસવા
 લાગાં. ભરબાડતનાં તથા મોહલાનાં છોકરાં તે-
 મના દેખાવ અને આવાજ તરફ હસવા અને
 રમુજ મેલવવા લાગાં. તેઓને મનથી હીરા-

સલુકની દીકરીનું જરા કોઈ તો જીવે ! ૧૫૭

બાઈ મોહલાનો એક “બાહુ” થઈ પડ્યો ! જ્યારે તેમને કંઈ બીજી રમત મલતી નહી ત્યારે તેઓ હીરાંબાઈને “બાહુ” કરી ચીડવીને રમુજ મેલવવા લાગ્યાં. પણ વાત એટલામાંજ અટકી નહી. જ્યારે મોહલામાં નાનાં બાલકો રડતા-યારે તેમના બાઈબાંડુઓ તેમને બીડીવાડે કે હીંચામોઢને તેડું કે મુગું રેહે છે ! એક વખતનાં આપણાં બારે જાહેજલાલી ભરેલાં હીંચામોઢ, શેવટે પોતાનાં કરતુક મુજબ એવા ફેલ પોંહ-ચ્યાં છે !

પણ બીજા હાથ ઉપર આપણાં લાયકી-વાલાં શીરીનબાઈની હાલત એથી તદ્દન જુદીજ છે. તેવણ પોતાના ભરતાર જોડે, પોતાના મરનાર સસરાનાં ઘેર અને દોત્રતનાં મલિક થયાં છે, તેવણ શરીરે સુખી અને મનથી નચીત છે. બાઈની મેહરબાનીથી હવે તેવણને કશી પાંટોનું દુખ નથી. તેમનાં સુખ અને શાંતી વચ્ચે હીરાંબાઈ એક પીડા સરખાં ગણાય, અને હીરાંબાઈની કંગાલયત અને હાલહવાલી તેમનાં ઘેરમાં એક અપસગન બરાબર થઈ પડવી જોઈએ; પણ બલાં અને માયાલુ શીરીનબાઈ તેવો વીચાર મુદ્દલ રાખતાં નથી. તેવણ હીરાંબાઈને તદ્દન નાચાર અને પાયમાલ થયલાં જોઈ તેમનો તરફ વધારે દયા અને મેહ-

રખાની દેખાડે છે, અને પોતાથી બની શકે તેમ તેવણને રાજી રાખી રીજવવાની કોશિશ કરે છે. પણ કમબખ્ત હીરાંબાઇનો ખવાસ બુદ્ધિ તે બુરોજ, એટલી બધી બલાઇ છતાં તેવણ સં-
તોષ પામતાં નથી, અને પોતાનાં મનમાં તેમનું બુરંજ ધરે છે ! પણ તેથી તેવણ પોતે દુખી થવા સીવાયે શીરીનબાઇને કંઈજ કરી શકતાં નથી. એર બલાં શીરીનબાઈ પોતાના અ-
મીરી ખવાસથી, પોતાના વણજા ખાવંદ અને પયારાં બચાઓ સાથે સુખ, આખાદી અને સાહેબી ભાગવે છે; અને પોતાના રૂડા દાખ-
લાની નકલ કરવાને દાતરડાંની વાંચનારી પો-
તાની સેંકડો સડીઓને નમનતાઇથી બલામ-
ણ કરીને, તથા તેણીઓએ દેખાડેલી માયા મે-
હેરખાની માટે તેણીઓના ઊપકાર માનીને, હવે તેમનાથી રૂખસત લેય છે !

સ મા મ.
